

Львівський національний університет імені Івана Франка

На правах рукопису

Кунець Христина Богданівна

УДК 811.111`367:42

**ПРАГМАТИКА БЕЗОСОБОВИХ СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР
В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВОМУ ТЕКСТІ
ГУМАНІТАРНОГО СПРЯМУВАННЯ**

10.02.04 – германські мови

Дисертація на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

Науковий керівник

Саноцька Лариса Георгіївна,

кандидат філологічних наук, доцент

Львів 2016

ЗМІСТ

Список умовних скорочень	4
Вступ	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗОСОБОВИХ СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР У	
НАУКОВОМУ ТЕКСТІ	
	17
1.1. Інтегрування синтаксичного й прагматичного підходів у лінгвістичному дослідженні	17
1.2. Прагматичні проблеми вживання безособових синтаксичних структур у науковому тексті	30
1.2.1. Лінгвістичні проблеми у науковому пізнанні з позиції філософії мови	30
1.2.2. Логіко-семантична структура безособових речень	36
1.2.3. Значення пропозиції та пресупозиції в реченнях із безособовими синтаксичними структурами для наукового тексту	41
1.3. Методика добору та аналізу емпіричного матеріалу	47
Висновки до розділу 1	51
РОЗДІЛ 2. СИНТАКСИЧНО-СЕМАНТИЧНА ТИПОЛОГІЯ ТА	
ЧАСТОТНІСТЬ БЕЗОСОБОВИХ СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР В	
АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВОМУ ТЕКСТІ ГУМАНІТАРНОГО	
СПРЯМУВАННЯ	
	53
2.1. Синтаксична та семантична структура безособового речення та підходи до трактування синтаксичного статусу «it» в означених реченнях	53
2.1.1. Речення з безособовими синтаксичними структурами з позиції структурного синтаксису	70
2.1.2. Речення з безособовими синтаксичними структурами в термінах генеративної лінгвістики, з врахуванням картографічного підходу	73
2.2. Класифікації та частотність вживання безособових синтаксичних структур в аналізованих текстах	82
2.2.1. Власне безособові речення, їх визначення та поширеність у наукових	

текстах гуманітарного спрямування	82
2.2.2. Види безособових синтаксичних структур з ввідним «it» та частотність їх вживання в аналізованих текстах	85
2.2.3. Виділяючі синтаксичні структури та частотність виділення різних членів речення в наукових текстах гуманітарного спрямування	96
Висновки до розділу 2	102
РОЗДІЛ 3. КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ВЖИВАННЯ БЕЗОСОБОВИХ СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВОМУ ТЕКСТІ ГУМАНІТАРНОГО СПРЯМУВАННЯ	
105	
3.1. Поняття оцінки в лінгвістиці та її вираження в безособових синтаксичних структурах	106
3.1.1. Модальна оцінка в реченнях з безособовими синтаксичними структурами в англomовному науковому тексті гуманітарного спрямування	116
3.1.2. Немодальна оцінка в реченнях з безособовими синтаксичними структурами в аналізованих текстах	139
3.1.3. Безособові конструкції як евіденційна стратегія в науковому тексті з гуманітарних дисциплін	145
3.2. Інформаційна структура різних типів речень з безособовими конструкціями в англomовному науковому тексті гуманітарного спрямування ..	151
3.2.1. Інформаційна структура речень з виділяючими конструкціями	157
3.2.2. Інформаційна структура речень з ввідним «it»	160
Висновки до розділу 3	167
Загальні висновки	170
Список використаних джерел	174

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

IC	інформаційна структура
ППП	Принцип поширеної проєкції
Тема : Рема	T:P
Топік : Коментар	T:K
A	adjective
Adv	adverb
AP	Adjective Phrase
C	Complement
C _a /Comp _{acc}	accusative complement
Comp _{pred}	predicative complement
Comp _{sub}	subject complement
Conj	conjunction
CP	Complementizer Phrase
Det	Determiner
Fin	Finitness
Foc	Focus
i/j/k	тета-ролі (значення відрізняється у реченнях)
iff	if and only if
IP	Inflectional Phrase
Mod	Modifier
N	noun
NP	Noun Phrase
Od	direct object
p	пропозиція
PC	Placeholder
P _c	predicative
S	Sentence
SA	speech act
Su	subject
V	verb
VC	verb complex
V _{inf}	infinitive verb form
V _{ing}	gerund verb form
V _{lin}	linking verb
V _{mod}	modal verb
VP	Verb Phrase
V _p	verb in passive voice
t	trace
Top	Topic
TP	Tense Phrase

ВСТУП

Із розвитком науки та зростанням наукового спілкування зростає необхідність дослідження особливостей наукового тексту як комунікативної одиниці. Наука залежить від мови науки: не можна відділити науку від того, як вона написана, як і уникнути наукового дискурсу [105, с. 86]. Автор дотримується стилю письма, за допомогою якого (імовірно – підсвідомо) намагається надати дискурсу інтелектуальності. Наукові тексти часто є важкими для читання, і їхні особливості є не тільки лексичними (терміни), а й граматичними. Важливо з'ясувати, які властивості англійської мови науки становлять труднощі, чи вони є вмотивованими, а також пояснити, якими є їхні функції у дискурсі.

Характерними для наукового тексту на граматичному рівні є безособові, пасивні конструкції, номіналізація тощо. М. Галлідей називає їх «граматичними метафорами» (заміна одних граматичних структур іншими) [105, с. 86]. Однак, з точки зору структуралізму, не можна зрозуміти річ відокремлено, – її слід розглядати в контексті більших структур, частиною яких вона є [7, с. 51].

Окремий приклад «структуралізується», або «контекстуалізується», структурою, і в процесі цього проступають пласти значення [7, 61]. Однак крім контексту системи самої мови є ще контекст мовлення. На важливість дискурсу, контексту для дослідження мови, а через неї і науки звертає увагу М. Фуко. Наприклад, серед проблем історії він називає формування зв'язного та гомогенного корпусу документів («документів» – у значенні будь-яких текстів, що мають значення для історії), зокрема – про застосовану лексику, правила слововжитку та семантичні поля, формальну структуру висловлень і типи синтаксичного зв'язку, який їх об'єднує, щоб осмислити висловлення в усій вузькості та своєрідності самої цієї події, якомога точніше окреслити його межі, встановити співвідношення з іншими висловленнями, які можуть бути з ним пов'язані, показати, які інші форми вираження воно виключає [67, с. 18]. За

Ж. Деррідою, деконструктивістське прочитання тексту виявляє підсвідомий, а не свідомий вимір тексту, прагне до, можливо, неусвідомлених автором тексту взаємозв'язків між використаними моделями мови, якими він керує і якими він не керує [26, с. 313]. Особливе місце тут займають гуманітарні науки, які менше, ніж точні покладаються на результати емпіричних досліджень, і більше – на власний дискурс, що ми детальніше розглянемо нижче.

Ж. Дерріда говорить про те, яке значення має мова гуманітарних наук для самих гуманітарних наук. Передусім, важливою є проблема центру структури (будь-якої структури, в цьому випадку – структури дискурсу гуманітарних наук) [27]. Будь-яка наукова праця обмежується парадигмою тих чи інших понять, термінів, які вона застосовує, до яких звертається, та які, зрештою, аналізує. Завжди одне з таких понять стає центром (дискурсу чи дослідження). Але насправді воно не може бути центром наукового дискурсу в широкому значенні (не окремої наукової праці, а праць з тієї чи іншої галузі), ані, відповідно, самої науки (розділу науки), бо такий центр змінюється з кожною зміною наукової парадигми [43].

Поняття парадигми у Т. Куна тісно пов'язане з поняттям «нормальної науки». Термін «нормальна наука», своєю чергою, означає дослідження, що міцно спирається на одне чи декілька попередніх наукових досягнень – досягнень, які з часом отримують визнання наукового товариства як основи для його подальшої діяльності [43, с. 32-33]. Будь-яка наукова діяльність тією чи іншою мірою здійснюється в межах наукового товариства. Для членів усіх наукових товариств спільними є види елементів, які в сукупності Т. Кун називає «парадигмою». Парадигма – це те, що об'єднує членів наукового товариства, і, навпаки, наукове товариство складається з людей, які визнають парадигму [43, с. 264]. Перехід до зрілості не впливає на факт самого існування парадигми, а змінює її природу. Тільки після такої зміни можливою стає нормальна дослідницька робота [43, с. 268]. Певною мірою, парадигму в Т.Куна можна ототожнити з дискурсом у Ж. Дерріди. Будь-яка наукова революція опирається на поняттєвий апарат попередньої парадигми (дискурсу), чи то

намагається заперечити його, чи вивести на інший рівень, але все одно послуговується його термінами. При цьому постає питання, де межа між твердженням (судженням, висловленням) автора певного конкретного наукового тексту, який є частиною наукового дискурсу в цій галузі, та іншими учасниками того ж наукового товариства, та чи можна простежити цю межу на мовному рівні (що ми спробуємо зробити на прикладі безособових синтаксичних структур).

Історія концепції структури повинна бути продумана як заміна центру центром. Поступово і регулярно центр набуває різної форми і отримує різні назви [27, с. 618]. Не відкриття нового явища мотивує вживання терміна «революція», а деструкція, тобто, реконструкція розуміння [48, с. 27]. За Ж. Деррідою, стосовно відсутності центру чи першопочатку все стало дискурсом. Це проблема критичного ставлення до мови гуманітарних наук і проблема критичної відповідальності дискурсу, проблема виразного і систематичного осмислення статусу дискурсу, який запозичує з якоїсь спадщини елементи, потрібні для деструкції цієї ж спадщини [27, с. 619-621]. Тобто, кожна наступна теорія чи парадигма, з одного боку опирається на попередню, а з іншого боку намагається її відкинути, заперечити, при цьому опираючись на її ж терміни і поняття, чи послуговуючись ними, і замикаючись таким чином у тому самому полі дослідження. Тому мова має в собі потребу власної критики [27, с. 622]. На полі емпіричних відкриттів старі поняття приховують, водночас експонують деінде їхні межі, трактують їх як інструменти, які можна використовувати досі. Їм не приписують значень істини, існує готовність відкинути їх, якщо виникне така потреба, і якщо інші інструменти будуть придатніші. Водночас, використовується їхня відносна ефективність і застосовується для нищення старого механізму, до якого вони належать і частками якого вони є. В історії філософії та лінгвістики описана проблема була найгрунтовніше проаналізована в період неопозитивізму, однією з центральних позицій якого було твердження: наука або стверджує факти, або формулює тавтології, нічого іншого робити не може [65, с. 412]. Саме так мова гуманітарних наук критикує

сама себе [27, с. 624]. Автор тексту (дискурсу), таким чином, постає як бриколер. Бриколер, пише Ж. Дерріда з опертям на К. Леві-Стросса, це той, хто користується «засобами, що знаходяться під рукою», і що не були спеціально придумані для операції, в якій мають бути використані і до якої їх мають пристосувати через спроби і помилки, не вагаючись їх замінити, як тільки це буде потрібно, або використати їх відразу кілька, навіть якщо їхня форма і походження виявляться гетерогенними тощо. У формі бриколажу міститься критика мови, і навіть можна сказати, що сам бриколаж є критичною мовою. Якщо назвою бриколаж окреслюється потреба запозичення власних понять з тексту спадщини, який є більш чи менш когерентним чи зруйнованим, то треба сказати, що кожен дискурс є бриколажем [27, с. 624]. Мова не допускає цілісного охоплення. Це, по суті, «поле вільної гри, тобто поле нескінчених заміщень у замкненості скінченного ансамблю» [27, с. 628]. Це поле дозволяє такі нескінченні заміщення тільки тому, що є скінченим, тобто йому чогось бракує, а саме – центру, який гальмує і дає підстави для гри заміщень [27, с. 628]. Це свідчить про те, що автори наукових текстів, як і самі тексти, мимоволі самі стають частиною такого бриколажу; іншими словами, науковий текст, який завжди має на меті з'ясування та поширення істини, не завжди може служити цій меті через мовні обмеження (і під мовними обмеженнями ми маємо на увазі як обмеження наукового дискурсу, так і обмеження самої системи мови). Безособові синтаксичні структури, що на них зосереджується це дослідження, також дозволяють авторам розчинитися у власному дискурсі, відступити від власних тверджень, а також додавати чужі судження до власних, не проводячи межі між ними.

Саме тому аналіз наукового тексту є таким важливим для розвитку науки. Питання зв'язку мови і науки отримало найбільше уваги та опрацювання із зародженням лінгвістичної філософії (Б. Рассел, Л. Вітгентштайн), у рамках якої відбулося формування прагматичного підходу до мови (Дж. Остін, П. Грайс). Семантична та логічна структура речень з безособовими конструкціями аналізувалася в межах досліджень значення істинності речень (Г. Фреге, Л.

Карттунен), що ж стосується їх прагматичного аспекту в значенні пропозицій та пресупозицій у названому типі речень, то в цьому дослідженні ми послуговуємося працями Д. Девідсона, Л. Карттунена, Т. Лангелена та Г. Савіна, Р. Столнейкера та ін., хоча вони і не досліджували окремо безособові речення. Граматичні параметри речень з безособовими синтаксичними структурами проаналізовано в термінах генеративної лінгвістики (Н. Хомський, Л. Гегеман) із врахуванням картографічного підходу до аналізу структури речень, який бере до уваги також інформаційну структуру, що важливо для цього дослідження, бо воно зосереджене на прагматичному аспекті речень (Л. Ріцці, Г. Чінкве). Комунікативно-прагматичні параметри вживання безособових синтаксичних структур, з'ясовані в цій роботі, включають їх функціонування як евіденційної стратегії (поняття евіденційності досліджували Р. Якобсон, А. Айхенвельд, П. Дендаль та Л. Тасмовські, Е.-М. Рембергер та С. Крускіна), модального оператора (Ф. Кіфер, Ф. Палмер, Й. Майбауер, А. Крацер) та вираження у них фактивної оцінки (Л. Карттунен, Й. Майбауер, К. Бах). Інформаційна структура речень з безособовими конструкціями розглядалася раніше (О. Єсперсен, К. Ламбрехт), зокрема в межах поняття екстрапозиції (Г. Ворд та Б. Бернер, Г. Грін), однак такий підхід не розкриває проблеми цілковито, тому інформаційну структуру досліджено також у термінах картографічного підходу, перформативної (Дж. Росс) та неперформативної (П. Спіз та К.Тенні) гіпотез.

Актуальність роботи визначається як інтересом до наукових текстів в умовах стрімкого зростання потоку наукової інформації, так і загальною спрямованістю лінгвістичних досліджень із синтаксису та прагматики. Відсутність чіткого інтегрованого підходу, який би об'єднував формальний та функціональний погляд на мовні явища, зумовлює необхідність подальшого аналізу цього питання. Недостатнє висвітлення речень з безособовими конструкціями у наукових дослідженнях вказує на потребу поглиблення знань про їх структурні властивості та з'ясування комунікативно-прагматичних параметрів вживання.

Зв'язок праці з науковими темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної тематики Міністерства освіти і науки України «Сучасні напрями формування структурно-семантичних і когнітивно-дискурсних парадигм германських, романських і класичних мов» (номер державної реєстрації 0114U004243), яку розробляє факультет іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка. Тема дисертації затверджена Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка 27 лютого 2013 року (протокол № 9/2) та уточнена 25 лютого 2015 року (протокол № 38/2).

Об'єкт дослідження становлять речення з безособовими синтаксичними структурами в сучасних англомовних наукових текстах гуманітарного спрямування.

Предметом дослідження є граматичні та прагматичні особливості речень з безособовими синтаксичними структурами в англійській мові та параметри їх вживання в науковому гуманітарному тексті.

Мета роботи полягає в з'ясуванні прагматичних параметрів функціонування безособових синтаксичних структур в англомовному науковому тексті гуманітарного спрямування. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань:

- визначити поняття безособових синтаксичних структур;
- провести класифікацію різних типів безособових синтаксичних структур, виокремити їх з аналізованих текстів та розрахувати частотність їх вживання у текстах для чіткого аналізу їх комунікативно-прагматичних параметрів;
- з'ясувати структурні властивості речень із безособовими конструкціями та встановити їх зв'язок із комунікативно-прагматичними параметрами;
- дослідити інформаційну структуру різних типів речень із безособовими конструкціями;

- виділити основні прагматичні властивості безособових синтаксичних структур, з'ясувати їхній вплив на значення всього висловлення та зв'язок із контекстом;
- дослідити питання особливостей їх функціонування в гуманітарних наукових текстах.

Матеріал дослідження становлять 1220 безособових синтаксичних структур, відібраних з англомовних текстів гуманітарного спрямування, а саме 85 наукових текстів із семи гуманітарних дисциплін (історія, лінгвістика, літературознавство, мистецтвознавство, політологія, соціологія, філософія), в основному – наукових статей зі спеціалізованих наукових журналів, а також уривків (частин) книжок – підручників та монографій, загальним обсягом 797600 слів; усі тексти були написані та опубліковані між 1990 і 2013 роками). Частина дослідження проілюстрована прикладами із British National Corpus, але кількісний аналіз на його основі не проведено.

Методологічною базою дослідження є комплексний структурно-функціональний аналіз речень (висловлень) з безособовими синтаксичними конструкціями, що забезпечує повноту аналізу. У роботі застосовані такі *методи*:

- кількісний аналіз;
- моделювання, зокрема розробка схем граматичної та інформаційної структури досліджуваних речень у термінах генеративної лінгвістики та картографічного підходу;
- порівняння та трансформацій (для точного з'ясування структурних параметрів речень з безособовими конструкціями через зіставлення із подібними чи аналогічними їм за значенням);
- елементи контекстологічного аналізу для виявлення особливостей функціонування безособових синтаксичних структур як комунікативної одиниці у складі більшої комунікативної одиниці;
- індукції (для систематизації результатів емпіричного дослідження), дедукції (для перевірки висунутих теоретичних гіпотез);

- описово-аналітичний (для описання прагматичних властивостей безособових синтаксичних структур, зіставлення різних їхніх типів та пояснення результатів дослідження).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше на матеріалі англomовних текстів з гуманітарних наук проведено комплексне дослідження речень з безособовими синтаксичними структурами, яке бере до уваги як структурний, так і функціональний підхід; окреслено поняття безособових синтаксичних структур, зокрема в термінах генеративної граматики, здійснено їх синтаксичну класифікацію (оскільки немає єдиного визначення цього поняття, а класифікація безособових речень залишалася недостатньо деталізованою і здійснювалася в основному на базі їх семантичних характеристик), з'ясовано їх граматичні та прагматичні властивості; передусім те, що предикат у таких структурах справді є безособовим, стосується виключно всієї пропозиції, яка є єдиним його аргументом у реченні, і виражає оцінку цієї пропозиції – модальну чи немодальну, а також функціонує як евіденційна стратегія; з'ясовано їхній статус в інформаційній структурі речення, де вони завжди виступають як головний фокальний елемент – або власне фокус, або модифікатор (у випадку модальної оцінки), від якого є залежними решта елементів речення; з'ясовано комунікативне значення безособових синтаксичних структур та його роль у науковому тексті.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає в уточненні прагматичних та граматичних властивостей безособових синтаксичних структур через поєднання обох підходів (формального та функціонального), принцип якого може застосовуватись і в інших дослідженнях, у визначенні самого поняття «безособових синтаксичних структур», аналізі їх глибинної структури, та функціонування в науковому тексті гуманітарного спрямування, що робить внесок у розвиток досліджень, які об'єднують різні підходи до аналізу мовних явищ; звернення до філософських засад інтерпретації мовних проблем повертає прикладну лінгвістику до її теоретичних витоків.

Практична цінність дослідження визначається можливістю застосування його результатів у лекційних курсах з теоретичної граматики, прагматики, філософії мови, у розробці норм написання наукових текстів гуманітарного спрямування, у викладанні академічного письма, для перекладу наукових текстів. На захист винесені такі **положення**:

1. Структури з формальним підметом *it* справді є безособовими в тому сенсі, що не беруть на себе жодних аргументів та не призначають тета-ролей, які можна було б асоціювати з окремою особою, істотою, чи навіть предметом або явищем, а пов'язані тільки з одним аргументом – пропозицією.

2. Предикати в безособових синтаксичних структурах є предикатами підвищення. Позаяк семантично вони стосуються не підмета, а всієї пропозиції, винесення вираженої ними оцінки в ліву периферію висловлення у формі безособової структури вважаємо прагматично мотивованою – таким чином, вона відокремлена від пропозиції, яку характеризує.

3. Залежно від контексту, а також у зв'язку із їхніми семантичними та граматичними властивостями, безособові синтаксичні структури виражають ставлення автора до пропозицій, їх оцінку, зокрема модальну, а у випадку немодальної – проектують пресупозиції.

4. Безособові синтаксичні структури в текстах з гуманітарних наук дозволяють авторові виражати як власні, так і чужі судження без посилання на джерело цього судження чи свідчень для нього, а також обмежують його відповідальність за значення істинності.

5. Будь-яка безособова синтаксична структура – виділяюча, з власне безособовим чи ввідним формальним *it* – служить винесенню певної частини інформації у фокус висловлення, з тією відмінністю, що у виділяючих конструкціях фокус є контрастивним, а в реченнях з ввідним формальним *it* – інформаційним.

6. Безособові синтаксичні структури не однаково часто вживаються у виділених в цьому дослідженні гуманітарних науках. Найвища їх частотність у текстах з філософії, найнижча – з літературознавства. Усі дисципліни об'єднує

те, що найбільше в них поширені структури з ввідним *it*. Відрізняється, однак, поширеність їхніх структурних підвидів. Далі, на другому місці за частотністю в текстах з історії, літературознавства мистецтвознавства і філософії – виділяючі конструкції; з лінгвістики і соціології – власне безособові; у текстах з політології ці два типи безособових синтаксичних структур поширені однаково. В проаналізованих текстах з усіх дисциплін частотнішою є модальна оцінка, за винятком історії, де частотнішою є немодальна оцінка. В усіх дисциплінах безособові синтаксичні структури частіше функціонують як інформаційний фокус, ніж контрастивний.

Структура роботи. Дисертація складається зі списку умовних скорочень, вступу, трьох розділів із висновками до них, загальних висновків, списку використаних джерел (201 позиція, з яких 26 джерел ілюстративного матеріалу). У тексті дисертації наводяться 25 рисунків і 19 таблиць. Загальний обсяг дисертаційної праці – 192 сторінки, з них 173 – основного тексту.

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено його об'єкт та предмет, мету, сформульовано завдання, описано матеріал та методи дослідження, розкрито його новизну, теоретичне значення та практичну цінність, наведено відомості про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі «Теоретико-методологічні передумови дослідження безособових синтаксичних структур у науковому тексті» окреслено, які проблеми пов'язані із вживанням у наукових текстах безособових синтаксичних структур, а саме їх вплив на значення істинності через зв'язок між пропозицією та пресупозицією в реченнях, частиною яких вони є. Визначається їх логіко-семантична структура, аналізується питання зв'язку синтаксичного та прагматичного рівнів у лінгвістичному дослідженні, обґрунтовується необхідність поєднання формального та функціонального підходів, визначаються методологічні основи дослідження.

У другому розділі «Синтаксично-семантична типологія та частотність безособових синтаксичних структур в англомовному науковому тексті гуманітарного спрямування» безособові конструкції розглядаються у термінах

різних лінгвістичних теорій, у традиційних підходах до аналізу граматики, з позиції історії мови, структурного синтаксису та генеративної лінгвістики із врахуванням картографічного підходу, оскільки такий аналіз розкриває їхню структуру на глибинному рівні і вказує на зв'язок із комунікативними функціями названих конструкцій. Здійснено їх кількісний аналіз та класифікацію за структурними особливостями, щоб з'ясувати, наскільки поширеним явищем є безособові конструкції в наукових текстах гуманітарного спрямування, який їхній тип вживається найчастіше, перевірити, чи є відмінності в їхньому вживанні між різними гуманітарними дисциплінами.

У третьому розділі «Комунікативно-прагматичні параметри вживання безособових синтаксичних структур в англomовному науковому тексті гуманітарного спрямування» аналізуються прагматичні властивості безособових синтаксичних структур, їх функціонування як модального оператора, евіденційної стратегії та їхня здатність проектувати пресупозиції. Розглядається їхня інформаційна структура, зокрема, розташування безособових конструкцій, які виражають оцінку, чи виділяючих конструкцій, у лівій периферії висловлень, в позиції фокуса, та їх комунікативне значення у цій позиції.

У висновках підведені підсумки роботи, окреслено перспективи подальших досліджень.

Апробація положень і результатів дисертації проведена на засіданнях кафедри англійської філології факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка. Основні результати дослідження оприлюднено на таких конференціях:

- 1) Olomouc Linguistics Colloquium (Оломоуц, 5-7 червня 2014р.);
- 2) *Linguistics Beyond And Within* International Linguistics Conference (Люблін, 6-7 листопада 2014р.);
- 3) 7. Österreichische Studierendenkonferenz der Linguistik (Зальцбург, 21-22 листопада 2014р.).

Результати дослідження відображено у 7 наукових публікаціях, виконаних одноосібно, з яких чотири – наукові статті у фахових виданнях України[44; 45; 46; 47], одна – в іноземному науковому виданні [119] та дві тези доповідей [120, 121].

Особистий внесок автора. Усі результати дослідження є результатом самостійної праці дисертанта. Статей, опублікованих у співавторстві, немає.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗОСОБОВИХ СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР У НАУКОВОМУ ТЕКСТІ

1.1. Інтегрування синтаксичного й прагматичного підходів у лінгвістичному дослідженні

Два підходи до лінгвістики, формалізм та функціоналізм, пов'язані з двома різними поглядами на природу мови [127, с. 46]. Граматичні пояснення є передусім формальними, прагматичні – функціональними [127, с. 47]. Однак, попри їх протиставлення, обидва підходи у чомусь мають рацію. Наприклад, недоцільно було б заперечувати, що мова є психологічним явищем, але також не можна заперечувати, що вона є явищем соціальним. Збалансований підхід до мови має брати до уваги обидва аспекти мови: «внутрішній» та «зовнішній», іншими словами, коректний підхід до мови є водночас і формальним, і функціональним [127, с. 46]. Обидва ці підходи не тільки тісно пов'язані, попри всі свої відмінності, а й необхідні для вичерпного аналізу безособових синтаксичних структур та обґрунтованих висновків.

Прихильниками синтактико-центричного підходу, який головну роль віддає синтаксису та відсуває прагматику на другий план, серед інших є Г.Газдар, Н. Хомський, Р. Карстон [98, с. 1056]. Деякі з їхніх поглядів, передусім, на зв'язок між синтаксисом і прагматикою, розглядаються нижче.

У своїх ранніх працях Н. Хомський вважав, що граматику складає основа з категоріального компонента (вільна від контексту граматики) і лексикон. Вільна від контексту граматики генерує фразові маркери, включно з підставним символом як одним із граничних елементів. Принципи лексичного заміщення дозволяють замінити підставний символ у спосіб, визначений змістом. Формальний об'єкт, сконструйований таким чином, становить глибинну структуру. Застосування низки трансформацій до глибинної структури згідно з

універсальними умовами і певними обмеженнями граматики визначає фразовий маркер, який ми називаємо поверхневою структурою. Кожна пара глибинної та поверхневої структури керується семантичними правилами, які становлять частину граматики, і які генеруються синтаксисом та, найімовірніше, універсальною семантикою [68, с. 12]. Щоправда, згодом Н. Хомський відмовився від поняття глибинної структури і роз'єднав її синтаксичні та семантичні властивості [81, с. 117].

Своєю чергою Г. Газдар, представник граматики фразової структури, стверджує можливість контекстно-вільної граматики. Він спростовує намагання заперечити таку можливість. На його думку, немає причин вважати, що природні мови не є контекстно-вільними [81]. Р. Карстон вже намагається встановити зв'язок між граматиною та прагматикою, але він встановлює подібність обох лінгвістичних теорій через їхній формальний характер; прагматику він трактує майже виключно в термінах теорії релевантності Спербер-Вілсон і уподібнює її до генеративної граматики Хомського в тому, що вони обоє керуються правилами (принципами), незалежними від контексту, а саме – прагнуть до мінімалізму (принцип мінімуму зусиль для опрацювання інформації в теорії релевантності та принцип економії у програмі мінімалізму Н. Хомського) [80].

Однак, з'ясувати природу безособових синтаксичних структур на основі одного тільки формалістського підходу неможливо. Р. Карстон розглядав прагматику як джерело критеріїв для відбудови конкретної синтаксичної структури з ряду подібних з однаковою пропозицією (*A dog bit you/You were bitten by a dog / It was a dog that bit you*) [98, с. 1056]. Різні їхні типи функціонують у тексті по-різному, їхнє значення актуалізується дискурсом, тоді як на синтаксичному рівні вони є ідентичними. Один із нових підрозділів генеративної граматики, картографічний підхід, залучає до синтаксичних інтерпретацій також і питання дискурсу. Картографічний підхід, з опертям на досить прості генеративні механізми, які вимагають тільки специфікації головних фокальних елементів (*focal heads*), дозволяє розробляти детальні

синтаксичні мапи. Є низка таких елементів (Тор - топик, Фос - фокус, Мод – модифікатор тощо), які з'єднуються зі специфікатором і комплементами, і визначають інтерпретацію структурно залежних компонентів як фокуса, коментаря, пресупозиції, певного оператора тощо. Але прагматика для картографічного підходу є необов'язковою. Його мета – синтаксично представити ті елементи значення, які проектуються дискурсом, контекстом, але з семантичної точки зору, встановити постійні зв'язки між формою та значенням. На думку Л. Ріцці, одного з розробників цього підходу, такі синтаксичні мапи, попри те, що здаються поширеними, спрощують інтерпретації структури речень, і якщо тільки визначити всі можливі головні фокальні елементи, є вичерпними та самодостатніми, та нема потреби в інших лінгвістичних підходах для повноти інтерпретацій і знанні контексту [149].

Підсумувати синтактико-центричний підхід можна словами П. Стросона: «Грамматична структура зумовлює семантичну інтерпретацію» [63, с. 162]. Тобто, основою мовної системи є синтаксис, тоді як значення – семантичні чи прагматичні – вторинні.

Прагматико-центричний підхід представляють Т. Жівон та П. Гоппер [98, с. 1056]. Т. Жівон вважав, що вільні паратактичні прагматичні структури породили чіткі граматикалізовані синтаксичні структури. Відмінності між обома ілюструють такі приклади: 1) топик-коментар на противагу структурі підмет-присудок; 2) вільна сурядність на противагу суворій підрядності; 3) повільний темп передачі інформації на противагу швидкому; 4) порядок слів, який базується на принципі старої/нової інформації на противагу відмінкам; 5) відсутність морфем на противагу їх детально розробленій системі. Такі ж відмінності можна простежити між мовою дітей та дорослих, неофіційною й офіційною мовою тощо. Оскільки первинними вважаються ті ознаки, які стоять на першому місці у вищеназваних парах відмінностей, тоді виправданим є вважати прагматику первинною [99]. Ще радикальнішим є П. Гоппер, який стверджував, що граматику виходить з дискурсу, який породжує та оформлює структури [108]. З цієї точки зору граматику – це тільки назва для певних

категорій, які повторюються в дискурсі [98, с. 1056].

З часів В. Гумбольдта лінгвістика вдавалася до спроб описати свій об'єкт в динамічному, діяльному аспекті. Сам В. Гумбольдт протиставляв мову як застиглий продукт діяльності і мову як творчу діяльність, діяльність духу, в якій поняття з'єднувалось зі звуком, а звук перетворювався в живе вираження думки, тобто протиставляв мову та мовлення [64, с. 57]. У цьому дослідженні безособові синтаксичні структури, які належать до мови, ми аналізуємо в їх функціонуванні в наукових текстах, які є мовленням. Але перед тим, як звернутися до їх прагматичного аспекту, слід з'ясувати, що можна було б назвати предметним полем прагматики.

Прагматичний аспект мови полягає у відношенні мови до того, хто її вживає, у встановленні впливу ситуації, контексту на особливості її використання. Прагматика на ранніх етапах орієнтувалася на філософію прагматизму, поширену з 70-х років XIX ст. до середини XX ст., яка стверджувала необхідність розв'язання життєво важливих питань не на основі спекулятивних роздумів, а з активних позицій у процесі цілеспрямованої практичної діяльності у світі, який постійно змінюється [64, с. 17]. Зацікавлення прагматикою мови перебувало значною мірою під впливом розвитку ідей лінгвістики (аналіз пресупозицій, імплікатур, конвенцій, дейксису, асерції, структури мовленнєвих актів, умов успішності спілкування, дослідження особливостей мовлення, фонду знань мовців, контекстів спілкування) та логіки (доведення недосконалості формальних систем, становлення інтенціональних логік, проведення дистинкції між смислом і значенням) [1, с. 38-39]. Логічний аспект прагматики полягає у дослідженні висловлень про події і факти дійсності. Одним з яскравих досягнень логічної прагматики була поява ілокутивної логіки, яку в середині 1980-х розробили Дж. Серль і Д. Вандервекен. Важливими поняттями цієї логіки є поняття ілокутивної мети (внутрішньо присутнього задуму певного мовленнєвого акту), інтенсивності ілокутивної мети, умови щирості, контексту тощо [1, с. 62].

Окрім того, відбувся об'єктивно зумовлений лінгвістичний поворот у науковому пізнанні, який детермінував розгляд філософського відношення «людина-світ» крізь призму аналізу мови. Мову почали розуміти не як засіб вираження думок, а як «образ світу»; зрештою, навіть коли ми говоримо про чисті, безумовні факти, ми формуємо їх засобами мови, які можуть їх обмежувати. В аналітичній філософії було зміщено акценти з відношення «мислення – дійсність» на відношення «мова – дійсність». Реальність об'єктивної дійсності й адекватність мови як образу цієї дійсності забезпечували таким чином достовірність пізнання [1, с. 10]. Із розвитком власних семантичних ідей Р. Карнап у пізній період своєї діяльності зрозумів, що аналіз мови не може бути адекватно проведений лише на рівнях синтаксису та семантики, тобто, йшлося вже не тільки про мову [1, с. 11]. Для того, щоб осмислити значення логіко-семантичних категорій, потрібно було звернутись і до прагматичного виміру мови – інакше кажучи, до мовлення, формалізація якого не завжди видавалася можливою або ж принаймні потребувала якісно нових нестандартних підходів, які тоді ще не були створені. Потребу дослідження прагматичного аспекту природної мови усвідомили й інші аналітичні мислителі – Людвіг Вітгенштайн, Джон Остін, Пол Ґрайс та ін. Саме в межах лінгвістичної філософії відбулося формування прагматичного підходу до мови. Значення мовних виразів перестало бути чітко фіксованим утворенням і розглядалося як обумовлене психологічними установками мовця, рівнем його знань, поглядами тощо. Завдяки діяльності представників лінгвістичної філософії вдалося проаналізувати природну мову, семантичні особливості якої було визнано не досконалими, а такими, можливості яких ще потрібно з'ясувати. Строго формалізована мова науки визнавалася малоефективним засобом у пізнанні, засобом, який принципово не зможе пояснити усю систему відношень між мовою і реальністю. Наприклад, у концепції «мовної гри» Л. Вітгенштайна, яка є концептуальною основою розвитку як принципів прагматики мови, так і принципів логічної прагматики [22, с. 10], критикувалися поняття ідеальної мови, з наголосом на залежності значень

мовних виразів від контекстів їх вживання і на безкінечності мовних ігор. Концепція «мовних ігор» Л. Вітгенштайна – кінцевий результат розвитку позитивізму, в якому зникає ілюзія абсолютної достовірності [22, с. 12]. «Мовні ігри» не можуть кваліфікуватися як правильні і неправильні, неправда – це також мовна гра, якої навчаються так само, як і кожної іншої. Критерій достовірності релевантний тільки для конкретної «мовної гри». [22, с. 10] «Мовна гра» – це діяльність, пов'язана з описом світу через сукупність речень, які здаються чітким набором правил, з метою досягнення опису певного акту, ситуації чи об'єкта з необхідної у цьому випадку точки зору («аспекту бачення») [22, с. 10]. Отже, в самій аналітичній філософії відбулося зміщення об'єкта аналізу від мови до вживання мови, до її прагматичного аспекту.

Проте варто зауважити: вже згодом виявилось, що й мовні ігри можна досліджувати з позиції формального підходу. Наприклад, поняття «мовної гри» можна розглянути як певну теоретико-модельну структуру, тобто фактично проінтерпретувати його в термінах семантики «можливих світів». У лінгвістичній філософії було здійснено низку спроб визначити позамовні феномени, які суттєво впливають на значення мовних виразів [1, с. 12]. П. Грайс пов'язував значення мовних виразів із психічними станами свідомості, які детермінують це значення. В інтенціоналістській теорії мови, запропонованій П. Грайсом, спершу акцент робився на унікальності діалогу та суб'єктивному характері значень мовних виразів, але вже згодом було здійснено спробу виявити загальні закономірності інтерсуб'єктивної комунікації, з'ясувати, в чому полягає зв'язок між мовою і свідомістю. Мову стали розуміти як образ свідомості. Представники лінгвістичної філософії сформували якісно нову філософську термінологію, з допомогою якої адекватно можна було б провадити семантичні дослідження можливостей природної мови. Йдеться про такі терміни, як «мовна гра», «можливий світ», «інтенціоналізм», «ілокуція», «перформативи», «пресупозиція» тощо [1, с. 13].

У своїх дослідженнях представники лінгвістичної філософії здійснили поступовий перехід від аналізу семантичних аспектів мови до аналізу її

прагматичного аспекту. Вони відстоюють ідею, що в жодному разі не можна нехтувати «мовною реальністю» і зводити мовний пошук до конструювання логіко-математичних моделей, створення штучних мов. Дедалі більше стали звертати увагу не на висловлення і їх суб'єктно-предикатну структуру, а на мовленнєві акти, що їх мовці вживають у процесі спілкування. Почала критикуватись формалізація як єдина можливість пізнання. Прибічники філософії лінгвістичного аналізу основне завдання своїх пошуків визначали як «...виявлення уявного характеру філософських проблем і джерел їхнього виникнення в мовній практиці, очищення мови від філософських двозначностей» [1, с. 38].

Одним із основоположників прагматизму був Ч. Пірс, який першим зазначив важливість врахування в загальній теорії знаку фактор суб'єкта практичної і комунікативної діяльності. За Ч. Пірсом, знак має трійну структуру: його утворюють власне знак (репрезентамен), який має фізичну природу і може щось заміщати, інтрепретант знака, який локалізується в свідомості інтерпретатора і об'єкт, представлений знаком [141]. При цьому знаки не є даними самі по собі, вони виникають у процесі семіозису (комунікативної діяльності). Знака немає поза межами семіотичного процесу, поза діяльністю інтерпретатора, який встановлює тріаду знакового відношення. Не існує знаків без впливу на інтерпретатора. Цей вплив Ч. Пірс називає інтрепретантою, яка, окрім іншого, може впливати на хід думок. Ч. Пірс також називав інтрепретанту значенням, її ще можна порівняти з прагматичною силою (в розумінні Дж. Ліча). Ч. Пірсу належить головний принцип філософії прагматизму, згідно з яким значення слід розглядати у світлі можливих наслідків, практичних результатів, а також з погляду вибору дій, які ведуть до успіху та користі [64, с. 19]. Семіотичні ідеї Ч. Пірса дозволяють розглядати текст як знаковий об'єкт, не як статичний, а в перспективі процесу. Текст сприймається як репрезентамен, розглядається його специфіка в залежності від жанру, враховуються співвіднесеність тексту і його функціонування як знака [64, с. 19-20].

Далі, опираючись на Ч. Пірса, Ч. Морріс пропонує власну семіотичну теорію, виділяючи прагматику як один із трьох розділів семіотики; інші два розділи – семантика і синтаксис [51]. При цьому семантика вивчає відношення знаків до об'єктів; прагматика вивчає відношення знаків до інтерпретаторів (Ч. Морріс вважав, що необхідно вивчати знаки в контексті, включаючи в предмет прагматики походження знаків у біологічному, психологічному та соціальному аспектах, їх вживання та вплив); синтактика, або синтаксис, описує відношення знаків один до одного (однак, слід зазначити, синтаксис у семіотиці та в логіці не є аналогом синтаксису як лінгвістичної дисципліни) [64, с. 20-21].

Свій внесок в утвердження трійної структури семіозису і розвитку прагматичної теорії зробив також Р. Карнап. У трактуванні Р. Карнапа, семіотика також визначає відношення в системі, яка охоплює знак, його інтерпретатора і денотат (або сигніфікат). Однак у прагматиці, на його думку, всі ці відношення мають вивчатися в сукупності, тобто прагматика за своїм об'ємом прирівнюється до семіотики [78]. Абстрагуючись від інтерпретатора, ми отримуємо семантику. Відволікаючись від денотатів, ми ізолюємо синтаксичну сферу знакової системи. Синтактика, таким чином, є частиною семантики, а семантика – прагматики. І навпаки – семантика містить у собі синтактику, а прагматика – семантику, яка включає синтактику [75, с. 25,].

Дж. Остін висунув на передній план акціональну функцію мови (замість дескриптивної) [75]. П. Грайс показав, що використання мови й інтерпретація мовних форм здійснюється згідно з певними правилами і принципами спілкування, сформулював постулати (максими) широко відомого Принципу Кооперації, продемонстрував можливості смислової інтерпретації висловлень у термінах розмовних (комунікативних) імлікатур [101; 102]. Ці вчені задали дві головні лінії в розвитку прагматики – акціональну і семантичну.

Прагматика (як і лінгвістика взагалі) працює на двох рівнях аналізу: поверхневому (знаковому) та глибинному (когнітивно-семантичному). Вона починала свій шлях зі знакових структур (як вербальних, так і невербальних),

розглядала процеси кодування та декодування. В наш час вона досліджує також процеси засвоєння мозком зовнішнього досвіду, становлення та мутації у розумовій сфері знань про прагматичні фактори комунікації в цілому і про умови взаємодії суб'єктів. Це не дві дисципліни, не дві мікропарадигми, а одна, з двома рівнями опису одного об'єкта. Тому дискурс на поверхневому рівні є лінійною послідовністю мовленнєвих актів чи клауз (предикативних одиниць), а на глибинному рівні він підлягає вертикальній репрезентації, яка свідчить про його структурну і смислову впорядкованість [64, с. 155].

Відбулося розмежування семантики і прагматики: аспект локації відійшов до сфери семантики, а ілокуція та перлокуція – до прагматики. Д. Вандервекен ставить питання про те, чи можна теорію мовленнєвих актів застосовувати не лише до окремих речень, але й до дискурсу. Він стверджує, що здатність до спілкування є частиною мовної компетенції, а мовці в дискурсі послуговуються мовленнєвими актами для досягнення комунікативної мети (виражають ставлення – експресивна мета, описують світ – дескриптивна тощо). Вербальна взаємодія: привітання, дебати, обговорення, інтерв'ю, переговори, угоди, колективні рішення, церемонії інавгурації, одруження чи хрещення є зведеними, об'єднаними ілокутивним актами вищого рівня, які важко розкласти на окремі одночасні ілокуції. З логічної точки зору, їх об'єднує тип і тема, і їхнє здійснення потребує кооперації. Є чимало таких мовних ігор з комунікативною метою, і вони є невід'ємною частиною дискурсів [164, с. 35].

Повертаючись до аналітичної філософії, програма прагматики мови значною мірою була реалізована філософією (природної) мови, яка підготувала необхідні умови для розвитку власне мовної прагматики [64, с. 32]. Вчення Л. Вітгенштайна про «мовні ігри» можна розглядати як форму використання мови і дії [64, с. 33]. Власне кажучи, діяльний принцип характеризує вчення про «мовні ігри» Л. Вітгенштайна [64, с. 58]. Згідно з Д. Вандервекеном, аналіз структури та динаміки мовних ігор є основною метою дискурсивної прагматики [164, с. 36]. Л. Вітгенштайн та Дж. Серль вказували на труднощі у застосуванні теорії мовленнєвих актів до питань дискурсу, зважаючи на потенційну

відсутність у ньому мовленнєвої мети і наявність недоречних чи неуспішних висловлень [154]. Але на думку Д. Вандервекена, дискурс також є певною системою, яка керується правилами [164].

У широкому значенні, під діяльністю прийнято розуміти властиво людську форму свідомого та цілеспрямованого активного відношення до навколишнього світу, її мета полягає в зміні чинного стану речей. У цьому значенні, науковий текст також є видом діяльності, мета якої – донести інформацію про чинний стан справ у певній галузі науки та змінити його за допомогою результатів нових досліджень. Діяльність протікає у вигляді нескінченної кількості одиничних, конкретних дій [64, с. 59]. І текст (чи дискурс), і кожне окреме висловлення можна розглядати як одиничну, конкретну дію.

У будь-якій дії передбачається, що вона здійснюється конкретним суб'єктом, увага якого скерована на конкретний об'єкт як матеріал для цілеспрямованої дії над ним. Суб'єкт виступає носієм наміру (інтенції), його мета полягає в досягненні певного результату, для якого використовуються певні засоби (інструменти) і способи. Дія здійснюється в якійсь конкретній ситуації (місце і час, різні сприятливі чи несприятливі обставини). Іноді її визначають як контекст (все, що знаходиться поза межами висловлення: словесне оточення, умови протікання дії). Сюди ж можна додати знання суб'єкта про цю ситуацію (фонові знання), про правила дії і знання про світ взагалі [64, с. 60]. Серед структурних елементів дії можна також назвати мотив, задум, схему дії, план, стратегію, тактику. Правила і принципи – соціально прийняті регулюючі механізми діяльності. Їх дотримання веде до успішного результату, недотримання зумовлює невдачі й іноді веде до пошуку обхідних шляхів досягнення результату. Успіх та невдача виконаної дії – важливе поняття теорії діяльності. Результатом (продуктом) розумової діяльності можуть бути вірші, сценарії, відкриття істини, відмова від переконання в справедливості якогось твердження, нова наукова теорія. Інший суб'єкт може виявитися об'єктом для духовного впливу (інформування про якісь події,

передача знань). За наявності двох чи більшої кількості суб'єктів діяльність часто набуває характеру спілкування. [64, с. 61-62]. Дискурс – передусім відносно завершена і зв'язна подія в рамках мовного спілкування (мовленнєвого чи текстового). Він будується з вербальних мовленнєвих чи текстових дій. Діяльність – спосіб існування індивіда в суспільстві. І використання мови відіграє в цьому важливу роль, яка забезпечує необхідні для життя суспільства інформаційні зв'язки [64, с. 66].

В акценті на дискурсі як формі (мовленнєвої діяльності) не слід забувати про висловлення, які його складають [20]. Як пише М. Фуко, «Хоч яке банальне, хоч яке незначне, як це уявляють, у своїх наслідках, хоч як швидко може забуватися після своєї появи, хоч як мало зрозуміле й ледве доступне для розшифрування, ... висловлення завжди є подією, що її ані слова, ані смисли не можуть вичерпати» [67, с. 46]. Треба показати, чому воно не могло бути іншим, ніж було, в чому полягає його винятковість, як йому вдалося посісти серед інших та у стосунку до інших те місце, яке більше нічим не могло бути зайняте; в чому полягає винятковість цього своєрідного існування, яке знаходить вияв тільки в тому, що говориться, й більше ніде [67, с. 44-45]. Ми спробуємо відповісти на ці питання через аналіз безособових синтаксичних конструкцій: які їхні структурні особливості, чим вони відрізняються від інших синтаксичних конструкцій, які могли би бути на їхньому місці, чи є вони із ними взаємоперетворюваними, яке їхнє місце в дискурсі, які умови їхнього вживання, мета та результат.

Мова існує в єдності її конкретних структурних і функціональних властивостей. Не варто наполягати на пріоритеті або формального, або функціонального підходу до мови. Їх розмежування є методичним прийомом. У моделях структурної лінгвістики речення належить до верхнього, синтаксичного рівня. В генеративних граматиках речення розглядають як продукт роботи синтаксичного компонента мови, який потім підлягає семантичній та фонетичній інтерпретації. Функціональний опис мови передбачає звернення до інших теоретичних моделей, відмінних від тих, якими

послугуються представники формального (рівневого) підходу. Висловлення не вибудовується шляхом нанизування слів, як і слова не будуються з фонем. Тому краще характеризувати окремі системи, які складають мову, в напрямі від тих компонентів, підсистем, які забезпечують отримання комунікативного завдання і початкове опрацювання смислової інформації, до компонентів, які відповідають у кінцевому результаті за реалізацію висловлення в звуковій формі [64, с. 73].

I. Сусов пропонує варіант моделі мови, яка включає такі компоненти: прагматичний, семантичний, синтаксичний, номінативний (лексичний), морфологічний і фонетичний. У мові спочатку спрацьовують семантичні та прагматичні компоненти. Вони відповідають за формування вихідної смислової структури висловлення, яке описує відповідний стан речей і виражає певну комунікативну інтенцію мовця з орієнтацією на особливості контексту конкретного мовленнєвого акту [8]. Опісля інформація виходить на рівень синтаксичного та номінативного компонентів. Вони надають можливість дібрати відповідну синтаксичну конструкцію і заповнити в ній позиції відповідними лексичними одиницями. Значення речення складається зі значень слів і значень граматичних засобів, які утворюють синтаксичну структуру цього речення [64, с. 74]. Між компонентами можливий прямий, безпосередній зв'язок (наприклад, команда про підбір засобів вираження прагматичного значення часу в тій чи іншій часовій граматичній формі передається прагматичним компонентом безпосередньо морфологічному) [64, с. 75]. Слідом за Р. Монтегю, Д. Вандервекен вважає, що прагматика має послугуватися ресурсами формалізму і логіки для доведення теорії значення і вживання. Формалізм дозволяє краще вибудовувати мовленнєву компетенцію і механізми розуміння. Формалізм дає можливість виявити глибинні структури, властиві всім природнім мовам та повторно визначити мовленнєве значення. Однак, крім цього слід переглянути гіпотези стандартної логіки пропозицій, відношень та актів, щоб з'ясувати умови успішності ілюкцій [164, с. 37].

Поняття «мовленнєві акти» дало змогу дослідникам розглядати висловлення не за термінами істинності/неістинності, а за параметрами намірів мовця і слухача та за умовами виконання цих намірів [164]. Проблема пошуку необхідних і достатніх умов для успішного (чи, можливо, в деяких випадках типового) здійснення акту є прагматичною, оскільки необхідні та достатні умови успішності зазвичай передбачають наявність або відсутність різноманітних властивостей контексту, в якому здійснюється акт – до прикладу, наміри мовця, знання, переконання, очікування чи інтереси його або аудиторії; інші мовленнєві акти, що виконувалися в такому ж контексті, значення істинності вираженого висловлення, семантичні взаємозв'язки між вираженим висловленням та деякими іншими висловленнями, які залучено до процесу в той чи інший спосіб [62, с. 45]. Отже критерій істини становить не узгодженість твердження з дійсністю, а узгодженість тверджень між собою [65, с. 417].

Дж. Ліч вважає, що не можна аналізувати граматичну систему мови без залучення прагматики. Навіть звертаючись до прагматично нейтрального погляду на семантику, тобто з точки зору істинності пропозицій, Дж. Ліч вважає, що аналіз металінгвістичних явищ потребує посилання на мовленнєві ситуації і на різні «моделі реальності» різних мовців. Іншими словами, оцінка металінгвістичних явищ вимагає такої концепції значення, яка б була модельно-теоретичною в тому сенсі, що істинність визначалася б як «модель істинності», але ця модель по-різному реалізовувалася б у стосунку до мовців [128, с. 31].

Згідно з Р. Столнейкером, «Якщо вже ми вважаємо граматику засобом позначення відмінності змісту, яку слід позначати, то можна припустити, що існує відмінність змісту, яку слід позначати» [62, с. 44]. За Н. Арутюновою, прагматичне значення розкривається через синтаксис [4, с. 7]. Щоб дослідити зв'язок між цими двома мовними рівнями, розглянемо, які значення властиві безособовим реченням і які проблеми з цим пов'язані.

1.2. Прагматичні проблеми вживання безособових синтаксичних структур у науковому тексті

1.2.1. Лінгвістичні проблеми у науковому пізнанні з позиції філософії мови. У працях з лінгвістичної прагматики неважко зауважити проблеми на термінологічному рівні, коли йдеться про «речення», «вирази», «висловлення», та встановлення меж дослідження певному лінгвістичному напрямку чи розділу лінгвістики, як то проведення чіткої межі між семантикою та прагматикою. Тому, щоб уникнути таких неточностей та проблем, доцільно звернутися до філософських витоків семантики, прагматики та тих понять, якими вони послуговуються і які перейшли у лінгвістику саме з філософії.

Філософ Людвіг Вітгенштайн у своєму «Логіко-філософському трактаті» стверджує «Межі моєї мови означають межі мого світу» [18, с. 70]. Кожен досвід, аби стати твердженням, мусить бути вираженим якоюсь мовою, тому питання мови є не менш важливим, ніж досвіду [65, с. 416]. Мова є формою мислення [11]. Ми пізнаємо світ через мову, ми мислимо в межах мови; зв'язок мови та мислення є нерозривним та різнобічним, і водночас досі непоясненим; ми мислимо поняттями, які існують у лексичній системі мови, робимо судження, послуговуючись граматичною системою мови; пояснення здатності до мови значною мірою відображало б інтелектуальну здатність людини. Тому не дивно, що, зрештою, питання мови стало одним з ключових і для науки. Якщо через мову ми сприймаємо світ, тоді і мовна компетенція, і мовна діяльність є важливими для наукової діяльності. При формулюванні теорій, побудові гіпотез, наданні результатів досліджень наука послуговується мовою. Окрім того, постають питання, чи можемо ми пізнати те, що немає способів вираження в природній мові, і чи правила, структура природної мови не викривляють результатів пізнання, в тому числі наукового.

Методологія аналізу мови (природної і формальної) мала свої передумови ще в античній філософії, і одним з представників цієї методології є Аристотель,

який, зокрема, стверджував, що кожний контекст може інтерпретуватися по-різному, а природа імені є конвенціональною. У Новий час це питання досить детально розроблялося Р. Декартом, Д. Юмом, І. Кантом. У зв'язку з риторичним питанням Канта про пізнаваність світу і себе (про «річ у собі») в історії західної філософії вперше впроваджується поняття відносності значення, тобто завжди повинна бути певна точка, стосовно якої робиться твердження, висловлення тощо. На цьому ґрунті склалися такі напрями філософії, як екзистенціалізм, герменевтика, структуралізм тощо [22, с. 3-4].

Розуміння мови та аналізу мови як ключа до філософського розуміння, дослідження мислення і знання почало формуватися у межах аналітичної філософії. Після «лінгвістичного повороту» філософське питання вже не полягає в світові самому по собі, а в тому, що ми маємо на увазі, коли говоримо про світ, у сенсі коректності побудови наших висловлень про світ.

Спочатку визначимо, що традиційно прийнято розуміти під поняттям аналітичної філософії. Аналітична філософія як така зароджувалася в працях Дж. Е. Мура, Б. Рассела та Л. Вітгенштайна. У результаті діяльності цих філософів було здійснено філософське осмислення дійсності крізь призму аналізу ідеальної мови, тобто мови по суті формальної, позбавленої неточностей, двозначностей і суперечностей, які властиві природній мові. На формування такого розуміння впливали різні фактори. З погляду тогочасної математичної логіки філософський аналіз дійсності повинен був базуватися на принципах: єдності синтаксичного (формального) та семантичного (сміслового) аспектів аналізу мови, двозначності висловлень, згідно з яким будь-якому висловленню приписується значення «істинного» або «хибного» [1, с. 9]. Ранні аналітичні концепції мови перебували під впливом утвердження ідеї реалізму в філософії, тобто переконання, що дійсність, яка існує незалежно від нас, можна пізнати об'єктивно. Однак об'єктивність пізнання в різні часи піддавалася сумнівам. Та, попри це, для науки вона була і залишається важливою. З одного боку, не вважатиметься і не сприйматиметься як істинне і як таке, що має значення для науки, те дослідження, яке представляє лише

суб'єктивну думку автора, а не об'єктивну дійсність, опис якої має спиратися на емпірично здобуті факти. З іншого, у викладі свого дослідження автор описує не лише факти, але також передумови та гіпотези, як і попередні висновки (особливо, якщо говорити, про статтю чи розділ дисертації), у формулюванні яких він не може не бути хоча б певною мірою суб'єктивним. Ми припускаємо, що автори наукових текстів можуть надавати своїм дослідженням об'єктивності через мовні засоби, наприклад, через безособові синтаксичні структури.

Одним з центральних питань у лінгвістичній філософії та в неопозитивізмі в цілому було протиставлення (чи зіставлення) явищ дійсності та мовних висловлень, через які ми ці явища описуємо та перетворюємо у факти, і проблема полягала у пошуку таких формулювань, які б дозволяли повну тотожність між явищем і висловленням, яке його описує, бо реальне знання зводиться до емпіричних тверджень чи речень, що стверджують безпосередньо факти, а саме – до тверджень звітних або протокольних (Protokollsätze). Це переконання відповідало прагненням емпіризму: самі факти, жодних конструкцій, бо вони не є знанням [65, с. 413]. Що складніші речення, то далі вони віддаляють від явищ, а наука з дослідження дійсності та встановлення істин зміщається до формулювання тавтологій. У пошуку рішення для цієї проблеми Л. Вітгенштайн звертається до ідеї «логічного анатомізму» Б. Рассела, згідно з яким світ – сукупність фактів, а не речей. Елементарні факти – «атомарні» факти, які не залежать один від одного. Знання – сукупність атомарних висловлень, при цьому між фактами (світом) і сукупністю висловлювань (знанням) існує строга «взаємно однозначна відповідність». Л. Вітгенштайн пропонує, що висловлення – теж факт (предмет та образ – рівною мірою факти) [65, 408-420].

Говорячи про «висловлення», «вираз», «явище», варто також звернутися і до філософії М. Гайдегера. Він вважав, що основні уявлення, які під термінами «вираз», «переживання» та «свідомість» визначають сучасне мислення, слід би з огляду на їхню визначальну роль піддати сумнівові. «Вираз» і «явище»

засвідчують протилежність. «Вираз» – це висловлення внутрішнього, і він стосується суб'єктивного. А «явище» називає об'єктивне, якщо нагадати Кантове слововживання. В основу розрізнення «виразу» і «явища» ми вже більше не кладемо відношення між суб'єктом і об'єктом. Кантове визначення ґрунтується на тому, що все присутнє вже стало предметом уявлення [19, с. 115-117]. «Людина перебуває у відношенні, а відношення називається герменевтичним, бо приносить звістку того послання, а воно ж домагається в людини, аби та йому відповідала» [19, 117-118]. Інакше кажучи, у використанні мови суб'єктивність є неунікною. Суб'єкт пізнання рухається від дійсності, яку він сприймає та опрацьовує мозком, який передає отримані враження в ментальний простір. Тут у процесах взаємодії отриманої ззовні інформації та вже наявних у ресурсах знань формуються уявлення / концепти / судження / пропозиції / висновки, оцінки, наукові теорії, етичні й естетичні установки, поетичні, міфологічні образи, мета та план дій. Все це лягає в основу значень знаків, які репрезентують розумову діяльність [64, с. 156].

Те, що суб'єктивності не можна позбутися взагалі, ще не означало, що її не потрібно звести до мінімуму. Логічний атомізм виступав за створення ідеальної мови з точними правилами визначення і перетворення. Логічна структура фактів мала підпорядковуватися логічній структурі висловлень [1, с. 63]. Але логічний аналіз не дає нам нову, більше наближену до ідеалу мову, він є засобом встановлення структури будь-якої мови [1, с. 91]. Р. Карнап твердив, що неважливо, що мова означає, важливі тільки її формальні риси, логічний синтаксис: до нього зводиться вся філософія [65, с. 416]. Як бачимо, в різних моментах у філософії знову і знову виникала опозиція між мовною структурою і мовним значенням. Вирішення цієї проблеми почало зводитися до того, щоб об'єднати синтаксис та прагматику, зокрема, і в полі лінгвістики.

Як стверджував Л. Вітгенштайн, «філософія є боротьбою проти запаморочення нашого розуму засобами нашої мови» [18, с. 137]. Згідно з його теорією, головна роль у мові належить реченням. Його передусім цікавлять логічні правила побудови осмислених речень. Ці правила він називає «логічним

синтаксисом», або логічною граматикою; їх порушення стає причиною безсенсовності речень. Б. Рассел серед «негативних» властивостей природної мови називав приховування за однаковою граматичною формою різних логічних структур. Природна мова не завжди відповідає критеріям точної мови (ідеальної), оскільки в ній існує невідповідність граматичної та логічної форм вираження [151]. Речення природної мови можуть бути джерелом мовних (а також філософських) непорозумінь.

Головне завдання логічного позитивізму – розмежування осмислених тверджень і позбавлених смислу, метафізичних, які не мають «фактичного обґрунтування», не є фіксацією безпосередніх спостережень або переживань. Існують різні мови, котрі надають виразам різнорідного сенсу. Одні мови надають виразам пізнавального сенсу, інші такого, що загалом є не пізнавальним, а емоційним – їх знаки не означають речі, а виражають почуття, правила, прагнення, приписи. Найбільші помилки та непорозуміння походять від того, що емоціональні вирази трактуються як пізнавальні. Своєю чергою мови, які надають виразам пізнавального сенсу, розрізняють формальні та фактичні вирази. Це також дві різні речі, бо формальні вирази не стосуються дійсності. Коли формальні вирази приймаються за реальні, виникають нові непорозуміння. Помилка метафізики полягає в тому, що, послуговуючись виразами з емоційним чи з формальним сенсом, трактує їх так, ніби вони мають сенс фактичний. Згідно з цією думкою, слід відрізнити три категорії тверджень: 1) твердження, що мають фактичний сенс, фактично істинні або хибні, залежно від того, чи відповідають фактам; 2) твердження, що мають тільки сенс формальний, логічно істинні (тобто аналітичні) або логічно хибні (тобто суперечливі) і 3) твердження без пізнавального сенсу: переносні, образні, а також вигуки, вимоги, накази, питання, оцінки – вирази, що мають тільки емоційний сенс і не є ані істинними, ані хибними [65, с. 414].

Речення підтримуються одне одним, істина становить систему. «Перший критерій істини становить несуперечливість системи», - писав фізик Г. Вейль. Отже критерій істини становить не узгодженість твердження з дійсністю, а

узгодженість тверджень між собою [65, с. 417]. І це знову повертає нас до дискурсу та контексту. Щодо узгодженості висловлень між собою в контексті та їх внутрішню логічну узгодженість, то слід звернутися до поняття пресупозиції; пресупозиції і в значенні спільного фонду знань, спільного когнітивного середовища, спільних попередніх відомостей про явище, подію, стан речей, якими володіють комуніканти [10, с. 352; 169], і в значенні імпліцитного компонента змісту висловлення, який повинен бути істинним, щоб висловлення загалом не сприймалося як семантично аномальне чи недоречне в даному контексті [10, с. 352], пресупозиції і семантичної, і прагматичної [64, с. 243].

Через контекст або через синтаксичну структуру висловлень адресат може сприймати за істинні ті твердження, які не є істинними, чи у зв'язку зі своєю структурою взагалі логічно не можуть розглядатися в умовах істинності/хибності. І це особливо важливо для наукового тексту, для якого істинність має ключове значення. Множина всіх пресупозицій, зроблених певною особою в цьому контексті, визначає клас можливих світів, а саме тих, що узгоджуються зі всіма пресупозиціями. Цим класом встановлюються межі мовної ситуації. Отже, якщо такою ситуацією є, наприклад, дослідження, то питання полягатиме в тому, котрий з можливих світів, що узгоджуються з пресупозиціями, є справжнім світом. Якщо такою ситуацією є розмірковування, то питання полягає в тому, котрий з цих світів ми зробимо справжнім. Якщо такою ситуацією є лекція, тоді завдання полягає в тому, аби конкретніше поінформувати аудиторію щодо розташування справжнього світу в межах класу можливих світів. З огляду на те, що пресупозиції відіграють настільки важливу роль у визначенні того, що відбувається у мовній ситуації, якщо ми хочемо уникнути непорозумінь, важливо, щоб учасники цієї ситуації в єдиному контексті мали однаковий набір пресупозицій.

Ось чому пресупозиція містить не лише прийняття істинності як чогось само собою зрозумілого, а й припущення, що інші чинять так само. Пресупозиціям необов'язково бути істинними. Виявляючись хибними, вони

часом руйнують усю суть дослідження, міркування, лекції, дискусії, наказу, обіцянки, але в інших випадках їхня хибність може взагалі не мати жодного значення. Незначні поправки можуть погодити нашу дискусію з новими пресупозиціями. Таке ж протиставлення можна застосувати і до наукового експерименту, що проводиться на тлі заздалегідь припущеної теоретичної структури. Він може втратити сенс, коли стару теорію відкидають, або може бути легко пристосованим до нової теорії. Насправді розгубленість вирішується, а аномалії пояснюються за допомогою з'ясування того, що пресупозиція є хибною, або того, що хибність була заздалегідь припущеною. Результат експерименту можна простіше пристосувати до нових пресупозицій, ніж до старих. Зазвичай пресупозиції принаймні вважаються істинними. Проте у деяких випадках ми можемо бути непевними щодо пресупозицій чи навіть висловлень, які вважаються неістинними. У випадках обману, для того, щоб змусити своїх слухачів надалі повірити у хибне, мовець заздалегідь припускає речі, в яких вони переконані, але про хибність яких йому самому відомо, або може заздалегідь припустити неістинне для того, аби полегшити комунікацію. Пресупозиції, що їх поділяють учасники ситуації, є, напевно, найважливішою складовою контексту. Концепт прагматичної пресупозиції має відігравати роль як у визначенні різноманітних мовленнєвих актів, так і в уточненні семантичних правил, що співвідносять речення із пов'язаними з контекстом висловленнями [62, с. 50-52].

1.2.2. Логіко-семантична структура безособових речень. Для дослідження прагматики синтаксису наукового тексту гуманітарного спрямування ми обрали саме цей тип речень, оскільки він залишається не до кінця дослідженим, а також є особливо характерним та важливим, як свідчить наше дослідження, для наукового тексту. Наприклад, у працях зі стилістики знаходимо, що для наукового мовлення властивою є безособовість: головними мовними засобами в науковому стилі, серед іншого, є безсуб'єктність, безособовість синтаксису, відсутність усього того, що вказувало б на особу

автора [50, с. 284]. Метою кожного наукового дослідження є встановлення істини, яка існує об'єктивно, поза конкретним творчим пізнанням, тому вже на початковому етапі воно набуває позаособового, об'єктивного характеру [39, с. 32]. Також у науковому стилі широко використовуються безособові форми, такі як «*it should be borne in mind*», «*it may be seen*» і конструкції з «one»: «*one may write*», «*one may show*», «*one may assume*» [2, с. 264]. Поширення цього різновиду категорії особовості – невизначеної, узагальненої – в сучасній англійській науковій прозі частково пояснюється необхідністю характеризувати особливості об'єкта дослідження як такі, що притаманні йому незалежно від індивідуальних особливостей суб'єкта пізнання [57, с. 42-49]. Окрім того, дослідження безособового речення в англійській мові не втрачає своєї актуальності, адже такі питання, як синтаксичний статус *it*, зокрема, *ввідного (anticipatory/introductory) it*, суб'єктно-предикатні відношення (логічний аспект), семантика таких речень та їх комунікативна мета залишаються не до кінця з'ясованими, і в граматиках англійської мови немає щодо них єдиної думки. Складність визначення речення без суб'єкта зумовлена також і складністю означення поняття самого суб'єкта, яке в теорії керування та зв'язування і в мінімалістській програмі взагалі не має теоретичного статусу [137]. Однак, недостатня визначеність поняття та невідповідність між граматичним (формальним) та логічним (змістовим) підметом все ще дозволяють оперувати цим терміном [161]. Інтерес логіків і лінгвістів до безособових речень не слабшає. Відсутня також однозначна інтерпретація цього мовного явища.

Логічна концепція розглядає синтаксис як учення про способи вираження думки, речення – як мовне вираження судження, складне речення – як умовивід, підмет ототожнюється із суб'єктом, присудок – з предикатом [41, с. 252]. Однак виникає питання: чи має суб'єктно-предикатну структуру та думка, яка виражається односкладним реченням чи двоскладним із формальним підметом? Згідно з однією точкою зору, хоча суб'єкт і не отримує вербального вираження, він присутній у самій думці і виявляється в ній через мовну

ситуацію чи контекст [57, с. 156]. У такому разі один із членів речення є чимось самим по собі зрозумілим, і тому не отримує вербального вираження, але його можна вивести з контексту [53, с. 152-153]. Водночас, не можна сказати, що, якщо в якомусь реченні суб'єкт судження не знайшов зовнішнього вираження у спеціальному слові в мовленні, то звідси випливає, що і в самому судженні немає суб'єкта. Однак, якщо дотримуватись такого погляду, тоді далі треба припустити, що один із компонентів судження в якійсь категорії випадків ніколи не знаходить вербального вираження, тобто поняттєве мислення може відбуватися без участі мови, з чим важко погодитися. Отже, з іншого боку, якщо суб'єкт судження не отримує вербального вираження в складі відповідного речення і виводиться тільки з контексту, то навряд чи є підстави вважати, що він є в складі конкретно цієї думки, якій у мовленні відповідає речення (висловлення). Якщо припустити, що предмет судження даний у безпосередньому сприйнятті, і суб'єктом буде не поняття про предмет думки, а образ сприйняття предмета, то звідси випливає твердження, що односкладними (та двоскладними з формальним підметом) фразами виражаються судження особливого типу (логічно-психологічні судження) [52, с. 158]. Тобто, в реченнях типу *It rains, It is cold* якщо і можна виділити суб'єкт, то ним є образ сприйняття дійсності, і, зрозуміло, суб'єктом не є граматичний, формальний підмет *it*; а в реченнях типу *It is necessary to go there* 'to go' не є суб'єктом (всупереч теорії, що це змістовий підмет у реченні), а предметом, об'єктом судження, граматичним додатком, тоді як суб'єктом є сприйняття ситуації чи стану необхідності. Безособові речення – суб'єктивно орієнтовані, чи, принаймні, для них характерна суб'єктивна оцінка мовця. Суб'єктивна оцінка близька до суб'єктивного стану: Холодно – Мені холодно (Йому страшно ≠ Страшно, тобто тільки за наявності суб'єкта «я» можна описувати ситуацію без вербалізації суб'єкта). Стан навколишнього середовища сприймається особою. Об'єктивний світ, перед тим як стати об'єктом комунікації, відображається у свідомості комунікаторів. Невербалізованому аргументові можна приписати роль особи, яка оцінює ситуацію об'єктивної дійсності [59, с. 79].

Семантична структура речень з предикатами стану навколишнього середовища потенційно містить аргумент – носія оцінки цього стану, оскільки експлікація змісту таких речень свідчить про наявність у них не тільки номінації стану середовища, а й суб'єктивної оцінки стану мовцем. Так, у реченні *В кімнаті тихо* дається оцінка певного стану об'єктивної дійсності, яка ґрунтується на слуховому сприйнятті, а в реченні *В кімнаті світло* оцінюється стан навколишнього середовища на основі зорового сприйняття мовця. Тобто певна особа вважає, що навколишнє середовище чи конкретна його частина характеризується певним станом, але цей стан як такий їм не властивий (не можна, наприклад, сказати *Кімнаті холодно). Речення типу *В кімнаті гарно* можна кваліфікувати як емоційну оцінку певного стану об'єктивної дійсності [59, с. 79]. Звичайно, такі власне безособові структури дещо відрізняються від англійських двоскладних з *ввідним it*, однак немає підстав вважати, що їх не можна розглядати як такі ж судження про стан об'єктивної дійсності, з увагою на те, що їх двоскладність зумовлена граматичними особливостями англійської мови, і в українській їм відповідають безособові односкладні структури (безособові речення, головний член яких виражений предикативним прислівником чи незмінною предикативною формою на *-но*, *-то*). Речення з безособовими синтаксичними структурами становлять інтерес для наукового тексту в плані їх відношення до об'єктивної дійсності та межі між суб'єктом та об'єктом судження, в плані їх суб'єктно-предикатних відношень.

У фокусі цього дослідження – речення з формальним граматичним підметом «*it*», який не має жодних лексичних властивостей, але присутність якого в структурі речення детермінується вимогами синтаксису в англійській мові. Це, наприклад, такі речення як: «*It turns out that a great deal of our conversational interaction involves the repetitious use of structure.*» [BNC NGH 169]; «*...it is also possible that the king saw the fact that the CIA station chief had advance information about Israeli intentions as further evidence of some degree of American collusion*» [178, с. 897] тощо. Здається, що коректніше тут вживати термін «безособова синтаксична структура» замість «безособове речення»,

оскільки часто в таких реченнях є ще один предикат, крім безособового (у складних реченнях), і взагалі безособовість речень з формальним підметом «it» ще залишається з'ясувати. Поки що ми вживатимемо обидва терміни, «безособове речення» на позначення цілого речення, і «безособова синтаксична структура», відповідно, якщо це тільки безособова структура у складному реченні.

Речення з безособовими синтаксичними структурами можна віднести до непрямого дискурсу. Порівняємо, наприклад, речення (1a) і (1б):

(1) (a) He says that it is a complicated issue.

(б) It is said that it is a complicated issue.

У реченні (1a), яке, поза сумнівом, є непрямым дискурсом, предикат «said» відноситься до висловлення, яке є пропозицією, і до автора цієї пропозиції, який не співпадає з мовцем. В (1б) немає експлікованого автора пропозиції, але той самий предикат у безособовій конструкції, який вже не бере на себе аргумент зі значенням агента дії, не дозволяє також сприймати пропозицію як таку, що належить мовцеві: «*It is said*» може стосуватися як автора, так і будь-якої іншої особи, чи не стосуватися жодної конкретної особи взагалі (про синтаксичну структуру таких речень мова йтиме у другому розділі роботи). В таких реченнях цікавим є відношення предиката в безособовій конструкції до пропозиції і до самого мовця, бо у випадках непрямої мови, як в (1a) (тобто, коли предикат означає роль агентива), предикат би вказував на автора пропозиції чи джерело інформації, свідчення. За Д. Девідсоном, такі речення викликають парадокс: з одного боку, семантично значуща інформація знаходиться в підрядному реченні, а з іншого – підрядне речення виявляється семантично інертним, бо залежить від головного [87, с. 133].

Безособові синтаксичні структури, попри свою безособовість, виражають

чиюсь характеристику змісту пропозиції. Коли ми кажемо «*it seems that*», то маємо на увазі «*it seems to me that*», «*I opine that*». Це стосується будь яких предикатів, які виражають ставлення до пропозиції. Згідно з Г. Фреге, пропозиція в таких реченнях вже не може оцінюватися щодо істинності сама по собі, за своєю семантичною ознакою, а тільки в контексті. До цього він наводить такий приклад: коли Велінгтон у кінці битви за Бел-Альянс зрадів, що йде пруське військо, причиною радості для нього було його ж переконання; якби він помилявся, і насправді це було б не пруське військо, він все одно був би радий доти, доки б вірив у це [96, с. 94]. У реченні це мало б звучати як «*It seemed to Wellington that...*», «*Wellington was glad that*». У безособових конструкціях спостерігаємо те саме, з тією відмінністю, що джерело пропозиційного ставлення взагалі не виражене. У цьому полягає проблема семантико-прагматичних відношень у значенні пропозицій у реченнях з безособовими синтаксичними структурами: вони мають свої семантичні параметри, незалежно від вимог контексту, але слід брати до уваги цей прагматичний контекст для уникнення комунікативних девіацій, у цьому випадку – наукових помилок. Тут нашу увагу привертають такі питання: (1) чи належить безособова конструкція до пропозиції; (2) істинність пропозиції в таких реченнях; (3) як безособові конструкції проектують пресупозиції.

1.2.3. Значення пропозиції та пресупозиції в реченнях з безособовими синтаксичними структурами для наукового тексту. Для написання наукового тексту важливо, щоб твердження, висловлення відповідали явищам дійсності, так щоб їх можна було розглядати в умовах істинності. Значення речень, які будують дискурс, однак, не завжди відповідають явищам у такий спосіб. Згідно з Г. Фреге, значенням речення є не номінатум (явище, яке воно позначає), а пропозиція [96, с. 90]. Далі, він стверджує, що в кожному судженні ми рухаємось від пропозицій до об'єктивних фактів [96, с. 91]. З цього він робить висновок, що пропозиція сама по собі не дає знання, але також і *номінатум* без пропозиції не має значення істинності, отже, істинність залежить від обох. У такому разі, слово,

словосполучення чи речення є знаком, який позначає об'єкт дійсності, і є ще значення цього знаку (у реченні – пропозиція). Але цієї відповідності між трьома елементами нелегко досягти, якщо брати до уваги суперечності природної мови, особливо на рівні значення, семантичного та прагматичного, що стосується пропозицій і пресупозицій, визначення яких часто представляє проблему (наприклад, у складних реченнях). Нашу увагу привертають складні речення з безособовими синтаксичними структурами у головному реченні: фактичний зміст висловлення виражається підрядним реченням, але безособова конструкція в головному впливає на значення істинності. Проблема полягає в тому, що головне речення (в цьому випадку – безособова конструкція) і підрядне речення формують одну пропозицію, і, вслід за Г. Фреге, істинність цілого не означає ані істинності, ні хибності підрядного речення, хоча саме в ньому міститься фактичний зміст усього речення. Тепер розглянемо як це впливає на значення пропозицій і пресупозицій.

Одним із питань про пресупозиції, які викликають найбільший інтерес дослідників, є пояснення пресупозицій у підрядних позиціях у реченні, де вони є аргументом предиката в головному реченні, який виражає пропозиційне ставлення, включно з випадками, коли цей предикат проектує пресупозиції [92; 113; 125; 155]. До синтаксичних елементів та структур, які проектують пресупозиції, належать фактивні предикати, які також можуть бути частиною безособової конструкції, та виділяючі конструкції, які ми також відносимо до безособових (детальніше вони розглядаються у наступних розділах) [116; 88; 89]. Різні науковці відносять пресупозиції як до понять семантики, і розуміють, що пресупозиції стосуються виключно речень самих по собі [94], так і до понять прагматики, віддаючи певну роль у їх появі мовцю та адресату [160]. Для речень з безособовими конструкціями це має такі наслідки: семантично пресупозицій неможливо уникнути, а прагматично – вони впливають на контекст і на комунікацію, що важливо, бо адресат значну частину інформації сприймає як правдиву, таку, яка не потребує доведення. Л. Карттунен фактивні предикати називає «лазівками» («holes»), бо вони дозволяють проєкції

пресупозицій [113, с. 188]. Фактивні предикати проектують пресупозицію, що підрядна предикація сама по собі теж істинна. Прикладами безособових конструкцій з фактивними предикатами є «*it is unfortunate*», «*it is important*», «*it is odd*», «*it is relevant*», «*it is significant*», «*it has been found out*» тощо. Якщо мовець стверджує будь-що із щойно переліченого, адресат сприйматиме підрядну предикацію як істинну. Може здатися, що такі висловлення можна розглядати в умовах істинності. Але, з погляду семантики, значення істинності має тут тільки головне речення, хоча основний зміст висловлення знаходиться в підрядному реченні, і саме цей зміст мав би бути пропозицією; однак, фактивний предикат у головному проектує пресупозицію, і семантично вимагає істинності підрядного речення, перетворює пропозицію на пресупозицію, яка більше не може розглядатися як істинна чи хибна (якщо вона хибна, то все висловлення – суперечливе і позбавлене змісту). Підрядне речення стає додатком фактивного предиката, пропозиція – пресупозицією, а це веде до неясності значення істинності висловлення в дискурсі.

Дещо по-іншому функціонують предикати пропозиційного ставлення, які не є фактивними. За Л. Карттуненом, предикати «believe», називаються «затичками» («*plugs*»), бо вони не проектують пресупозицій у підрядному реченні; пресупозиції підрядного речення не є пресупозиціями головного [113, с. 188]. Як у реченні в (2), у якому можна припустити і (а), і (б).

(2) *It is believed that they migrated to central Italy from Asia Minor or possibly further east in the eighth century B.C.; remaining dominant and independent until the third century B.C. after which they were gradually Latinised under Roman rule [BNC HBV 2084].*

(a) *they migrated*

(б) *it is believed that they migrated*

Тобто, в цьому випадку безособова синтаксична структура вже не викликає пресупозицій, бо підрядне речення більше не має бути обов'язково

істинним: хтось може вірити в те, що не є істинним. Але такий предикат виражає пропозиційне ставлення. Вираження пропозиційного ставлення вказує на когнітивне відношення мовця до пропозиції. К. Фінтель і І. Гейм називають такі дієслова, як *believe, know, doubt, expect, regret* вираженням пропозиційного ставлення, вони показують відношення осіб (чиє ставлення виражається) до пропозицій (змісту речень) [92]. Усі вони можуть бути частиною безособової синтаксичної структури. Пропозиційне ставлення – це ментальний стан, такий як віра, знання, підозра, припущення, відкриття, що виражається дієсловами з відповідним значенням. Поле пропозиційних предикатів, однак, можна розширити до предикатів мовлення (*say, ask* тощо), оскільки вони мають семантичні та синтаксичні властивості, подібні до предикатів пропозиційного ставлення [107]; наприклад, і ті й інші показують ставлення до пропозицій мовця чи другої/третьої особи; також вставлене речення робить їх подібними у термінах пропозицій та пресупозицій у головному і підрядному реченнях.

Також безособові синтаксичні структури функціонують як модальні оператори. Схильність до модалізації виявляється і в практичному, і в теоретичному мисленні. Практичне мислення – це, наприклад, планування чи прийняття рішень, коли зважують, що є можливим чи необхідним. Щодо теоретичного мислення, модалізація відбувається і при проектуванні можливих експериментів, які б підтвердили гіпотезу, і в дослідженні припущень та висновків у різних галузях науки. Модальне твердження є передумовою або висновком багатьох із найважливіших історичних та сучасних філософських чи наукових дискусій. Таким чином, модальність є важливою складовою наукового дискурсу. Інакше кажучи, з'ясування істинності пропозицій є пов'язаним із написанням наукових текстів, які є вираженням наукової думки і особливо це стосується гуманітарних наук, де практична частина дослідження є не завжди можливою, і в будь-якому разі опирається на тексти та потребує вербального обґрунтування більше, аніж природничі науки, де ширше використовується метамова [9; 24].

Отже, модальність твердження чи пропозиції визначається тим, у який спосіб ця пропозиція дотримується істинності. Пропозиції можуть бути або необхідними, або можливими, або умовними. Наприклад, твердження *'Aristotle is Plato's student'* хоч і є істинним, але воно є істинним умовно, бо могло так статися, що Аристотель ніколи б і не зустрів Платона. На відміну від цього твердження, *'Aristotle is self-identical'* є обов'язково істинним, бо Аристотель не міг не бути само-ідентичним. Центральним питанням в епістемології модальності є те, як взагалі ми знаємо про модальність, які підстави ми маємо надавати чомусь модального значення [162]. У людей є природня схильність надавати висловленням модальності, схильність думати, формулювати твердження та оцінювати їх як можливі або необхідні.

Модальні судження експліцитно або імпліцитно містять у собі значення можливості, необхідності або сутності. Наш як природній, так і теоретичний дискурс дозволяє говорити про різні речі як епістемічно можливі (необхідні), логічно можливі (необхідні), концептуально можливі (необхідні), метафізично можливі (необхідні), фізично можливі (необхідні), і навіть коли ми говоримо про те, що щось фізично можливе (необхідне), тут ми розрізняємо теоретичну фізичну можливість і технічну можливість. Ми також інтуїтивно розрізняємо модальність *de re* та *de dicto*. Модальність *de re* стосується об'єкта, і стосується його незалежно від мови. Модальність *de dicto* стосується речення, твердження [139]. В. Куайн доводив, однак, що прив'язувати необхідність об'єктам незалежно від того, в який спосіб вони вживаються у мовленні – недоречно і непослідовно. Так, він пише про заміну ідентичності (принцип, згідно з яким вирази зі спільним референтом можуть бути замінені один на одного, не впливаючи на істинність контексту, в якому з'являються, тобто, якщо "a=b" і якщо "a є F", то і "b є F". Наприклад, якщо (1) *Necessarily 9 is greater than 7* і (2) *9 is the number of planets*, тоді з цього слідує, що (3) *Necessarily the number of planets is greater than 7*. Однак, (3) є хибним. Згідно з В. Куайном, модальність надається твердженням і способам говорити про речі, але не самим речам [145, с. 143-144].

Питання епістемології модальності досліджував ще Кант, його вважають першим, хто обрав частково семантичний підхід до цього питання. За Кантом, категорії модальності відзначаються тим, «що вони нічого не додають до значень об'єктів, щодо яких вони є предикатами, а тільки виражають відношення до можливості пізнання». «Коли поняття якоїсь речі вже є повним, тоді я можу ще спитати про цей предмет, чи він є тільки можливим, чи також істинним, і у випадку останнього, чи є він необхідним? Тут вже не йде мова про поняття об'єкта, а тільки про те, як він відноситься до розуму, до його емпіричного застосування, до емпіричних розумових здібностей та до розсудку. Принципи модальності не є, однак, об'єктивними синтетичними, бо предикати можливості, істинності, необхідності нічого не додають до поняття, якого стосуються...» Вони є «суб'єктивно» синтетичними, тобто вони стосуються здатності пізнання якоїсь речі. «Отже, принципи модальності не кажуть про поняття нічого іншого, окрім як про дію його пізнання, яка це поняття творить» [91]. За модальністю судження поділяються на проблематичні (чи щось є можливим), асерторичні (чи щось є дійсним/істинним чи недійсним/хибним) та аподиктичні (чи щось є необхідним); все це стосується лише самих суджень, а не речей, про які робиться судження. Ще декілька зауважень: 1) у проблематичних судженнях суб'єкт мусить мати вужче значення, ніж предикат (відразу слід зазначити, що, з опертям на це твердження, стає також очевидним, що в реченнях з безособовими синтаксичними структурами, якщо ці структури виражають модальність, а частотність таких випадків є досить високою, то в такому разі не може бути змістовим підметом ані підрядне речення, ані інфінітивна чи герундіальна структура, бо тоді суб'єкт матиме ширше значення, ніж предикат, що суперечитиме логіці); 2) на відмінності між проблематичними та асерторичними судженнями ґрунтується справжня відмінність між судженнями та реченнями, яку часто помилково визначають як висловлення, про яке не можна судити. У судженнях уявлення про якесь знання є завжди проблематичним; у реченнях – асерторичним. Проблематичне речення є *contradictio in adiecto*, це внутрішня суперечність – якщо є речення, я маю

висловити своє судження щодо нього; перш ніж якесь судження сприймати як асерторичне, добре розглянути його як проблематичне, і таким чином його перевірити [112]. Зрештою, це різниця між модусом та диктумом.

Особливістю безособових синтаксичних структур з модальним значенням (таких як, н.п. *it could be that, it is possible, it seems, it must be, it should be, it is necessary*) є те, що вони виражають модальність *de dicto*, тобто, функціонують як модальні оператори у висловленні, які дають модальну оцінку всій пропозиції. Фактивні предикати в безособових конструкціях, про які йшлося раніше, також виражають оцінку, але така оцінка не є модальною, бо вона описує світ таким, яким він є, а не міг би бути. Модальна ж оцінка стосується можливих світів. Функціонування безособових конструкцій як модальних операторів, а також види модальності, яку вони виражають, вимагають практичного дослідження.

1.3. Методика добору та аналізу емпіричного матеріалу

У праці представлено дослідження безособових синтаксичних структур у наукових текстах із гуманітарних наук. Сам термін «гуманітарні науки» має різні визначення, що ускладнило відбір текстів для аналізу. В «Оксфордському словнику англійської мови» «гуманітарні науки» визначаються як галузь знань, пов'язана з людською культурою; до них належать такі академічні дисципліни як історія, література, мови, правознавство, філософія, мистецтво та музика, при цьому вони відділяються від соціальних наук на основі методів, які менше застосовують експеримент і квантитативний аналіз, а більше опираються на текст [175]. На відміну від нього, «Великий тлумачний словник сучасної української мови» ототожнює гуманітарні науки зі суспільними науками як такими, що вивчають людину та її культуру, і відносить до них історію, філологію, філософію, соціологію, право, мистецтвознавство [170]. Енциклопедія «Britannica» також відокремлює гуманітарні науки від суспільних

у плані методів і предмета дослідження [173]. «Енциклопедія сучасної України» виокремлює такі гуманітарні науки: класичні – літературознавство й мистецтвознавство, граматики, історія; новочасні й новітні – економіка та політекономія, правознавство, соціологія, антропологія, етнологія, правознавство, політологія, релігієзнавство [171]. Європейський науковий фонд деякі з них (як соціологію, правознавство, економіку) відносить до суспільних наук [174]. Отже, ми для аналізу відібрали тексти з дисциплін, які в будь-якій класифікації належать до гуманітарних: літературознавства, лінгвістики, мистецтвознавства, історії, філософії, а також політології, яка знаходиться на межі гуманітарних та суспільних наук і соціології, що в різних класифікаціях належить або до гуманітарних, або до суспільних наук. Поділ текстів за дисциплінами проведено для того, щоб перевірити, чи частотність вживання та варіативність досліджуваних структур спільна для гуманітарних наук загалом, чи відрізняється за галуззю знань (у ході дослідження було виявлено деякі відмінності), але він не є одним із головних завдань дисертації. Тут також слід зазначити, що в праці поряд із терміном «науковий текст» вживається термін «науковий дискурс», як дія, продукт інтерактивного процесу, щодо якого текст є репрезентацією формально-граматичної структури [172].

Базовими загальнонауковими методами дослідження є *дедуктивний та індуктивний* аналіз; індуктивно-дедуктивний принцип полягає в русі від аналізу висунених теоретичних гіпотез про прагматичні проблеми вживання безособових синтаксичних структур, їх емпіричної перевірки на основі виокремлених із корпусу текстів речень та систематизації результатів емпіричного дослідження через зведення їх до структурних видів та типових параметрів вживання, які пізніше пояснені за залученням *описово-аналітичного* методу.

Дослідження вживання речень із безособовим елементом *it* проведено на базі корпусу, який складають 85 наукових текстів (2000 ст.) із семи гуманітарних дисциплін (історія, лінгвістика, літературознавство, мистецтвознавство, політологія, соціологія, філософія), в основному – з

наукових статей зі спеціалізованих наукових журналів, а також розділів книжок – підручників та монографій, загальним обсягом 797600 слів, написаних та опублікованих між 1990 і 2013 роками. Жанрове розрізнення не входить у фокус цієї дисертації, але може становити перспективу дослідження. На їх основі виведено 1220 синтаксичних конструкцій із десемантизованим елементом *it*, які структурно проаналізовані, і здійснено їх *кількісний аналіз*, який порівнює як частотність вживання різних типів безособових конструкцій, так і частотність їх вживання в наукових текстах із різних дисциплін. У кількісному аналізі подано як загальну кількість вживання конструкцій у текстах, так і їх частотність на 1000 слів та середню кількість на один текст (текст – стаття або розділ книги).

Частина дослідження проілюстрована прикладами з British National Corpus, але кількісний аналіз на його основі не проведено (виділення прикладів безособових синтаксичних структур з British National Corpus було необхідним на початковому етапі роботи, бо не всі існуючі типи названих структур зустрічаються в проаналізованих текстах, зокрема з власне безособовим *it*; водночас, тексти у ньому не розділені за окремими гуманітарними дисциплінами, тому далі виявлені типи конструкцій досліджувалися на зібраному нами корпусі текстів; також тому, що для аналізу потрібний був контекст). Самі типи конструкцій виведені на основі попередніх теоретичних досліджень з граматики англійської мови, за допомогою *моделювання* – розробки схем граматичної структури досліджуваних речень у термінах генеративної лінгвістики, *порівняння та трансформацій*, для з'ясування структурних параметрів речень з безособовими конструкціями через зіставлення із подібними чи аналогічними їм за значенням. Виділення різних типів конструкцій здійснено з метою подальшого їх дослідження з прагматичної точки зору, оскільки вони, припускається, мають різне прагматичне значення (вживаються з різною комунікативною метою та виконують різні функції). Речення з елементом *it* були виділені за допомогою програм для роботи з текстами, з яких потім ми відділили ті, де *it* вживається

саме як безособове, десемантизоване, від їх граматичних омонімів (наприклад, з *it* в ролі особового займенника з дейктичним значенням).

Результати кількісного аналізу подано у вигляді абсолютних величин, які, однак, не є достатньою підставою для висновків через різний обсяг проаналізованих текстів, тому далі здійснено обчислення частотності їх вживання на 1000 слів (за формулою обчислення пропорцій) або відносну кількість (у відсотках). Частотність вживання на 1000 слів подана тоді, коли відсотковий обрахунок був би неадекватним та недостатнім, тобто тоді, коли порівнюються тексти різного обсягу з різних дисциплін (тоді абсолютна величина більша і відсоткова теж, відповідно, більша). Відсотковий обрахунок, однак, доречний і використаний для аналізу частотності вживання різних структур всередині однієї дисципліни. У зведених узагальнених таблицях подана також середня кількість певних конструкцій на один текст, і коли середня кількість нижча однієї цілої стає очевидним, що в деяких статтях певна конструкція не використовується взагалі, а отже її вживання залежить і від автора; цей показник, однак, не є досить надійним, оскільки також залежить від об'єму текстів. Тому висновки в дисертації про частотність і порівняння різних дисциплін в основному стосуються кількості вживання визначених конструкцій на 1000 слів.

Прагмалінгвістичний аналіз безособових структур здійснено зі залученням *картографічного підходу*, а також в парадигмі *нео-перформативної гіпотези*, розробленої П. Спіз і К. Тенні, які об'єднують формально-синтаксичний та комунікативно-прагматичний рівні безособових структур, граматичну й інформаційну структуру речень. В роботі також використовувалися процедури *контекстологічного аналізу*, зокрема для визначення типу оцінки та виду модальної оцінки, виражених безособовими синтаксичними структурами, оскільки семантично та синтаксично ідентичні структури можуть по різному функціонувати на прагматичному рівні залежно від контексту, та для з'ясування інформаційної структури речень. У дослідженні переглянуто місце теми та реми (топіка та коментаря) в

інформаційній структурі речення, оскільки погляди на ці поняття в різних лінгвістичних традиціях відрізняються [30].

Висновки до розділу 1

Наукові дослідження завжди знаходять своє вираження в тексті. Окрім того, науковці не завжди покладаються тільки на власні емпіричні дослідження, але також на дослідження своїх колег, які можуть бути вихідним пунктом чи передумовою їх власних досліджень, що також відбувається завдяки тексту, через науковий дискурс. Тому неправильне прочитання наукових текстів може вести до наукових помилок та недостовірностей. Автори можуть не вказувати посилання на інших авторів, переформулювати їх твердження чи намагатися додати вигляду об'єктивності та емпіризму власному тексту засобами мови. Також і сама система мови накладає свої обмеження. Таким чином, мова у науці є важливою і як засіб пізнання, і як засіб вираження, передачі результатів пізнання. Будь-яке дослідження послуговується науковою парадигмою свого часу (чи дискурсом як її вираженням); тому виникає питання, де проходять межі власних суджень автора окремого тексту, який є частиною більшого дискурсу в його галузі чи науки взагалі, і чи можна визначити ці межі, зокрема, методами лінгвістики. Це дослідження зосереджується на безособових синтаксичних структурах у текстах з гуманітарних наук, які дозволяють авторові виражати як власні, так і чужі судження без посилання на джерело цього судження чи свідчень для нього.

Питання безособовості є актуальним у дослідженнях через відсутність однозначної інтерпретації цього мовного явища. Складність визначення безособових синтаксичних структур пов'язана як з граматичними, так і семантичними їх ознаками. Граматично безособові речення в англійській мові завжди є двоскладними, позаяк мають у своєму складі підмет. Семантично,

однак, такий підмет ненаповнений, і його функція зводиться до формальної (що зумовлено структурними особливостями англійської мови).

Окрім того, до уваги слід брати контекст та прагматичний аспект значення безособових синтаксичних структур, щоб уникнути комунікативних девіацій, які в цьому випадку означатимуть також наукові помилки. Залежно від контексту, а також від деяких їхніх семантичних властивостей, безособові синтаксичні структури можуть виражати ставлення автора до пропозицій без експлікованого згадування автора, їх оцінку, зокрема модальну, а у випадку немодальної – проектувати пресупозиції. Особливістю безособових синтаксичних структур з модальним значенням є те, що вони виражають модальність *de dicto*, тобто, дають модальну оцінку всій пропозиції, а судження роблять проблематичним, тобто таким, яке ще потребує перевірки, і в такий спосіб дозволяють авторові висувати гіпотези. У реченнях з безособовою фактивною оцінкою, однак, інформація (навіть та, для ствердження якої бракує підстав) опиняється в пресупозиції, і більше не може розглядатися як істинна чи хибна. Також, безособові синтаксичні структури дистанціюють авторів від висловлених пропозицій і обмежують їх відповідальність за значення істинності.

Такі властивості безособових синтаксичних структур засвідчують необхідність поєднання формального і функціонального підходів у дослідженні, залучати загальнонаукові (індукції та дедукції, аналізу та синтезу) та спеціальні лінгвістичні методи дослідження (моделювання через розробку структурних схем в термінах генеративної граматики та з врахуванням картографічного підходу, прагмалінгвістичний аналіз з увагою до неоперформативної гіпотези).

РОЗДІЛ 2. СИНТАКСИЧНО-СЕМАНТИЧНА ТИПОЛОГІЯ ТА ЧАСТОТНІСТЬ БЕЗОСОБОВИХ СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВОМУ ТЕКСТІ ГУМАНІТАРНОГО СПРЯМУВАННЯ

У цьому розділі ми спробуємо окреслити поняття безособової синтаксичної структури в англійській мові та визначити її поширеність в науковому тексті гуманітарного спрямування. Природно, постає питання, на основі чого, в рамках якої лінгвістичної теорії та методів досліджувати речення. Згідно з М. Кочерганом, на сучасному етапі синтаксис аналізують у формально-структурному, комунікативному та прагматичному аспектах. Відповідно, намітилися декілька напрямів дослідження речення: 1) вчення про речення як складну неоднорівневу структуру, яка репрезентує декілька рівнів мовної абстракції [49]; 2) аналіз речення як синтагматичного ланцюжка зв'язків та відношень [13; 66]; 3) дослідження речення як семантичної одиниці [28; 3]; 4) аналіз речення в аспекті генеративної граматики [68; 32, с. 253]. Дослідження речення відбувається на основі теорій, що орієнтуються на фундаментальні відношення в мові – парадигматичні, синтагматичні та дериваційні, і всі вони мають вихід не тільки в план вираження, але і в план змісту речення [14, с. 23]. Ми розглядаємо безособове речення від форми до змісту, відношення речення до позначуваної ним ситуації, комунікативні настанови та умови вживання речень, що, зрештою, включає кожен з цих напрямів.

2.1. Синтаксично-семантична структура безособового речення. Підходи до трактування синтаксичного статусу «it» в означених реченнях

Питання безособових речень залишається актуальним у дослідженнях з граматики англійської мови, оскільки не є до кінця з'ясованим, чи, радше,

зберігається розбіжність поглядів як щодо членування таких речень, їх семантичної, логічної структури, так і щодо того, який тип речень в англійській мові вважати безособовим. Безособовість – багатопланова категорія, що і спричиняє труднощі при проведенні чіткої та вичерпної класифікації форм її вираження [31]. Своєрідність безособових речень полягає в тому, що головний член у них означає дію або стан, що мисляться як незалежні від будь-якого виконавця дії чи носія стану, як незалежні від особи, такі, що настають самі по собі [70, с. 244]. Безособовими мають називатися такі конструкції, які не мають жодного особового аргумента [135, с. 3]. Н. Макколі основною умовою того, щоб дієслово вживалося у безособовій конструкції, пропонує вважати мимовільність дії або мимовільну, незалежну від себе (від особи) причетність до ситуації. Вона також стверджує, що безособові конструкції в основному вживаються для вираження особистих суб'єктивних знань першої особи [132, с. 198]. Ні структурний, ні семантичний, ані логічний підхід до вивчення безособових речень не може самостійно пояснити їх природу та особливості, адже специфіка їх форми визначається і семантикою, і контекстуальним оточенням.

Специфіка безособових речень створюється взаємодією семантичних і граматичних факторів [31]. Ця специфіка ґрунтується передусім на граматично-семантичній природі головного члена, конкретизованого в тій чи іншій мірі контекстом сусідніх речень, ситуацією мовлення, характером другорядних членів (за їх наявності в складі речення) [70, с. 245]. Далі ми окреслимо синтаксично-семантичну структуру речень, які можна назвати безособовими, та розглянемо їх трактування в граматиках англійської мови та різних лінгвістичних теоріях, щоб виявити проблемні питання в теорії безособового речення та знайти нові шляхи їх розв'язання.

Особливістю безособових речень в англійській мові є те, що формально вони - двоскладні, на відміну від українських безособових речень, що зажди є односкладними за своєю структурою (що видно з прикладів у (3а)-(3в)).

- (3) (a) Темно.
darkly
It is dark.
- (б) Темніє.
get dark – PRESENT.3SING.
It is getting dark.
- (в) Необхідно піти туди.
it is necessary–ADV. to go there.
It is necessary to go there.

Цей факт ускладнює процес їх визначення та класифікації, оскільки наявність формального підмета створює невідповідність між граматичним та логіко-семантичним планами речення. Речення без підмета в англійській мові зустрічаються в основному в другій особі в наказовому способі, тоді як, наприклад, для української чи російської мови вони властиві і в третій особі. Підмет позначає суб'єкт, тобто вказує, до чого відноситься предикація. Однак часом важко визначити, до чого відноситься твердження. Це пояснюється недостатньо чіткою оформленістю англійського дієслова (зменшенням кількості дієслівних форм особи і числа, а також зростанням їх омонімії), яке своєю формою не завжди може вказувати на суб'єкт; отже, наявність підмета стає необхідною [61, с. 141].

Розглянемо найтипівіші випадки не досить чіткого змісту суб'єкта і способи його граматичного оформлення в англійській мові:

1. Якщо мета висловлення – визначення предмета, розкриття його назви, як в (4а)-(4б).

- (4) (a) It is a killer.
(б) This is a serious distortion [BNC A6G1522].

У такому разі важко знайти назву для суб'єкта, але, очевидно, мається на увазі

вказування на конкретний предмет чи явище.

2. Іноді суб'єкт становить не предмет, а ситуація, збіг обставин. Тоді в англійській мові речення будуються з безособовим *it*:

(5) It is getting towards summer [BNC HPK1812].

3. Якщо суб'єкт недостатньо чіткий, чи бажано не вказувати на нього конкретизовано, чи конкретизувати його неможливо, вживають невизначено-особові речення:

(6) (a) Again, one may doubt whether this interpretation would be very palatable in Conservative circles [BNC APE 583].

(б) You can never entirely eliminate human error and oversight [BNC J79 602].

У (6б) – коли автор має на увазі уявного співбесідника чи звертається до самого себе) [61, с. 140-141].

Отже, щодо визначеності суб'єкта в англійській мові розрізняють особові речення, неозначено-особові і безособові [61, с. 142]. Предметом нашої уваги є речення саме з безособовим «*it*».

Як було згадано, особливістю англійських безособових речень є те, що до їхнього складу завжди входить підмет. Цей підмет, однак, не відноситься до якогось реального суб'єкта: зміст підмета ніби розчиняється в змістовому наповненні присудка і не може виокремитися з нього і розглядатися самостійно. Такий підмет можна назвати безособовим. Таким чином, безособовість в англійській мові виражена не відсутністю підмета, а в семантичній ненаповненості та безособовості цього підмета [61, с. 157-159]. Елемент *it*, який займає позицію підмета, при безособовому змісті англійського речення втрачає дейктичну суть особового займенника *it* і виступає, таким чином, омонімом останнього [29, с. 300]. До безособових речень належать і

речення зразка *It is useful...*, *It is necessary...*, як, наприклад, в (7а) - (7б), в структурі яких зазвичай є інфінітив або підрядне речення зі сполучником *that* [61, с. 159].

(7) (a) *It is necessary to consider* how tribesmen made history and what social relations underlay their production of knowledge about the past [BNC ADW 989].

(b) For surely *it is true that* whosoever will understand British politics before all things *it is necessary that* he comprehend the events of 1931 [BNC A6G].

Як згадувалося раніше, в граматиках англійської мови немає єдиної думки щодо синтаксичного статусу *it* у таких реченнях.

В. Каушанська розглядає десемантизоване *it* як формальний підмет і розрізняє три його види: (1) безособове *it*; (2) ввідне (*introductory/anticipatory*) *it*; (3) емфатичне *it* [36, с. 273-274].

1. Безособове *it* вживається для:

а. позначення природніх явищ, таких як стан погоди, чи опису навколишнього середовища. В таких реченнях присудок або простий, виражений дієсловом зі значенням погодних умов, або складений іменний:

(8) *It has never been water-tight* so whenever *it rains*, water seeps out along the concrete panels [BNC EG0 645]. Today's town patrols have not been very busy, but as *it is hot* and *it's summer*, they aren't too concerned [BNC A77 1115].

б. для позначення часу, як у прикладі (9а) та відстані, як в (9б):

(9) (a) *It is early days* yet, but, in my view, these models may form a more useful basis for analyzing actual inflationary processes in particular economies than the 'purer' neo-Walarasian models favoured by modern monetarists [BNC J0U

627].

(б) *It is a short step* from here to the dramatic parallelism associated with a masterly speech maker [BNC HGH 211].

2. Ввідне (*introductory/anticipatory*) *it* – формальний підмет, який представляє реальний, змістовий:

(10) (a) But *it is possible* to have a covenant which lasts for a longer period, provided that the period is specified in the Deed [BNC A01 249].

(b) *It is clear* that UK standards are the highest at the moment [BNC A0C 196].

(c) *It is worth* considering that in part at least the malaise of modern society is the result of ill-considered and reckless policies of demolition and redevelopment [BNC AR0 97].

3. Емфатичне *it* – для підсилення [36, с. 273-274]:

(11) *It was he* who, as we shall see, ultimately replaced George Lansbury as the leader of the party with Attlee and who got the Labour Party to move from its general support of peace and pacifism towards the need to prepare to meet the threat of war with European fascism [BNC ACH 491].

Така класифікація, однак, є поверхневою і не пояснює природи виділених типів речень.

М. Блох виділяє безособові речення лише в рамках семантичної класифікації речень за підметом, далі розділяючи їх на фактуальні (12а) і перцептивні (12б) [12, с. 278], що недостатньо для теоретичного обґрунтування безособового речення.

(12) (a) This she was able to do, but the evaluators found that many of the books

had never been opened and that most of them bore no issue dates, even though *it was three years* since their acquisition [BNC EV3 1457].

(б) His report gives an insight into how *it feels* to take part [BNC K99 533].

Також розрізняють *змістовий* і *формальний* підмет, при цьому формальний не завжди розглядають як безособовий. Формальний підмет не означає особу, предмет, явище, а є лише структурною одиницею, що займає лінійну позицію підмета. Функцію формального підмета в англійській мові можуть виконувати *it* та *there*. Формальний підмет *it* є безособовим, коли вживається в реченнях, які описують погоду, навколишнє середовище чи стан речей назагал, або час, відстань тощо, як в (13а). Формальний підмет в (13б) є ввідним, коли представляє змістовий підмет, виражений інфінітивом, герундієм, предикативним комплексом чи підрядним реченням. Речення із ввідним *it* (13б), на думку деяких дослідників, можна трансформувати в речення з іменним підметом (13в). Однак речення, для прикладу, (13г) за цією схемою мало б трансформуватися в речення (13д), і хоча граматично воно є припустимим, однак, рідкісним, і перевага надається безособовій синтаксичній структурі, тож їх тотожність підлягає сумніву [21].

(13) (a) It's spring. It is cold today. It's freezing.

(б) It is not necessary to refer to the terms of that section. [BNC FDM 83].

(в) To refer to the terms of that section is not necessary.

(г) Nor is it evident that the results are successful [BNC EV4 1012].

(д) That the results are successful is not evident either.

Тому не можна однозначно стверджувати, що речення з формальним підметом *it* та без нього є в усіх випадках взаємозамінними. Окрім того, якщо такий підмет розглядати лише як формальний, без його змістової (семантичної) наповненості, тоді є підстави вважати, що він є і безособовим; в іншому разі він прирівнюється до дейктичного *it* у його катафоричному вживанні і вже не може

бути лише формальним і повністю десемантизованим.

Речення з ввідним *it* також відрізняють від речень з безособовим *it* у випадках, коли така трансформація є неможливою: (1) речень з присудком вираженим *seem, appear, happen, turn out*, за якими слідує об'єктне підрядне речення; слід, однак, зазначити, що це стосується речень з простим дієслівним присудком, де підрядне речення – предикативне, і не поширюється на речення з підрядним суб'єктним, де в головному – складений іменний присудок, а *seem, appear, happen, turn out* виступають в ролі дієслова-зв'язки, як у реченнях (14а) - (14б); (2) речень з предикативними прикметниками, яким передує *too* і за якими слідує інфінітив у функції обставини результату дії (в); (3) речень з присудком, вираженим іменником *time* та з інфінітивом у функції означення (14г) [37, с. 264; 38].

- (14) (а) *It seems* to me that the Dinka language, unlike modern, educated, and for the most part metropolitan English, compels its speakers to integrate the moral and physical attributes of persons together within the physical matrix of the human body [BNC EA3 947]. (≠ *That the Dinka language... compels its speakers to integrate the moral and physical attributes of persons together within the physical matrix of the human body *seems* to me);
- (б) On the other hand, if *it turns out* that the network fails when more than 7 machines are in use, the term would be regarded as a condition [BNC HXD 1415]. (≠ * On the other hand, if that the network fails when more than 7 machines are in use *turns out*, the term would be regarded as a condition.)
- (в) However, although *it is too soon* to assess the overall pedagogical value and cost effectiveness of the secondary programme, some difficulties have emerged [BNC B12 343].
- (г) *It is time* to broaden the focus and look at one of the fundamental, longer-term challenges facing society: the ageing of the population [BNC AJL 100].

Г. Почепцов стверджує, що *it* може виконувати суто структурну функцію

без жодного лексичного змісту тоді, коли займає позицію підмета в безсуб'єктних реченнях: *It is raining. It is warm today.* Це так зване власне безособове *it*. Крім того, воно передує інфінітивним зворотам або підрядним предикативним одиницям, які не можуть займати позицію підмета чи додатка через, наприклад, свою громіздкість, як в (15). Існує також думка, що окрім таких структурних функцій *it* також володіє деяким узагальненим значенням вказування на ситуацію [32, с. 41-42, с. 153].

- (15) It was quite clear that Henderson, the leader of the dissident minority in the Cabinet, had no chance whatever of producing a programme which could secure the support of a Commons majority [BNC A6G 89].

Як бачимо, часто стверджується, що *it* є лише формальним підметом, його називають ввідним (*anticipatory* або *introductory*) *it* і відрізняють від безособового *it*. А. Смирницький з цим не погоджується. Він стверджує, що ввідне *it* це те ж саме безособове *it*, яке є єдиним підметом у реченні, а підрядне речення чи інфінітив уточнюють, розвивають зміст підмета. Своє твердження він ілюструє таким прикладом: у реченні *It is necessary to go there* розкривається значення того, що саме є необхідним, а в реченні *To go there is necessary* – характеризується дія *to go*, про неї повідомляється, що вона є необхідною. В першому випадку йдеться про те, що існує необхідність здійснити якусь дію, а в другому – що виконання цієї дії є необхідним. Це схоже на спробу інтерпретації безособових речень з точки зору семантики та інформаційної структури. Аналогічно, А. Смирницький розглядає *it* у реченнях типу *It is said that the meeting will not be held.* “*That-clause*” має такий самий характер, як і підрядне речення у випадку *They say that the meeting will not be held*, тобто розкриває зміст присудка (*say*) [61, с. 157-159]. Проте в реченнях, у яких дієслово в безособовій формі (інфінітива чи герундія) є перехідним і за ним слідує додаток чи об'єктне підрядне речення, стає незрозумілим зміст якої частини речення розкриває *it*. Наприклад, *що* саме в реченні (16) позначає *it*,

- (16) It is helpful to consider whether democracy is only about equality or whether it may be about enabling people who hold different values to live together peaceably [194, с. 224].

до чого відноситься і про що конкретно повідомляється, що це є корисним (*is helpful*) – (1) *to consider is helpful*, (2) *democracy is helpful (to consider)* чи (3) *whether democracy is only about equality or whether it may be about enabling people who hold different values to live together peaceably?* Ймовірно, останній варіант, хоча *it* може стосуватися і лише слова *democracy* (*Democracy is helpful to consider whether it is only about equality or whether it may be about enabling people who hold different values to live together peaceably*). Якщо дотримуватись думки, що *it* стосується *whether democracy is only about equality or whether it may be about enabling people who hold different values to live together peaceably*, що, з огляду на зміст речення здається найправдоподібнішим, тоді виходить, що змістовим підметом є відразу три речення в складі одного складного, два з яких підрядні, і одне з підрядних стосується граматично тільки попереднього підрядного. Навряд чи ці три речення можна вважати підметом, і звідси випливає, що цілком припустимо вважати речення з конструкцією *it+V_{lin}+A+(V_{inf})* безособовими, аналогічними до українських безособових з предикатом, вираженим прислівником.

Такі речення рідко вживаються із назвою «безособові», і найчастіше вони розглядаються в термінах інформаційної (зокрема, постпозиційної) структури. Так, Дж. Ліч розглядає речення з ввідним *it* як засіб пересунення підметового речення в кінець складного речення, де воно опиняється у фокусній позиції. Так само в постпозиції може опинятися і додаткове підрядне речення. Іноді це може бути пов'язано із його громіздкістю та артикуляційними потребами [129, с. 165]. Подібне знаходимо і в інших граматиках [147; 149].

Що стосується складних речень, суб'єктні та предикативні підрядні речення відрізняються від інших типів підрядних речень: вони необхідні та

невід'ємні від структури головного речення. Отже, вони є обов'язковими, і без них руйнується все речення, тому частина дослідників стверджує, що саме вони є змістовим підметом, тоді як значення *it* суто граматичне, воно виконує функцію формального підмета [38; 42]. На думку Б. Ільїша, поняття суб'єктного підрядного речення також не є до кінця визначеним. У загальних рисах його можна визначити як підрядне речення, яке в складі складнопідрядного речення виконує ту ж функцію, що й підмет у простому реченні. Тобто, якщо вилучити суб'єктне підрядне речення, то в складному реченні бракуватиме підмета. Але в реченні, наприклад, (17), у головному реченні є займенник *it* (вжитий у безособовому значенні), який займає позицію підмета.

(17 ...it seems possible that this pattern of lowering of historic short vowels has been overtaken in recent standard English and Central Scots by a pattern of raising and (in the latter case) lengthening [BNC FAD 753].

Його можна розглядати як формальний підмет, тоді як підрядне речення є справжнім, змістовим підметом. З іншого боку, позиція підмета зайнята займенником *it*, і формальний чи ні, але це підмет у реченні, і для жодного іншого підмета місця вже не залишається. Якщо дотримуватись іншої точки зору, підрядне речення не може бути суб'єктним. Б. Ільїш пропонує визначити його як речення-прикладку до підмета в головному реченні, водночас стверджує, що визначення такого типу підрядних речень залишатиметься суб'єктивним рішенням, оскільки немає об'єктивних причин вважати котресь із визначень достовірнішим. Те саме стосується і простих речень з формальним *it* і тією частиною речення, яку можна трактувати і як «реальний», змістовий підмет, відмінний від формального, і як прикладку до підмета (наприклад, у реченнях з інфінітивними комплексами) [34, с. 276]. Аналогічних поглядів у трактуванні речень з ввідним *it* дотримується й А. Смирницький, стверджуючи, що ввідне *it* це те ж саме безособове *it*, яке є єдиним підметом у

реченні, а підрядне речення чи інфінітив уточнюють, розвивають зміст підмета [61, 161].

Структурно ввідне *it* розглядають як частину дієслівної фрази, але виділяють його як елемент, що займає позицію перед дієсловом в особовій формі, *placeholder*. На структурних схемах його також позначають **su** (subject) з малої літери, щоб відрізнити від змістового підмета, який позначають **Su**, як у (18a) [166, с. 137], так само як в ролі прямого додатка – **od** на відміну від **Od**, як у (18б) [166, с. 142] :

- (18) (a) [S [NP/su It] [VP is hoped] [S₂ that clubs will be established for all crop groups by the end of 1994]] [BNC K99 309]
- (b) [S [NP [su Students] [VP often find [od it] [AP/pc difficult] [Od to move from the approach and conceptual basis of one subject to the other]]]] [BNC FA3 1384]

В українській лінгвістиці питання безособових речень, серед інших, досліджував В. Ганжа. Він вважав, що *it* є єдиним підметом, який формує (разом з предикатом) безособове речення. Питання про зв'язок між *it* та членом речення, вираженим інфінітивом, герундієм (чи комплексами з цими формами) чи підрядним реченням не може бути з'ясованим тільки шляхом перетворення речень однієї структури і значення в речення іншої структури і значення, оскільки таке перетворення пов'язане з певними умовами, для з'ясування яких слід враховувати зв'язки між елементами речення [21, с. 16] Згідно з В. Ганжою, речення з безособовим *it* є досить поширеним типом речення, тоді як речення з підметом, вираженим інфінітивом, герундієм (чи комплексами з цими формами) чи підрядним реченням зустрічається порівняно рідко, що зумовлено внутрішньою структурою обох типів речень і комунікативними завданнями, засобом досягнення яких ці речення і служать. Це свідчить про те, що перетворення речень названих двох типів зі збереженням їх структурних властивостей та значення є обмеженими. Зміст таких речень пов'язаний зі

сферою розумової діяльності людини, її фізичним чи психічним станом, його ставленням до навколишньої дійсності [21, с. 20-21]. Загалом, робота В. Ганжі зосереджена на описі безособових структур (синтаксичному та лексичному), відзначено, що трансформація таких структур неможлива (у більшості випадків), але причини цього нез'ясовані – як пояснює сам автор, «через різноманітні та складні зв'язки герундіальних та інфінітивних комплексів з іншими членами речення» [21, с. 20-21]. Також у цій праці не взятий до уваги функціонально-прагматичний аспект описаних речень.

Одним із останніх досліджень речень без суб'єкта є дослідження О. Корсун [40]. Розуміння речення без суб'єкта в праці О. Корсун, однак, відрізняється від його розуміння у цьому дослідженні. Як безсуб'єктні в ній розглядаються ті речення, які не мають у своєму складі істоти чи неістотної стану/виконавця дії, а не безсуб'єктні взагалі. Тому виникає питання, чи не коректніше було б називати їх безагентивними. Крім того, до безсуб'єктних, О. Корсун відносить еліптичні речення (*But not grown-up sir* [40, с. 7]), структура яких однозначно містить суб'єкт, однак, не експлікований, та речення з присудком, вираженим дієсловом у пасивному стані (*Mr. Afghan North was robbed* [40, с. 8]). Суб'єкт, за своїм визначенням, – член речення, щодо якого висловлюється предикація, і такий елемент у пасивних конструкціях присутній.

О. Болюх у дослідженні безособових речень в українській мові стверджує, що термін «безособове речення» застосовний до семантико-синтаксичного рівня речення, оскільки «саме на ньому відбувається трансформація двоскладної суб'єктно-предикатної структури в односкладну семантико-синтаксичну та формально-граматичну» [15, с. 2]. В англійській мові, однак, це трансформація в іншу двоскладну структуру на формально-граматичному рівні, який, отже, не можна виключати. Також не зовсім зрозуміло, чому Болюх відразу виключає комунікативний рівень, якщо, вслід за І. Вихованцем [17, с. 125], називає його серед чотирьох ярусів структури речення.

М. Полховська у дослідженні екзистенційних речень як такі розглядає лише речення з *there*; звертає увагу на функціонування екзистенційної конструкції як комунікативного фокуса та пов'язує їх з категоризацією навколишнього світу в мисленні мовця [54].

Г. Сатімов здійснив дослідження на матеріалі художньої, політичної та наукової літератури [58]. Безособовими він називає речення, в яких суб'єкт виражений або не підметом у реченні, або взагалі не отримує словесного вираження в структурі речення. Пасивні конструкції з прямим додатком сюди він не відносить, оскільки речення має в своєму складі семантично наповнений підмет. Г. Сатімов виділяє три підтипи безособових речень:

(1) *Абсолютно-безособові*, які виражають дію (процес) в природі, незалежний від волі людини. Напр., *It rains. It is dark*;

(2) *Оказіонально-безособові*, які виражають такий стан, який може мислитися безособово або приписуватися іншій особі як суб'єкту, який переживає цей стан. Семантичним центром таких речення є предикатив, який і передає цей стан, виражений іменником або прикметником. Незрозумілим залишається принцип розділення предикатів зі значенням на модальні та оцінювальні. По-перше, модальні предикати також є й оцінювальними (модальна оцінка), а по-друге, деякі приклади розуміння модальності тут підлягають сумніву (*important* є фактивним предикатом, а як фактивний він не може бути модальним; *difficult*, залежно від контексту, може мати модальне значення, що буде проілюстровано в третьому розділі дисертації).

(3) *Квазі-безособові*, які за формою подібні до безособових речень, а за змістом виражають дію невизначеної особи (напр., *It is said that...*). Г. Сатімов стверджує, що на особовий характер цього типу речень вказує те, що їх легко можна перетворити на особові (*It is said* → *They say*), що викликає сумніви і потребує перевірки [58].

Семантична класифікація, здійснена в більшості цих досліджень, залишає чимало запитань, зокрема щодо своєї обґрунтованості, бо у деяких з виділених типів важко визначити значущу відмінність від інших (значущу – в сенсі таку,

яка має практичне чи теоретичне значення). Ю. Ігнатюк, зокрема, виділяє такі типи безособових речень, як процесуальні, життєві ситуаційні, характеристики дії, наявності події, зобов'язання, необхідності, сприйняття запаху, психофізичного стану, припущення [33]. Незрозумілими залишаються підстави такої класифікація, особливо, існування дуже широкої за значенням групи речень зі значенням психофізичного стану та поряд з нею на одному класифікаційному рівні окремо – сприйняття запаху. Деякі з цих груп, здається, могли б перебувати в гіпонімічному відношенні щодо інших. О. Корсун, зі свого боку, до одного типу безсуб'єктних речень – характеризувальних відносить безособові речення типу *It is so nice here, so restful* [40, с. 6], особові речення і з граматичним, і зі змістовим підметом, напр. *It's a terrible story* [40, с. 7], екзистенційні з *there* та еліптичні конструкції, зв'язок яких на синтаксичному рівні важко простежити. Дещо незрозумілим залишається вибір дослідниці – об'єднати їх в один тип речень на підставі того, що предикат у них виражає будь-яку характеристику [40]. Очевидно, в багатьох випадках семантична класифікація потребує ретельнішого обґрунтування з увагою до інших рівнів мови, бо навіть якщо класифікація саме семантична, а не синтаксична, семантика не існує в ізоляції від синтаксису, особливо, якщо говорити, що це семантичні типи саме речень, а не присудків.

З увагою до різних підходів можна твердити, що особливістю безособових речень в англійській мові є те, що в них граматичний підмет є лексично неповноцінним, не відповідає дійовій особі, і формально вони є двоскладними, відступають від структури двоскладного речення, позаяк підмет не відповідає логічному суб'єкту, а присудок – предикату. Отож, є підстави вважати, що речення з ввідним *it*, яке традиційно вважають лише формальним підметом, що вживається на додаток до змістового, також є безособовими, і формальне *it*, відповідно, є безособовим, попри його зв'язок зі змістовим підметом. Але їх структура так і не отримала вичерпного пояснення, не було здійснено їх класифікації і не проведено структурного аналізу, який би міг пояснити, чи є можливими перетворення безособових речень в особові не

тільки з тією самою пропозицією, а й такі, які було б коректно вважати їм тотожними на всіх мовних рівнях, в тому числі й прагматичному. Для більш вичерпного з'ясування їх структури ми далі звернемося до історичного розвитку таких речень, а також до структурного синтаксису і генеративної граматики. Перед цим, однак, доцільно уточнити, що ми далі використовуватимемо саме термін «безособова синтаксична структура», оскільки безособовий елемент «it» не завжди вказує на безособовість всього речення, і визначаємо її як структуру з єдиним головним елементом – предикатом, до складу якої не входить суб'єкт, попри те, що на граматичному рівні його функцію виконує десемантизований займенник *it*; така структура може функціонувати як і просте речення, і частина складного, при цьому не обов'язково все речення є безособовим.

У попередніх періодах англійської мови можливими були конструкції і без граматичного підмета. У ранній англійській безособові конструкції на морфо-синтаксичному рівні характеризувалися відсутністю підмета в називному відмінку, натомість до їх складу міг входити аргумент, який позначав особу, у формі акузатива або датива. У середньо-англійський період цей аргумент зайняв місце підмета у називному відмінку [136, с. 16]. Так, Г. Почепцов до речень, які в англійській історичній граматиці називають «безособовими» відносить «безособові», що позначають явища природи і цілком сприймаються як непов'язані з поняттям особи (*rinð – it rains*) та «квазі-безособові», які, попри вживання у безсуб'єктних реченнях, пов'язані з ідеєю особи. Г. Почепцов виділяє декілька видів квазі-безособових дієслів: дієслова, що позначають фізичні відчуття (*achen – to ache, calan – to be/become cool/cold*); емоційні відчуття та стани (*gleden – to make glad; gomene – amuse, delight*); неконтрольовані чи мало контрольовані фізичні та розумові дії і стани людського організму (*tweogan – to doubt; Đunkan – to seem, to appear*); відповідність, прийнятність (*availen – to be of use or advantage to*); пов'язані з поняттям долі (*mistiden – to turn out ill; getimian, timan – to happen*) [55, с. 523-532]. Вживання односкладних безособових речень можна простежити до XIV

ст., після чого їм на зміну прийшли двоскладні безособові або особові. Занепад флексій призвів до посилення ролі порядку слів у реченні, зокрема, до встановлення порядку «суб'єкт-дієслово-об'єкт» (SVO), втрату конструкцій з дієсловом на другому місці та з об'єктом на першому місці, і, як наслідок, необхідності граматичного підмета [136, с. 16]. Безособові конструкції в середньоанглійській мові стали також активним засобом оформлення епістемічної модальності; вони представлені класом модальних фраз типу *it is an impossible..., if that if it were possible...*, вживаних з інфінітивом. Ці фрази здебільшого трапляються в підрядних реченнях, в яких вони виконують роль речення головного щодо пояснювального підрядного [60, с. 17]. Появу безособових конструкцій, таким чином, пояснюють сукупністю декількох факторів: морфологічних, синтаксичних, семантичних та дискурсо-прагматичних.

О. Фішер та Ф. Лік у сучасній англійській мові виділяють чотири групи безособових дієслів, представлені дієсловами: (1) *like*, (2) *please*, (3) *ail*, and (4) *seem*. Не всі вони є безсуб'єктними в сучасній англійській (*She likes swimming. Her decision pleased me*), але в староанглійській мові у відповідних конструкціях іменна фраза вживалася в дативі або акузативі, тобто, не була граматичним підметом у реченнях [93, с. 363]. У зв'язку із тим, що категорії, які призначають відмінок, не можуть через керування призначати більше одного відмінка, після втрати лексичного відмінка в англійській мові, безособові дієслова більше не можуть призначати відмінок двом іменниковим фразам та узгоджувати два аргументи. Нашу увагу привертають передусім дієслова четвертої групи, оскільки конструкції *seem* зазнали найменших змін – у них все ще відсутній підмет, позицію якого займає *it* [93, с. 366]. З опертям на те, що граматики для маркованої конструкції завжди пропонує немарковану, тобто, *it seems to me that S/I think that S*, маркована конструкція вживається все рідше і рідше. Але конструкції типу *me seems that S/me thinks that S* не зникли повністю з мови після втрати лексичного відмінка, оскільки підрядні речення не отримують відмінка, і переддієслівна іменникова фраза, керована дієсловом,

структурно може отримувати відмінок від дієслова [93, с. 364]. Те, що О. Фішер і Ф. Лік пропонують *I think* як варіант конструкції *it seems (to me)*, вказує на те, що, якщо приймати їх теорію, то судження все ж є особовим (із граматично невираженим носієм судження). Вибір вживання безособової конструкції все ж приховує джерело судження. Й. Кжишпень наголошує, що безособовими в сучасній англійській мові у названих вище випадках є якраз конструкції, а не дієслова, бо відповідні дієслова можуть вживатися і в реченнях з підметом [118].

Як стверджує Ю. Жлуктенко, вся різноманітність схем речення як одиниці синтаксичного аналізу є похідною від основної бінарної структури *subject – predicate /s – p*. Аналітична основа морфології англійської мови обмежує згортання бінарної моделі речення, оскільки бідність флективної системи не дає можливості компенсувати відсутність одного з конститuentів цієї моделі. Англійська мова дотримується бінарної схеми речення у переважній більшості реалізованих моделей. Двоскладна модель в англійському синтаксисі «обслуговує» повідомлення особового, неозначено-особового та узагальнено-особового змісту, сюди ж зараховують безособові за змістом та односкладні за своїм походженням речення [29, с. 297]. Отже, речення англійської мови з формальним підметом *it* можна ототожнити із односкладними безособовими реченнями в мовах, які допускають згортання бінарної структури.

2.1.1. Речення з безособовими синтаксичними структурами з позиції структурного синтаксису. Безособові речення розглядають і з точки зору структурного синтаксису. У вченні про синтаксичні валентності Л. Теньєра структурним центром речення вважається дієслово. У своїй праці «Елементи структурного синтаксису» засновник валентної граматики Л. Теньєр переносить хімічний принцип валентності на синтаксис, згідно з яким дієслово, як і хімічний елемент, має здатність поєднуватись із іншими елементами [66]. Тобто, речення складається не з окремих ізольованих слів, але також і з

абстрактних зв'язків між цими словами. Центром цих зв'язків є дієслово. Цим граматики Л. Теньєра відрізняється від традиційної граматики, де центром речення є суб'єкт, підмет (група підмета) та предикат, присудок (група присудка). Дієслово тут керує всіма іншими членами речення, які перебувають у граматичній залежності від нього. Дієслово та залежні від нього елементи отримали назву нексуса. Л. Теньєр порівнює нексус з драмою, яка обов'язково включає розвиток подій, акторів та обставини. Розвитку подій у синтаксисі відповідає дієслово, акторам – так звані актанти (або аргументи), обставинам – граматична обставина. Так, у реченні *Alfred gave Carl the book* подія описується дієсловом *gave*. Актори реалізуються через актанти *Alfred, Carl, book*. До речення також можна додати обставини місця (*in the café*) чи часу (*later*). Повертаючись до хімічного принципу валентності, дієслово можна порівняти з атомом, який може приєднувати інші атоми. Кількість актантів, які може приєднати дієслово, називають його валентністю. Три актанти, як у наведеному вище прикладі – це найвища можлива валентність дієслова. В традиційному синтаксисі вони відповідають підмету, прямому та непрямою додатку [77, с. 136-140]. Безособові ж дієслова Л. Теньєр називає нульвалентними, а безособове *it* називає індексом, позбавленим статусу актанта, оскільки воно не позначає ані особи, ні предмета [66, с. 251].

Англійські речення з *it* в ролі формального підмета можна порівняти з *es* в німецькій мові, наприклад, як у реченнях:

- (19) (a) Es klappert die Mühle am rauschenden Bach.
 (б) Die Mühle klappert am rauschenden Bach.
 (20) (a) Es ist bedauerlich, dass die Mühle klappert.
 (б) Dass die Mühle klappert, ist bedauerlich.
 (21) Es regnet.

У реченнях (19а) і (20а) *es* не має власного самостійного значення, і воно просто випадає, якщо трансформувати речення. Звідси випливає, що *es* виконує

виключно синтаксичну функцію, яка полягає в тому, щоб заповнювати місце підмета, який і в англійській, і в німецькій мовах перед особовим дієсловом є необхідним, при цьому є десемантизованим. Так, *es* випадає в (19b) і (20б). На структурній схемі в такому разі *es* позначається як *placeholder* перед дієсловом, у реченнях ж типу (21), де *es* вживається перед безособовим дієсловом, позначається як частина дієслівної групи [77, с. 175-176]. До таких речень також слід віднести німецькі типу *Es handelt sich um...* чи англійські типу *It seemed that he did not know anything*, з тією різницею, що вони не піддаються трансформації у речення з тією самою пропозицією без *es* чи, відповідно, *it*.

Так виглядатиме структурна схема речення з *it* (Рис. 2.1), якщо виходити з позиції, що центральне місце в реченні займає дієслово, а інші члени речення розглядати як його додатки, комплєменти.

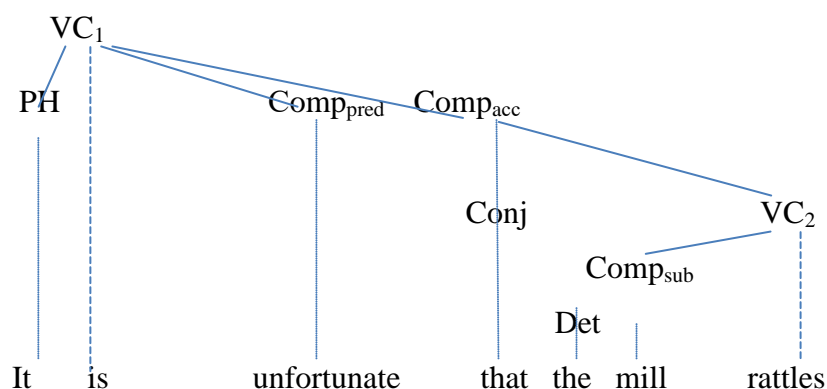
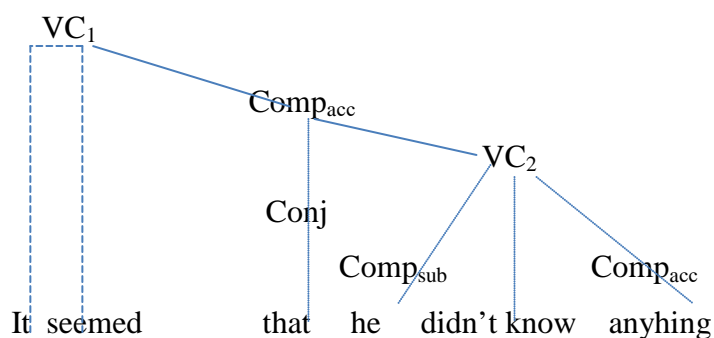

Рис. 2.1.

І схема речення з *it* як частиною дієслівної групи (Рис. 2.2):

VC – Verb Complex
 PH – placeholder
 Comp_{pred} – predicative complement
 Comp_{acc} – accusative complement
 Comp_{sub} – subject complement

Рис. 2.2.

Для англійських безособових синтаксичних структур характерною є наявність спеціального елемента, необхідного для заповнення позиції підмета. Отже, розглядаючи безособові структури, слід брати до уваги їх синтаксичну двоскладність при семантичній односкладності. При такому підході безособову структуру можна визначити як таку, що містить формальне *it* у позиції підмета, але в семантичну структуру якого не входять актанти. Присудок у цьому разі виражає процес без агента дії. З погляду форми такий присудок може бути як простим дієслівним, так і складеним іменним.

2.1.2. Речення з безособовими синтаксичними структурами в термінах генеративної лінгвістики з врахуванням картографічного підходу. Генеративна лінгвістика з точки зору типології розрізняє мови, які дозволяють речення без підмета (*pro-drop*), і ті, які не дозволяють (*non-pro-drop*). В англійській мові підмет завжди має бути реалізованим [104, с. 19-20]. Якщо змістового підмета у реченні немає (іншими словами, підмета, який був би аргументом предиката і мав тематичну роль), тоді його місце займає займенник *it*, який не має самостійного значення (в англомовній літературі з генеративної граматики – «*expletive*» або «*pleonastic*» *it*) [104, с. 60-63; 79, с. 172-174]. Термін «експлетивне» *it* вказує на те, що таке *it* просто займає синтаксичну прогалину (на місці підмета), і не має власного значення [146, с. 749].

Речення із безособовими конструкціями в проаналізованих текстах зустрічаються доволі часто, хоча замість них можна було б ужити й інші структури з тією ж пропозицією. Із цього виникає питання, в чому їх

структурна відмінність і чим вмотивоване їх вживання. Згідно з правилами генеративної граматики, формальне *it* є необхідним за принципом поширеної проєкції (*Extended Projection Principle*), що розвинувся ще з твердження Хомського, що речення мусить мати у своїй структурі підмет [82, с. 131], за яким ІР мусить мати в своєму складі специфікатор (*specifier*) [104, с. 68-69, с. 255], хоча саме поняття ППП залишається не до кінця з'ясованим, зокрема, що стосується пояснення необхідності суб'єкта в структурі [161]. Далі, експлетивне *it* в екстрапозиції (в якій воно і вживається) можливе лише з предикатом підвищення (*raising*), а не контролю (*control*). Розглянемо декілька прикладів та їх структурні схеми.

У реченні в (22а) предикат *is likely* стосується всієї пропозиції і приписує тета роль усій фразі додатка (CP) у формі підрядного речення, як показано у (22б). Такий додаток можна переміщати (підвищувати) до позиція підмета, як у (22в). Предикат підвищення дозволяє також пересування іменної фрази (NP) до позиції свого підмета – (22г):

- (22) (а) It is likely that he has succeeded in his aim.
 (б) It is likely [_{Ca}that he has succeeded in his aim].
 (в) [_{Ca}that he has succeeded in his aim] is likely.
 (г) He_i is likely [_{i_t} to have succeeded in his aim].
-

Хоча в (22г) у поверхневій структурі речення підметом чи специфікатором предиката *is likely* є *he*, у глибинній структурі ним залишається все підрядне речення, чи вся пропозиція. Тому що семантично це не «він», *he*, *is likely*, а те, що він зробив (*he has succeeded in his aim*) [79, с. 225]. Це пов'язано з тим, що тета-сітка (*theta grid*) для предикатів підвищення, типу *to be likely*, включає тільки один аргумент – вставлене речення (*embedded clause*) (Рис. 2.3). Навіть у (22г) *he* не є аргументом *likely*, а аргументом *succeed*.

is likely

proposition
<i>j</i>

Рис. 2.3

Інакше кажучи, структура речень в (22а-г) матиме вигляд, як в (23), чи на Рис. 2.4.

(23) __ is likely [he to have succeeded in his aim].

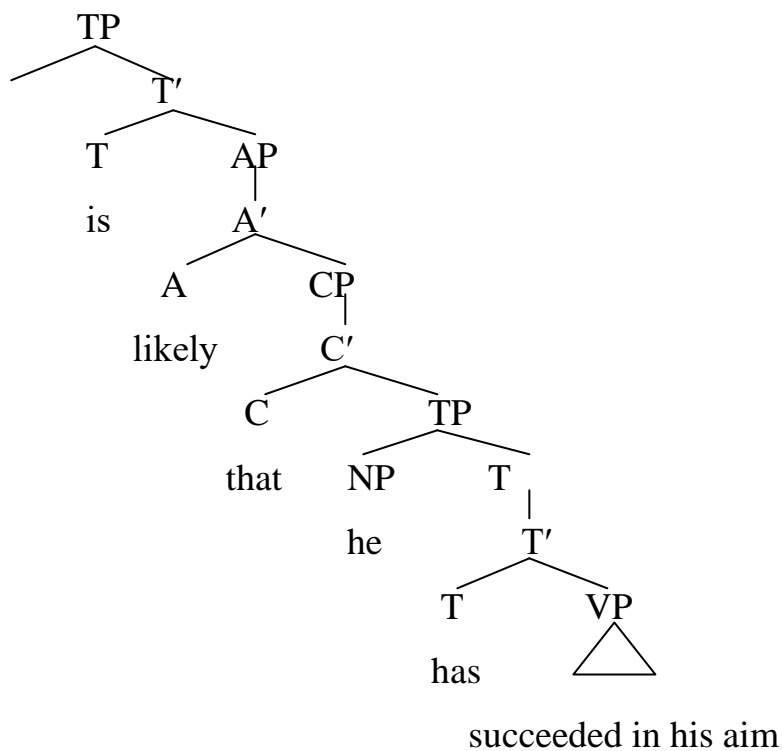
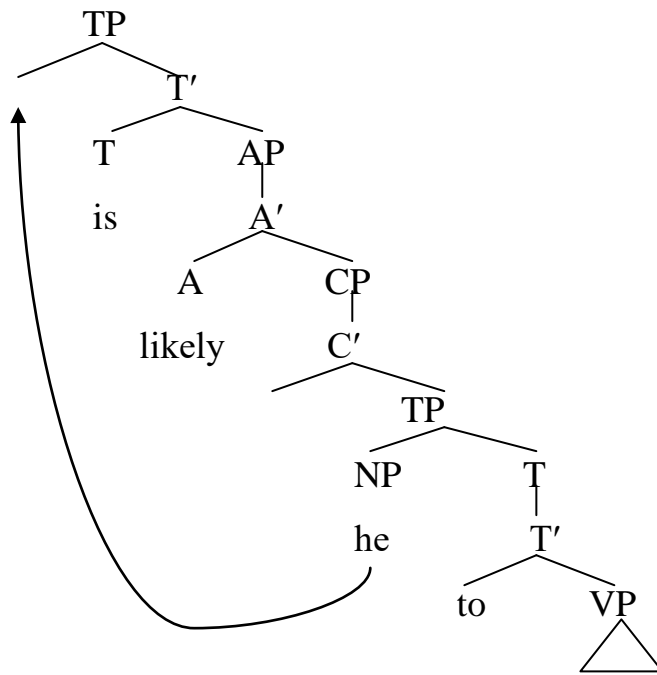

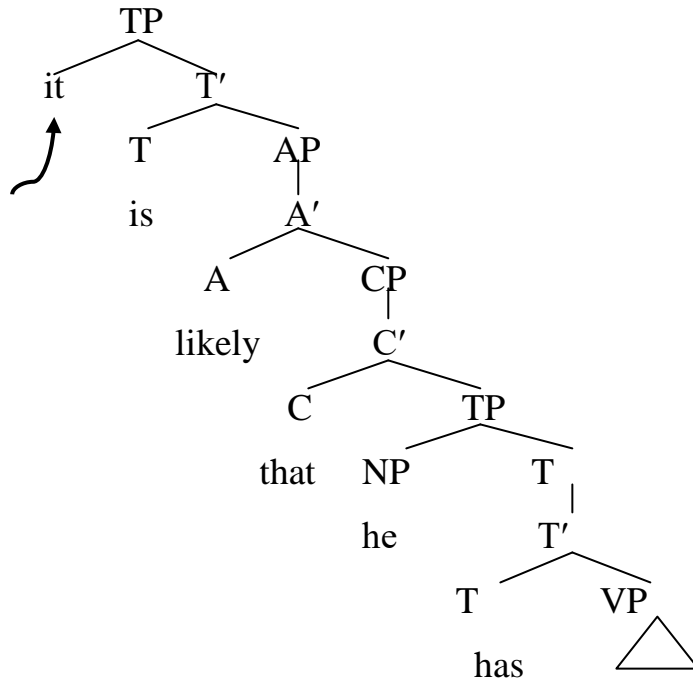
Рис. 2.4

Однак, щоб речення з такою глибинною структурою задовольняло Принцип Поширеної Проекції, TP *is likely* повинна мати свій специфікатор. Тому відбувається пересунення або NP *he*, як на Рис. 2.5, або всього підрядного речення, як на Рис. 2.7, або з'являється експлетивне *it*, як на Рис. 2.6.

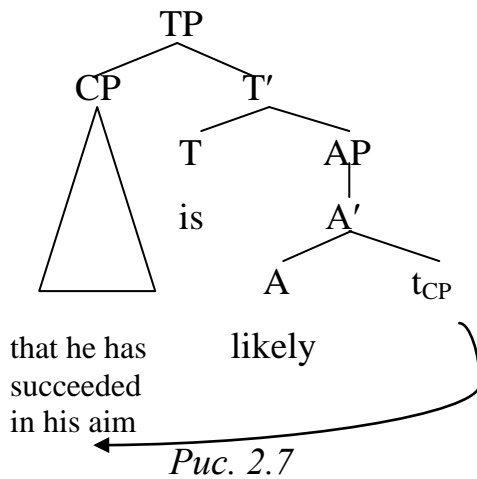
have succeeded in his aim

Puc. 2.5

succeeded in his aim

Puc. 2.6

Тепер розглянемо речення (24а), яке на перший погляд структурно подібне до речення (22г):

(24) (a) He is glad to have succeeded in his aim.

Насправді ж, це зовсім інша структура. *Glad*, на відміну від *likely*, є предикатом контролю, який бере на себе більше, ніж один аргумент, із різними тета-ролями (Рис. 2.8).

is glad

experiencer	proposition
<i>i</i>	<i>k</i>

Рис.2.8

«*He*» семантично відноситься до *glad* і є аргументом цього предиката. У глибинній структурі дієслівної фрази в інфінітиві присутня нульова іменна фраза (нульовий займенник, PRO) – (24б); на відміну від речень з предикатом підвищення, тут немає пересування NP, що видно також на структурній схемі на Рис. 2.9. Тому, згідно з Умовою Локальності (за якою тета-роль має знаходитись у тому ж реченні, що й предикат, який її призначає), пересування

NP, аналогічного до (22б) і (22в), у (24в)-(24г) є обмеженим – ми отримуємо неграматичні речення [79, с. 224].

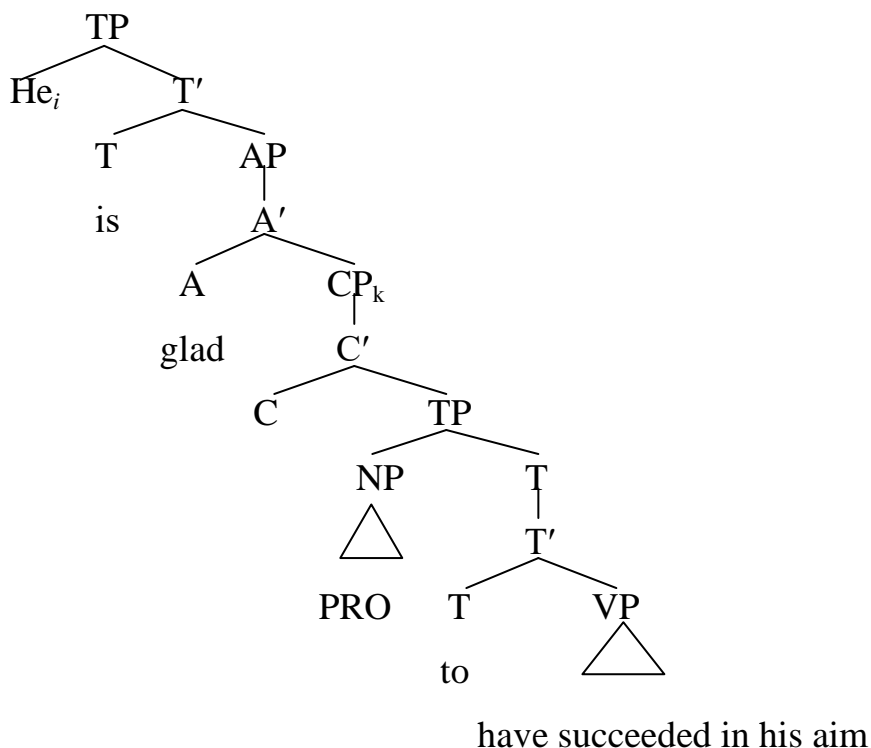

Рис. 2.9

- (24) (б) He is glad [_{PRO} to have succeeded in his aim].
 (в) * It is glad [that he has succeeded in his aim].
 (г) * [That he has succeeded in his aim] is glad

Розглянемо тепер ще речення з пасивними безособовими конструкціями. У таких конструкціях у ролі додатку виступає Complement Phrase (CP), не Noun Phrase (NP), отже, можливими є дві форми пасиву [79, с. 223-252]. Візьмемо, наприклад, речення в (25а):

- (25) (а) It is claimed that the transcendental object ... is proffered as that unified thing [193, с. 71].

або: It is claimed [_{CP} that the transcendental object is proffered as that unified thing].

Знаючи, що в реченнях з експлетивним *it* можливим є також пресування на місце специфікатора NP з CP, або і всієї CP, можемо також припустити ще дві форми пасиву, (25б) і (25в).

- (25) (б) [_{NP}The transcendental object_{tj}] _ [is claimed _{tj}to be proffered as that unified thing (by X)]
 (в) [_{CP} that the transcendental object is proffered as that unified thing] _ is claimed _{t_{CP}}.
-

Для дієслова *claim* у всіх цих реченнях тета-сітка матиме вигляд, як на Рис. 2.10. Частково це пов'язано з тим, що в пасивному стані дієслова змінюють свою тета-сітку і більше не призначають роль агента. Дієслово у безособовій пасивній конструкції, з увагою на своє вживання з експлетивним *it*, яке є можливим тільки з предикатами підвищення, також поводить себе як предикат підвищення, і призначає своєму аргументу – CP – тета-роль пропозиції. Звичайно, це неможливо з будь-яким дієсловом (н.п. **it was kissed*). Очевидно, дієслова, що вживаються в пасивних безособових синтаксичних структурах можуть виступати і предикатом контролю, і підвищення.

claim+en → claimed

proposition
<i>k</i>

Рис. 2. 10

Тепер спробуємо утворити активне речення:

- (26) X claims [_{CP}that the transcendental object is proffered as that unified thing].

Проблема в тому, що хоча предикат *claim* в активному стані і призначає тета-роль агента, у реченні, взятому з певного контексту, її неможливо заповнити, не

знаючи, хто саме є *X*. Зазначимо, що лише в 3 випадках з усіх проаналізованих випадків вживання пасивної безособової конструкції агентив є виражений у прийменниковій фразі, введений за допомогою прийменника *by*. У тих випадках, коли ця фраза все ж присутня, то очевидно, що дієслово призначає дві тета-ролі: агента і пропозиції. У всіх інших роль агента в пасивних безособових конструкціях не є ані експлікованою, ані імпліцитно закладеною чи такою, яку можна вивести з контексту. Тому можна вважати, що безособовість дієслівної фрази у таких реченнях, як «claim» у прикладах вище, вимагає вживання безособової конструкції. Якщо ж агент все ж експлікований, то це, очевидно, пов'язано з інформаційною структурою речення.

Отже, структури з експлетивним *it* справді є безособовими в тому сенсі, що не беруть на себе жодних аргументів та не призначають тета-ролей, які можна було б асоціювати з окремою особою, істотою, чи навіть предметом або явищем, а пов'язані тільки з одним аргументом – пропозицією.

З точки зору картографічного синтаксису, безособові конструкції є предикатами, пересуненими в ліву периферію речення. Л. Ріцці ліву периферію речення розглядає як таку лінгвістичну зону, яка визначається системою функціональних елементів і їхніх проекцій, згідно з таким рядом:

Force Top* Foc Top* Fin IP

де Force – це сила, Top – топік, Foc – фокус, Fin – фінітність. Межа пересунень вгору при цьому визначається силою; це функціональний елемент, який виражає тип речення, інформацію, що має бути відразу доступною для її отримувача; межа пересунень вниз визначається фінітністю, елементом, який визначає фінітні та нефінітні конструкції. До позиції лівої периферії можуть бути пересунені, наприклад, прислівники [148]. Ми розглядатимемо їх у зв'язку з тим, що вони можуть виражати у деяких мовах (наприклад, італійській, приклади з якої наводить сам Л. Ріцці) ті самі значення, що і безособові конструкції, які також є пересуненням у ліву периферію (зокрема, предикативи з прислівниками).

Тоді залишається визначити, роль якого фокального елемента в лівій периферії належить прислівникам. Л. Ріцці робить висновок, що прислівники у лівій периферії займають позиції, що зазвичай належать топіку, хоча не можна сказати, що вони є повноцінними топіками [148]. Прислівник, розміщений у пре-позиції, має подібні топіку характеристики, наприклад, він також займає пріоритетну позицію в реченні і висунений у ліву периферію, але на відміну від топіка він не пов'язаний із фоговою інформацією, що видно у прикладі (28a) пересунень у реченнях з *wh*-елементом в італійській та (28б) в англійській:

(28) (a) *Improvvisamente, Gianni è tornato a casa*
(Раптом, Джанні повернувся додому)

* *Improvvisamente, chi è tornato a casa?* [148, с. 238]
(Раптом, хто повернувся додому?)

(б) *Probably, he has done it.*

**Probably, who has done it?*

У реченні з безособовою синтаксичною структурою, як в (29) спостерігаємо те саме: *wh*-пересунення показує, що безособова конструкція не є справжнім топіком.

(29) *It is probable he has done it.*

* *It is probable, who has done it?*

Однак, прислівники можуть також пересуватися в позицію фокуса. За Л. Ріцці, у цьому випадку вони поведуться як будь-який інший фокус у лівій периферії, що виражає контраст. Згідно ж із дослідженнями Е.-М. Рембергер та С. Крускіна граматикизації фокуса в Сардинському та Сицилійському діалектах італійської мови, такий фокус не обов'язково має бути контрастивним, а й також може бути інформаційним [85].

Для тих випадків, коли ліва периферія визначається прислівником, Л. Ріцці вважає необхідним визначити окремий тип функціонального елемента,

розташований між Force і Fin. Він називає його “Mod(ifier)” (модифікатор) і вважає, що він пов’язує прислівник зі структурою, до якої відноситься. Функціональною мотивацією для виокремлення такого функціонального елемента є той факт, що він висуває прислівник у пріоритетну позицію, що є характерним для лівої периферії, проєктованої топіком, і водночас, на відміну від топіка, не вимагає безпосереднього зв’язку із контекстом дискурсу, і, на відміну від фокуса, не вимагає контрастивної інтерпретації [148].

Залишається з’ясувати, до якого типу основних функціональних елементів віднести безособові конструкції – Foc чи Mod, для чого потрібно взяти до уваги прагматичний аспект. Але перш ніж перейти до прагматики, слід визначити, про які саме речення йтиме мова, їхні структурні типи та дослідити їх поширеність у проаналізованих текстах.

2.2. Класифікація та частотність безособових синтаксичних структур в аналізованих текстах

2.2.1. Власне безособові речення, їх визначення та поширеність у наукових текстах гуманітарного спрямування. У власне безособових реченнях предикат виражений безособовим дієсловом чи особовим у безособовому значенні. З увагою на різні трактування речень з десемантизованим елементом *it*, можна стверджувати, що однозначними є погляди щодо власне безособових речень. На основі попереднього розділу та проаналізованих текстів можна вивести такі типи власне безособових речень:

1. Речення, головний член яких виражений безособовим дієсловом (*напр., rain, snow, freeze, drizzle*). Таких дієслів в англійській мові небагато.
2. Речення, в яких міститься повідомлення чи запитання про погоду чи стан, процеси навколишнього середовища, зі складеним іменним присудком (*напр., It is warm. It is getting dark. It is summer*).
3. Речення на позначення часу та відстані (*напр., It is five o'clock. It is 5*

km to the nearest town.)

4. Речення з простим дієслівним присудком, вираженим особовими дієсловами *seem* (24г), *appear* (24в), *happen* (24б), *turn out* (24а), вжитими в безособовому значенні, які не підлягають трансформації в аналогічні безграматичного підмета *it*. У попередніх періодах в історії мови дієслова з цим значенням вживалися в безособових конструкціях і без формального підмета (напр., з іменником у формі датива) [55, с. 528].

(30) (а) *It turns out* that a great deal of our conversational interaction involves the repetitious use of structure [BNC HGH 169].

(б) *It happens* that only the last of these verb phrases is standard English [BNC CBR 1434].

(в) *It appears* that about 20 IRA members, organised into several units, are operating on mainland Britain and the Continent [BNC A5R 466].

(г) *It seems* that anthropology be used at this time to contribute to the debate on policing, for since the 1964 Police Act and the preceding Royal Commission which was generated through concern over police practice, the organization has held an increasingly central place in the public imagination [BNC A0K 127].

5. Речення з предикативними прикметниками, яким передує *too* і за якими слідує інфінітив в ролі обставини результату дії:

(30) However, although *it is too* soon to assess the overall pedagogical value and cost effectiveness of the secondary programme, some difficulties have emerged [BNC B12 343].

6. Речення з присудком, вираженим іменником *time*, та з інфінітивом в ролі означення:

(31) *It is time* to broaden the focus and look at one of the fundamental, longer-term challenges facing society: the ageing of the population [BNC B12 343].

7. Речення, в яких виражаються певні стани, настрої, емоції наприклад, здивування, зі складеним іменним присудком, іменна частина якого виражена іменником і за яким слідує підрядне речення, як, наприклад, (32). Такі речення можна порівняти із реченнями першого чи другого типу, з тією різницею, що вони виражають не стан середовища загалом, а особи чи групи осіб.

(32) *It was* no particular *shock* when I found out [BNC A00 319].

У структурному синтаксисі елемент *it* у цих типах речень входить у склад дієслівної фрази і з неї не вичленовується.

Власне безособові речення викликають найменше дискусій щодо своєї синтаксичної структури, але частотність вживання їх у наукових текстах гуманітарного спрямування невисока (особливо це стосується перших трьох типів). Частотність їх вживання подана нижче у Табл. 2.1. У деяких дисциплінах (історія, літературознавство, соціологія) частотність на 1000 слів – однакова (0.2), але на текст – дещо відрізняється (1.8 і 1.4), а в мистецтвознавстві становить лише 0.6 в середньому на один текст, що «змушує» припустити, що частотність, у незначній мірі, залежить також від автора, в деяких текстах у межах дисципліни вона вища, в деяких нижча. Але ця різниця незначною, іноді її немає взагалі (повний збіг у соціології і літературознавстві). Тому частотність радше залежить від дисципліни, ніж від авторського стилю. Загалом у всіх проаналізованих текстах частота їх вживання – 0.2 разу на 1000 слів, і вони становлять 10,5 % усіх безособових синтаксичних конструкцій. Найчастіше вони вживаються у філософських (0.3 на 1000 слів) текстах, найрідше – у текстах з мистецтвознавства (0.06). Кількісний аналіз кожного типу власне безособових речень не проведено, оскільки в процесі

дослідження очевидним було, що лише з декількома винятками основну частину таких конструкцій становлять речення четвертого типу з цього підрозділу, що зрозуміло для наукових текстів з гуманітарних дисциплін.

Таблиця 2.1.

Частотність вживання речень із власне безособовим *it*

Назва дисципліни	Загальна к-сть слів у проаналізованих текстах	Всього випадків вживання	На 1000 слів	В середньому на 1 текст
Історія	110800	20	0.2	1.8
Лінгвістика	115000	17	0.1	1.7
Літературознавство	110000	17	0.2	1.4
Мистецтвознавство	114000	7	0.06	0.6
Політологія	136800	13	0.1	1.2
Соціологія	104000	24	0.2	1.4
Філософія	107000	30	0.3	2.7
Разом	797600	128	0.2	1.5

Власне безособові речення взяті до уваги для вирізнення серед інших типів речень з безособовим елементом *it*. Також не виключеною є можливість їх вживання для досягнення певної комунікативної мети, зокрема це стосується предикатів типу *seem, appear* для вираження модальності.

2.2.2. Види безособових синтаксичних структур з ввідним «*it*» та частотність їх вживання в аналізованих текстах. У цьому підрозділі ми розглядаємо прості та складні речення з формальним підметом *it*, який в граматиках англійської мови часто називають ввідним *it*, оскільки його зміст більшою чи меншою мірою пов'язують з іншими членами речення (чи

реченнями в складі складного), але який, все ж, залишається десемантизованим та безособовим. Виведення типів таких речень, нехай і проблемних, є необхідним для дослідження їх функцій у науково-гуманітарному тексті.

Отже, беручи до уваги теорію та корпус дослідження, можна виділити такі типи вживання *it* у ролі формального підмета та ввідного елемента:

1. Прості речення, в яких за *it* слідує складений іменний присудок і дієслово в неособовій формі – герундій (28б) чи інфінітив (28а):

It+ V_{lin}+A/N +V_{inf}/V_{ing}

(33) (a) ***It is essential to set up*** a regular data back-up system [BNC A0C 679].

(b) ***It is worth quoting*** their terms of reference in full [BNC B28 347].

Частотність їх вживання порівняно з іншими типами конструкцій з ввідним *it* є досить високою, в усіх дисциплінах крім літературознавства відсоткова частка конструкції It+ V_{lin}+A/N +V_{inf}/V_{ing} на другому місці серед такого виду конструкцій (Табл. 2.9). Найбільше їх у текстах з філософії та лінгвістики (0.4 на 1000 слів), найменше – з літературознавства та мистецтвознавства (0.1) (Табл. 2.2). Якщо взяти до уваги ту обставину, що до їх складу входить прикметник, очевидним є їх значення у вираженні певної оцінки, а отже – прагматичне значення. На те, що для наукового тексту характерні безособові речення, які виражають оцінку, зокрема модальну, також звертала увагу Ю. Ігнатюк [33]. Вона пояснює це тим, що в науковому письмі не прийнято категорично формулювати висновки, і, натомість, потребою висловити необхідність, важливість, ясність чогось.

2. Речення, ускладнені об'єктними комплексами вторинної предикації. Деякі дієслова, такі як *consider, feel, deem, find, regard, suppose, think*, можуть брати на себе додаток, іменна частина якого виражена інфінітивом чи герундієм і представлена ввідним *it*. Предикатив тоді виражений іменником чи прикметником, що в реченні знаходиться відразу після *it* [36, с. 310]. Структуру їх позначимо так: [S[NP/Su][V-it/od...]]

(34) (a) Finally, we have *thought it worthwhile to reprint*, yet again, Basil Bernstein's classic, 'Education Cannot Compensate for Society' [BNC CLW 617].

(б) Students often *find it difficult to move* [BNC FA3 1384].

Таблиця. 2.2.

Частотність вживання конструкції It+ Vlin+A/N +Vinf/Ving

Назва дисципліни	Загальна к-сть слів	Вживання конструкції It+ Vlin+A/N +Vinf/Ving	
		Всього випадків	На 1000 слів
Історія	110800	27	0.2
Лінгвістика	115000	43	0.4
Літературознавство	110000	9	0.1
Мистецтвознавство	114000	14	0.1
Політологія	136800	33	0.2
Соціологія	104000	23	0.2
Філософія	107000	41	0.4
Разом	797600	190	0.2

Їх частка всередині дисципліни є вже нижчою, хоча це значною мірою залежить власне від дисципліни: від 2.7% у філософії до 14.2% в політології (Табл. 2. 9). Таким чином, у текстах з лінгвістики, мистецтвознавства та філософії це одна з найменш вживаних конструкцій із ввідним *it*, тоді як в політології, соціології та історії входить до трьох найчастіше вживаних конструкцій такого типу. Філософія взагалі уникає побудови речень із нечітко визначеним об'єктом, їх частотність – 0.06 разу на 1000 слів (Табл. 2.3). Опираючись на те, що конструкція найчастіше має вигляд V+it+A, можна

стверджувати, що і вона використовується для оцінки.

3. Речення з предикативними комплексами із конструкцією *for-to-infinitive*: It+Vlin+A/N+for-to-infinitive complex

(35) *It is natural for the speaker to place* in initial position an element which relates what s/he is about to say to what has been said before (conjunction) or an element which expresses his/her own judgement on what is being said (disjunct) [BNC FRL 639].

Таблиця 2.3.

Частотність вживання ввідного *it* в об'єктних комплексах

Назва дисципліни	Загальна к-сть слів в текстах	Вживання конструкції [S[NP/Su][V-it/od...]]	
		Всього випадків	На 1000 слів
Історія	110800	12	0.1
Лінгвістика	115000	10	0.09
Літературознавство	110000	8	0.07
Мистецтвознавство	114000	8	0.07
Політологія	136800	19	0.14
Соціологія	104000	9	0.09
Філософія	107000	6	0.06
<i>Разом</i>	<i>797600</i>	<i>72</i>	<i>0.09</i>

Частотність вживання ввідного *it* в предикативних комплексах із конструкцією *for-to-infinitive* становить 0.06 разу на 1000 слів у наукових текстах гуманітарного спрямування загалом, найчастіше зустрічається в текстах з філософії (0.1) та мистецтвознавства (0.09), найрідше – історії (0.03) (Табл. 2.4).

Відсоткова частка цієї конструкції серед інших з ввідним *it* становить від 2.5 % в текстах з історії до 9.6 % - з літературознавства (Табл. 2.9). Як бачимо, хоча літературознавство – не та дисципліна, де ця конструкція вживається найчастіше (0.06 на 1000 слів), однак саме в літературознавстві частка цієї конструкції є найвищою порівняно з іншими з ввідним *it* серед інших дисциплін. До конструкції *It+Vlin+A/N+for-to-infinitive complex* також входить прикметник, отже й вона потенційно служить для вираження оцінки.

Таблиця 2.4.

**Частотність вживання ввідного *it*
в предикативних комплексах із конструкцією *for-to-infinitive***

Назва дисципліни	Загальна к-сть слів в проаналізованих текстах	Вживання конструкції <i>It+Vlin+A/N+for-to- infinitive complex</i>	
		Всього випадків	На 1000 слів
Історія	110800	3	0.03
Лінгвістика	115000	5	0.04
Літературознавство	110000	7	0.06
Мистецтвознавство	114000	9	0.09
Політологія	136800	7	0.05
Соціологія	104000	4	0.04
Філософія	107000	11	0.1
<i>Разом</i>	<i>797600</i>	<i>46</i>	<i>0.06</i>

4. Складні речення, в яких до складу головного входить граматичний підмет *it* і простий дієслівний присудок, виражений дієсловом у пасивному стані - конструкція **It + passive verb + subordinate clause** (часто *that*-clause):

(36) (a) *It is thought* that a deliberate refusal to put a victim's mind at rest when the

accused has unwittingly frightened him is an assault [BNC HXE 2005].

(б) The first meeting was held in January 1992 for tomato growers and *it is hoped* that clubs will be established for all crop groups by the end of 1994 [BNC K99 309].

Для всебічного аналізу питання структури речень з безособовим *it* розглянемо ще пояснення цих конструкцій у Г. Веккера та Л. Гегеман. Якщо трансформувати ці речення в речення з дієсловами в активному стані, то отримаємо *Everyone/one thinks/hopes that...*, хоча замість *everyone* та *one* в ролі підмета можна вжити й інші узагальнені іменні фрази. І якщо підрядні речення в такому разі є прямим додатком, то у пасивізації вони отримують роль підмета: *That clubs will be established for all crop groups by the end of 1994 is hoped* (by everyone). Однак в такому реченні очевидним є дисбаланс між громіздким підметом та відносно невеликим присудком; основна маса інформації припадає на початок речення, хоча для англійської мови характернішим є розташування основної інформації ближче до кінця речення. Тому звичнішим було б формулювання *It is hoped that...* Таке переміщення підрядного речення праворуч отримало назву екстрапозиції, і воно не обмежується пасивними конструкціями і стосується речень із ввідним *it* [166, с. 135-137].

Такі пасивні конструкції неоднаково поширені в текстах з різних дисциплін: найбільше пасивних конструкцій цього типу в текстах з лінгвістики (0.17 на 1000 слів), трохи менше – літературознавства (0.11) та філософії (0.11), вдвічі менше – з історії (0.06), майже не вживаються – в політології (0.02) та соціології (0.04). Майже всі вони (в текстах з усіх дисциплін) – без експлікованого агента чи інструмента дії. (Табл. 2.5) Їх відсоткова частка найвища у літературознавстві (16.4%) та лінгвістиці (14.2%), найнижча – в історії (2.5%), де це найменш вживана конструкція з ввідним *it*. (Табл. 2.9)

5. Речення зі складеним модальним дієслівним присудком: It+Vmod+Vinf (37a). Можливий також мішаний тип складеного присудка (складений

модальний іменний): It+Vmod+Vlin+A (/N) (376).

(37) (a) But *it must be recognized* at the outset that as soon as sampling is carried out the statements made about the cases involved become probability statements [BNC B25 979].

(б) *It might be profitable* to pursue this idea further: the novel not as communication, not as production, but as play [BNC ARS 1165].

Таблиця. 2.5.

Частотність вживання ввідного *it* у пасивних конструкціях

Назва дисципліни	Загальна к-сть слів в проаналізованих текстах	Вживання конструкції It + Vp + subordinate clause		З них з експлікованим агентом/ інструментом дії (всього)
		Всього випадків	На 1000 слів	
Лінгвістика	115000	20	0.17	1
Літературознавство	110000	12	0.11	0
Мистецтвознавство	114000	11	0.1	2
Політологія	136800	3	0.02	0
Соціологія	104000	4	0.04	0
Філософія	107000	12	0.11	0
<i>Разом</i>	<i>797600</i>	<i>69</i>	<i>0.09</i>	<i>3</i>

Частотність вживання цієї конструкції варіює залежно від дисципліни, найвища – в працях з філософії (0.27 разу на 1000 слів), вдвічі нижча – в працях з лінгвістики (0.11) та соціології (0.12), найнижча – з літературознавства (0.03).

(Табл. 2.6). У реченнях такого типу в основному вживаються модальні дієслова на позначення можливості та ймовірності дії (can – 21.6 %, could – 21.6 %, may 23%, might – 10.8% – Табл. 2.7) – 77%, а отже, значно рідше – необхідності (must, should/ought to, have to). Очевидним є їх вживання для вираження модальності.

Таблиця. 2.6.

Частотність вживання складеного модального присудка з ввідним *it*

Назва дисципліни	Загальна к-сть слів	Вживання конструкції It+Vmod+Vinf	Вживання конструкції It+Vmod+Vlin+A (/N)	Разом	На
					1000 слів
Історія	110800	3	1	4	0.04
Лінгвістика	115000	11	2	13	0.11
Літературознавство	110000	3	0	3	0.03
Мистецтвознавство	114000	7	3	10	0.09
Політологія	136800	4	2	6	0.04
Соціологія	104000	9	2	11	0.12
Філософія	107000	21	8	29	0.27
<i>Разом</i>	<i>797600</i>	<i>58</i>	<i>18</i>	<i>76</i>	<i>0.06</i>

6. Складні речення зі складеним іменним присудком у головному реченні. Іменна частина присудка може бути виражена як прикметником (38б), так і іменником (38а):

$$[S[S_1[NP/su][_{VP} Vlin+A/N(+Vinf)]] [S_2[Su][VP]]]$$

(38) (a) Thus *it was a natural step* that in 1875 the Probate, Divorce, and Admiralty jurisdictions should be entrusted to a single division of the High Court [BNC ABP 361].

(б) *It was important* that members of the Party should not come out with calls for a referendum on capital punishment, as some candidates were reported to have done [EEC 1554].

(в) *It was important* that the colleges should have ‘considerable freedom’ to interpret the overall requirements, and the Council itself would determine the title of the new degree [BNC EEC 1554].

Таблиця 2.7.

Частотність вживання різних модальних дієслів в предикаті після ввідного *it*

Назва дисципліни \ Модальне дієслово в предикаті	can	could	may	might	must	should/ought	have to	need
Історія	0	1	0	0	2	1	0	0
Лінгвістика	4	1	5	0	1	0	0	1
Літературознавство	1	1	1	0	0	0	0	0
Мистецтвознавство	1	2	5	0	2	0	0	0
Політологія	0	1	2	0	0	3	0	0
Соціологія	4	1	1	3	0	2	0	0
Філософія	6	9	3	5	2	3	0	0
<i>Разом (абсолютна величина)</i>	16	16	17	8	7	9	0	1
<i>Разом (%)</i>	21,6	21,6	23	10,8	9,5	12,2	0	0,1

Речення цього типу (із конструкціями типу [S[S₁[NP/su]][_{VP} Vlin+A/N(+Vinf)]] [S₂[Su][VP]]) становлять основну частку всіх речень з ввідним *it* у всіх дисциплінах (Табл. 2.9). Вони однаково поширені в текстах із більшості гуманітарних дисциплін; вдвічі більше, ніж в будь-яких інших – в текстах з філософії (1.2 разу на 1000 слів), найменше – в текстах з літературознавства (0.3 на 1000 слів) (Табл. 2.8). І знову, якщо брати до уваги структуру – предикат виражений Vlin+A/N(+Vinf) – вони служать для вираження оцінки, ставлення автора до повідомлюваного, достовірності, ймовірності чи ін.

думки, представленої в пропозиції підрядного речення.

На загал, речення з ввідним *it* – найпоширеніші серед речень з безособовим елементом *it* у наукових текстах гуманітарного спрямування – 72,8%. Вони, однак, неоднаково поширені в усіх гуманітарних дисциплінах:

Таблиця. 2.8.

**Частотність вживання конструкції [S[S₁[NP/su]][_{VP}
Vlin+A/N(+Vinf)]][S₂[Su][VP]]]**

Назва дисципліни	Загаль на к- сть слів	Вживання конструкції [S[S ₁ [NP/su]][_{VP} Vlin+A/N(+Vinf)]][S ₂ [Su][VP]]]	
		Всього випадків	На 1000 слів
		Історія	110800
Лінгвістика	115000	50	0.4
Літературознавство	110000	34	0.3
Мистецтвознавство	114000	58	0.5
Політологія	136800	66	0.5
Соціологія	104000	39	0.4
Філософія	107000	125	1.2
Разом	797600	438	0.5

їх середній показник – при 1.1 випадків вживання на 1000 слів у філософських текстах їх – 2.1 на 1000 слів, текстах з літературознавства – 0.7, що втричі менше. (Табл. 2.10). Спільним для всіх дисциплін є те, що основну частку всіх конструкцій з (так званім) ввідним *it* у них становлять речення, де *it* за своїм контекстуальним значенням відноситься до цілого підрядного речення (чи підрядних речень), [S[S₁[NP/su]][_{VP}Vlin+A/N(+Vinf)]][S₂[Su][VP]]], де частина речення з *it* служить для вираження певної оцінки повідомлюваного автором у підрядних реченнях. До того ж їх частотність не сильно відрізняється від

дисципліни до дисципліни, за винятком філософії та літературознавства, де різниця значна (Табл. 2.8). Далі, тексти в різних галузях гуманітарного знання відрізняються видами найпоширеніших у них конструкцій з ввідним *it*: в історії це речення з конструкцією *It+Vlin+A/N+Vinf/Ving* та з *it* в ролі додатка; в лінгвістиці – *It+Vlin+A/N+Vinf/Ving* та пасивні конструкції з *it*; в літературознавстві – пасивні конструкції та *it* в ролі додатка, в мистецтвознавстві – *It+Vlin+A/N+Vinf/Ving* та пасивні конструкції (слід зазначити, що всі типи конструкцій відносно рівномірно поширені); у політології, соціології та філософії на другому місці за частотою вживання конструкція *It+Vlin+A/N+Vinf/Ving*, на третьому, відповідно, з *it* в ролі додатка в політології та зі складеним модальним присудком – у соціології та філософії.

Таблиця. 2.9.

Частотність вживання різних типів конструкцій з ввідним *it* (за дисципліною)

Тип конструкції із ввідним <i>it</i>	І	Лін	Літ	М	П	С	Ф
It+ Vlin+A/N +Vinf/Ving	22.7	30.5	12.3	12.7	24.6	25.6	18.3
[S[NP/Su][V-it/od...]]	10.1	7.1	11	7.3	14.2	10	2.7
It+Vlin+A/N+for-to-infinitive complex	2.5	3.5	9.6	8.2	5.2	4.4	4.9
It + Vp+subordinate clause	5.9	14.2	16.4	10	2.2	4.4	5.4
It+Vmod+Vinf / Vlin+A (N)	3.4	9.2	4.1	9.1	4.5	12.2	12.9
[S[S ₁ [NP/su][VPVlin+A/N(+Vinf)]] [S ₂ [Su][VP]]]	55.5	35.5	46.6	52.7	49.3	43.3	55.8

Певні конструкції можуть бути серед найчастотніших в одній дисципліні й одними з найменших поширених – в іншій: наприклад, пор. *It + Vp+subordinate clause* в лінгвістиці, літературознавстві, історії та політології (Табл. 2.9). Окрім того, хоча частка цієї ж таки конструкції всередині дисципліни вища в літературознавстві, частіше вживається вона в текстах з лінгвістики, де взагалі кількість речень з ввідним *it* більша (Табл. 2.5, Табл. 2.10). У літературознавстві такого типу речень найменше. Також речення з *it* в ролі об'єкта: у філософії

його відсоткова частка найнижча, і при цьому значно нижча, ніж в лінгвістиці чи літературознавстві, хоча власне частотність вживання майже однакова (0.6 і 0.7 на 1000 слів у названих дисциплінах – Табл. 2.3). Іншими словами, для літературознавства взагалі не дуже властиво звертатися до безособових конструкцій, але коли вже вони вживаються, то це найчастіше *It+ Vlin+A/N*, чи пасивні безособові конструкції, чи конструкції з *it* в ролі додатка. Філософія ж досить часто послуговується безособовими конструкціями, але серед усіх їх типів в останню чергу звертається до пасивних безособових конструкцій чи тих, де безособове *it* займає позицію додатка.

Таблиця 2.10.

Частотність вживання конструкцій із ввідним *it* (загалом)

Назва дисципліни	Загальна к-сть слів	Всього випадків	На 1000 слів	В середньому на 1 текст
Історія	110800	119	1.1	10.8
Лінгвістика	115000	141	1.2	14.1
Літературознавство	110000	73	0.7	6.1
Мистецтвознавство	114000	110	1	9.2
Політологія	136800	134	1	12.2
Соціологія	104000	90	0.9	5.3
Філософія	107000	224	2.1	20.4
Разом	797600	891	1.1	10.6

2.2.3. Виділяючі синтаксичні структури та частотність виділення різних членів речення в наукових текстах гуманітарного спрямування. Для виділення окремого члена речення в англійській мові існують спеціальні виділяючі конструкції, серед яких – структура типу: *it +be+NP+relative clause*.

Сполучення *it is...that (who, which)* можуть виділяти будь-який член речення, що стоїть між компонентами цього сполучення, крім присудка. Ознакою того, що *that* – частина емпатичного звороту, є можливість прибрати рамкову конструкцію без зміни змісту речення, лише усунувши емфазу: *It was the detail of the ethnographic 'thick description' which most alarmed them [BNC A0K 504] – The detail of the ethnographic 'thick description' most alarmed them.* [69, с. 205-206]. Виділяючі конструкції служать для переміщення фокуса в реченні на якусь конкретну його частину. Процес виділення включає переміщення певного члена речення з його основної позиції в більш престижну [166, 16, 150].

Така конструкція служить для виділення підмета чи іменної групи. Отже, у такий спосіб виділенням може бути: а) підмет (39а-б); б) прямий додаток (40); в) непрямий додаток (41а)-(41б); г) обставина – різних видів: місця (42а)-(42б); часу (43а)-(43в); причини (44а)-(44б); способу дії (45); умови (46).

(39) (a) In some respects, I think *it was the detail of the ethnographic 'thick description' which most alarmed them*; for as almost all of them wistfully pointed out: 'it shows exactly how we do the business' [BNC A0K 504].

(б) In the 1950s and 1960s the royal castles were examined in detail by various authorities, but *it was the great baronial buildings in Wales that attracted King* [BNC A29 95].

(40) His canonry was not of Oxford but of Kobe, of the Anglican Church in Japan, but *it was the Oxford Diocesan Clergy Cricket side which he captained and ran* for 25 years [BNC A47 145].

(41) (a) *It was to this common-sense knowledge* that Berger and Luckmann directed the sociology of knowledge [BNC CGY 288].

(б) As to why the application is before this court, that quite simply is because *it was to this court* that the implied undertaking was given; we alone, therefore, have power to vary it [BNC FDR 128].

(42) (a) *It was in these very multi-ethnic areas* with their myriad problems that

‘political agitators exploit civil liberties issues, and play down the issue of communal security...individual liberties are important, but we must not become so obsessed with them that we overlook the importance of communal freedom’ [BNC A7Y 459].

(6) But *it was in the USA* that sociology was emerging as a separate discipline both academically and institutionally [BNC CGY 123].

(43) (a) Uses and trusts the Common Law will not recognize; wills of land, it has decided, are void (unless established by local custom — *it was not till 1540* that a statute was passed giving power to leave land by will) [BNC ABP 57].

(6) *It was in this period* that the first organised adult meetings began to be held, first in Glasgow then in Edinburgh, London, Manchester and Leeds [BNC BM9 3].

(B) *It was in September* 1908 that the club moved to rented premises in Store Street and changed its name to the National Deaf Club and opened its membership to deaf people of whatever school, not just oralist [BNC BM9 796].

(44) (a) *It was on the King's suggestion to MacDonald* that the Cabinet considered including in the Speech from the Throne in October 1930 a plea to ‘all sections of parliament’ to ‘unite’ in treating unemployment ‘on national as distinct from party lines’ [BNC A6G 104].

(6) *It was on the basis of this kind of observation* that Morgan decided that there once existed in Polynesia a social order when sexual relations within one generation were so unspecific that all men of the ascending generation were ‘fathers’ and all women of the ascending generation were ‘mothers’ [BNC A6S 723].

(45) You have access to Nightingale through seeing an image of her, and **it is through seeing the image** that you learn of her appearance on that occasion [181, c. 332].

(46) This is a form of ‘mutual consumption’ as **it is only if people give nourishment to the animate world** that they can expect to be fed in return [186, с. 370].

Складні речення із виділяючими конструкціями нагадують складні речення з означальними підрядними, однак між ними є структурні відмінності. Прості означальні підрядні речення зазвичай відносяться до головного елемента іменної групи в головному реченні, тоді як у реченнях із виділяючими конструкціями підрядне може відноситися й до інших конститuentів. Також *that/who/which* в означальних підрядних реченнях не є обов’язковими і можуть випадати (особливо в розмовному стилі), тоді як після виділяючих конструкцій вони є обов’язковими [166, с. 150-151]. Але це лише їх поверхневі структурні характеристики, які насправді не пояснюють їхню природу; для цього треба звернутися до прагматики, адже їх природа є саме прагматично зумовленою та вмотивованою.

Таблиця 2.11.

Частотність виділення різних членів речення (абсолютна кількість)

Назва дисципліни	Виділений член речення									разом
	Підмет	Додаток		Обставина						
		прямий	непрямий	місця	часу	способу дії	умови	причини	супр. обст.	
Історія	17	1	1	3	11	1	1	1	2	38
Лінгвістика	8	1	0	1	0	3	0	0	0	13
Літературознавство	8	0	1	5	7	2	0	2	2	27
Мистецтвознавство	26	4	1	12	3	7	0	1	0	54
Політологія	8	0	0	1	2	1	0	0	1	13
Соціологія	9	2	1	3	2	1	0	1	0	19
Філософія	22	6	0	9	0	2	0	1	0	40
<i>Разом</i>	<i>98</i>	<i>14</i>	<i>4</i>	<i>34</i>	<i>25</i>	<i>17</i>	<i>1</i>	<i>6</i>	<i>5</i>	<i>204</i>

Виділяючі конструкції становлять 16,7% усіх конструкцій з десемантизованим елементом *it*, що більше, ніж конструкцій з власне

безособовим *it*, але менше, ніж з ввідним *it*. Нескладно зауважити, що в основному таким чином виділеним є підмет (у будь-якій з дисциплін) чи обставина (Табл. 2.11). Щодо підмета, в основному висувати його в екстрапозицію характерно для мистецтвознавства (26,5% від всіх випадків вживання), філософії (22,4%) та історії (17,3%), на ці ж дисципліни припадає основна частка вживання виділяючих конструкцій на загал (Табл. 2.12), тому, відповідно, в інших дисциплінах вони вживаються значно рідше, найменше їх – у текстах з лінгвістики та політології: 6,4% або 0.1 на 1000 слів, що в чотири рази менше, ніж у текстах з філософії – 0,4 на 1000 слів (Табл. 2.14). Прямий додаток таким чином найчастіше виділений у філософських текстах (42,9%), обставина часу – в працях з історії (44%), обставина місця – з мистецтвознавства (35,3%), способу дії – також з мистецтвознавства (41,2%). Тобто, говорити про вживання виділяючих конструкцій як явище, властиве для наукового тексту гуманітарного спрямування загалом, некоректно і слід зважати на кожну окрему дисципліну. Якщо розглядати частотність вживання різних виділяючих конструкцій за дисципліною (Табл. 2.13), то в текстах з історії в екстрапозиції найчастіше опиняється підмет (44,7%) та обставина часу (28,9%); з лінгвістики – підмет (61%) та обставина способу дії (23%), з літературознавства – підмет (29,6%), обставина місця (18,5%) та часу (25,9%); мистецтвознавства – підмет (48%) та обставина місця (22 %) і способу дії (13%); політології – підмет (61%) та обставина часу (15,4%); соціології – підмет (47,4%) та обставина місця (15,8%); філософії – підмет (55%) та обставина місця (22,5%). Непрямий додаток, обставина умови і причини в екстрапозиції майже не зустрічаються (всього 4, 1 і 6 випадків вживання в усіх проаналізованих текстах відповідно) (Табл. 2.11). Отже, обставина місця не є дуже характерною для наукового тексту гуманітарного спрямування, але досить часто вживається в текстах з мистецтвознавства, тоді як обставина часу на третьому місці за поширеністю, але в проаналізованих текстах з лінгвістики та філософії не зустрічається взагалі.

Таблиця 2.12.

Частотність виділення різних членів речення (відносна кількість)

Виділений член речення										
Назва дисципліни	Підмет	Додаток		Обставина						разом
		прямий	непрямий	місця	часу	способу дії	умови	причини	супр. обставина	
Історія	17.3	7.1	25	8.8	44	5.9	100	16.7	40	18.6
Лінгвістика	8.2	7.1	0	2.9	0	17.6	0	0	0	6.4
Літературознавство	8.2	0	25	14.7	28	11.8	0	33.3	40	13.2
Мистецтвознавство	26.5	28.6	25	35.3	12	41.2	0	16.7	0	26.5
Політологія	8.2	0	0	2.9	8	5.9	0	0	20	6.4
Соціологія	9.2	14.3	25	8.8	8	5.9	0	16.7	0	9.3
Філософія	22.4	42.9	0	26.5	0	11.8	0	16.7	0	19.6

Таблиця 2.13.

Частотність виділення різних членів речення за дисципліною (у відсотках)

Виділений член речення	І	Лінг	Ліг	М	П	С	Ф	разом	
Підмет	44.7	61	29.6	48	61	47.4	55	48	
Додаток	прямий	2.6	7.7	0	7.4	0	10.5	15	6.9
	непрямий	2.6	0	3.7	1.9	0	5.3	0	2
Обставина	місця	7.9	7.7	18.5	22	7.7	15.8	22.5	16.7
	часу	28.9	0	25.9	5.6	15.4	10.5	0	12.3
	способу дії	2.6	23	7.4	13	7.7	5.3	5	8.3
	умови	2.6	0	0	1.9	0	0	0	0.5
	причини	2.6	0	7.4	0	0	5.3	2.5	2.9
	супр. обстав.	5.3	0	7.4	0	7.7	0	0	2.5

Таблиця 2.14.

Частотність вживання виділяючих конструкцій

Назва дисципліни	Загальна к-сть слів	Всього випадків	На 1000 слів	В середньому на 1 текст
Історія	110800	38	0.3	3.5
Лінгвістика	115000	13	0.1	1.3
Літературознавство	110000	25	0.2	2.1
Мистецтвознавство	114000	54	0.5	4.5
Політологія	136800	13	0.1	1.2
Соціологія	104000	19	0.2	1.1
Філософія	107000	42	0.4	3.6
Разом	797600	204	0.3	2.4

Висновки до розділу 2

Попри різноманітність підходів до дослідження безособових речень, їх визначення і питання, чи справді вони є безособовими, залишалися до кінця не з'ясованими. Особливістю безособових речень в англійській мові є те, що в них граматичний підмет є лексично неповноцінним, не відповідає дійовій особі, і, хоча формально вони є двоскладними, відступають від структури двоскладного речення. В ранній англійській можливими були конструкції і без граматичного підмета (наприклад, з іменником у формі датива чи акузатива в ролі агентива), на зміну яким прийшли двоскладні безособові або особові, що пов'язують із низкою морфологічних, синтаксичних, семантичних та дискурсо-прагматичних факторів.

Аналіз речень з безособовими синтаксичними структурами в термінах генеративної лінгвістики показує, що вони справді є безособовими, оскільки предикат у таких структурах (предикат підвищення) не бере на себе жодних аргументів та не призначає тета-ролей, окрім пропозиції. Таким чином, можна граматично довести, що вони виражають пропозиційне ставлення, чи оцінку пропозиції. З точки зору картографічного синтаксису, безособові конструкції є предикатами, пересуненими в ліву периферію речення, де вони виконують функцію фокального елемента.

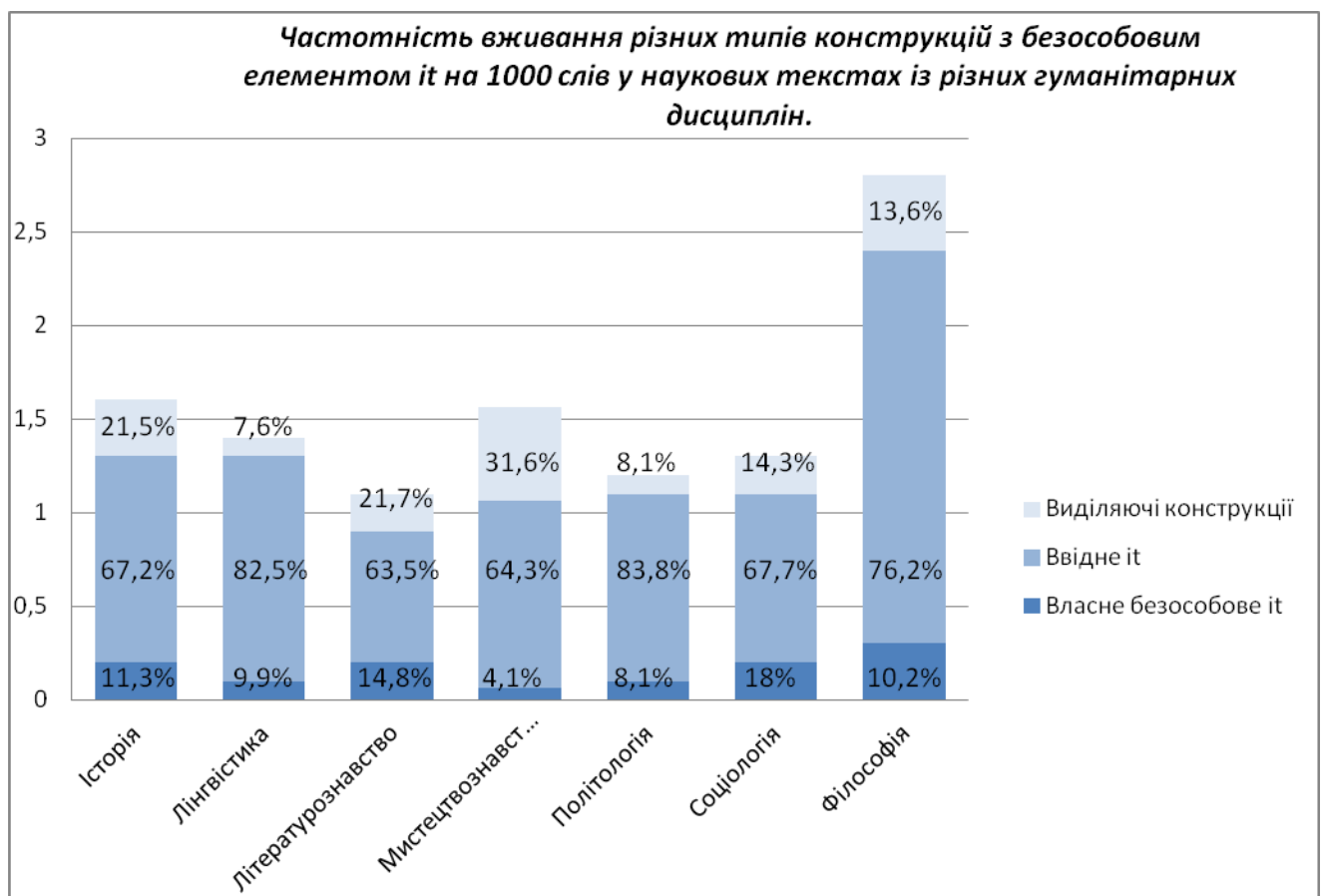

Рис. 2.11.

Дослідження типології та частотності вживання синтаксичних конструкцій із безособовим елементом *it* на матеріалі 85 наукових текстів загальним обсягом 797600 слів довело, що в гуманітарних текстах вживаються різні типи безособових структур з десемантизованим елементом *it*, частотність

їх вживання (в сумі, будь-якого типу) – 1.5 разу на 1000 слів. Однак у текстах з різних дисциплін частотність їх вживання є різною, різняться і співвідношення видів конструкцій із безособовим елементом *it* всередині кожної дисципліни (Рис. 2.11), як і частотність структурних типів кожного їх виду, що було проілюстровано за допомогою таблиць. Важко сказати, чи такі відмінності є випадковими, чи якимось пов'язані із полем дослідження відповідних дисциплін. Спільним для всіх дисциплін є те, що на першому місці за кількістю вживання – речення з ввідним *it*, на другому – виділяючі конструкції, та третьому – те, що прийнято називати власне безособовими реченнями, лише в текстах з політології частка двох останніх типів речень однакова. Загалом, найбільше безособових речень у текстах з філософії, найменше – з літературознавства. Ймовірно, пояснення – в предметах дослідження та особливостях самих дисциплін: для філософії в принципі можливим є дослідження ситуацій, яким властива безособовість (тут також найбільше власне безособових речень) і небажаною є суб'єктивність оцінок, які частково приховуються безособовими структурами. Для літературознавства, яке пов'язане з літературною критикою, допустима суб'єктивність оцінки (критика не може не бути суб'єктивною, бо вона — прояв аксіологічної діяльності [23, с. 9]), і необхідність таких структур є менш значною. Проте це питання потребує дослідження особливостей функціонування таких речень у тексті (в контексті), з погляду прагматики.

Матеріали розділу опубліковані у двох статтях [47; 119], а також були представлені на одній міжнародній конференції (Olomouc Linguistics Colloquium 2014, Оломоуц).

РОЗДІЛ 3. КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ВЖИВАННЯ БЕЗОСОБОВИХ СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВОМУ ТЕКСТІ ГУМАНІТАРНОГО СПРЯМУВАННЯ

Комуникативність наукових текстів розвиває погляд на наукову літературу як міжособистісну, а не лише інформативну та об'єктивну. Мета таких досліджень – показати, що науковці не лише представляють результати своєї роботи, але також дають їм оцінку, коментують їх, налагоджують зв'язок із читачами, намагаються переконати в своїх твердженнях.

Як вже було зазначено в першому розділі, існує два підходи до вивчення зв'язку прагматики та синтаксису. Перший – синтактико-центричний, тобто він відсуває прагматику на позицію вторинної лінгвістичної системи. Другий підхід – прагматико-центричний, він віддає синтаксису похідну роль, а головну – прагматиці. Однак, оскільки синтаксис та прагматика взаємодіють, доповнюють та впливають одне на одного, бажаним є їх комплексне, синтезоване дослідження, тож формується і третій підхід – синтаксично-прагматичний, який встановлює між прагматикою та синтаксисом зв'язки різного рівня та глибини [98, с. 1058].

Особливістю конструкцій з безособовим *it* є те, що вони завжди виражають оцінку. Питання полягає в тому, якою є природа цієї оцінки (модальна/немодальна, суб'єктивна/об'єктивна), а також зв'язок конструкції, яка виражає цю оцінку, з пропозицією висловлень (їх параметрами істинності/хибності), особливо в науковому (кон)тексті.

3.1. Поняття оцінки в лінгвістиці та її вираження в безособових синтаксичних структурах.

У написанні наукового тексту автор завжди займає певну позицію і намагається переконати читача у своїх поглядах чи твердженнях, дає оцінку результатам власного дослідження та оцінює досягнення інших дослідників. Одним із мовних засобів досягнення такої мети є оцінювальні конструкції, з безособовим *it*, як в прикладах (47а)-(47г), які дозволяють авторіві організувати дискурс і чітко висловити ставлення (своє чи іншого джерела) до представленої інформації; з їх допомогою автори надають своїм висловленням відповідної інтерпретації в ієрархії епістемічно-модальної достовірності або епістемічно-раціональної усвідомленості [56, с. 71].

- (47) (а) *It is possible to present matters as if there are only these basic three stages for Kierkegaard, but he makes such a deep distinction between two types of religious attitudes, 'A' and 'B', that it is more accurate to speak of four main stages on life's way [177, с. 249].*
- (б) *It therefore seems unlikely that Kant means to refer here to degrees of transcendental-practical freedom (which would be of doubtful coherence anyway) [188, с. 29].*
- (в) Camus also thinks that *it is absurd* that even our greatest achievements and most memorable experiences often begin in extremely mundane situations [195, с. 118].
- (г) *It is nonetheless unfortunate* that often in his portrayal of Romanticism Schaeffer himself, like his arch-enemy Hegel, remains all too much in the grip of the standard account and an overly negative relation to the context of earlier thought [177, с. 229].

Вони також дозволяють авторові винести оцінку в пріоритетну позицію. Автор зосереджує увагу на ставленні до пропозиції, яке робить вихідним пунктом повідомлення і перспективою, з якої розглядається зміст підрядного речення (у складному). Оцінка автора є одним із найважливіших аспектів наукового тексту, адже, поза іншим, стимулює подальшу дискусію. Таким чином думка автора, принципи дослідження є відокремленими від того, щодо чого висловлюються, і водночас виділеними та акцентованими.

Оцінка в такій структурі може бути представлена різними типами присудків:

- простим дієслівним, вираженим дієсловами на позначення емоцій та пізнання (*think, know, believe*), актів мовлення (*say, state*), комунікативними дієсловами (*suggest, prove*); у конструкціях з безособовим *it* – у формі пасиву;
- складеним іменним, предикативна частина якого може бути виражена як іменником, так і прикметником.

Такі конструкції в лінгвістиці найчастіше розглядаються як екстрапозиція (Г. Грін, Дж. Ліч, Г. Ворд і Б. Бернер, Г. Веккер і Л. Гегеман), тобто синтаксичний процес, за якого синтаксична одиниця, особливо характерно – іменне підрядне речення, переміщається праворуч від присудка у позицію підрядного речення, і в головному реченні замінюється формальним підметом *it*. У такий спосіб автор поміщає об'ємну чи складну інформацію в кінець речення, залишає її ніби на задньому плані і виділяє при цьому своє ставлення до неї.

Постпозиція підрядних речень за допомогою безособових синтаксичних структур є однією з важливих стратегій наукового письма. Вона дозволяє помістити важливу інформацію, яка також є «новою», ремою, в кінець речення, де читачам, ймовірно, її легше буде засвоїти; основна інформація знаходиться в екстрапозиції, а отже може бути маркованою, і ціла структура використовується для акцентування того чи іншого її елемента; окрім того вона дозволяє авторові висловити ставлення, приховує саме джерело оцінки з допомогою безособового підмета, що, своєю чергою, підвищує фактивність твердження і залишає пропозицію відкритою для обговорення. За М. Галідеєм,

такі структури є граматичною метафорою на модальні дієслова, які вважаються небажаними в наукових текстах, роблять оцінку висловлюваного об'єктивною, що приховує джерело модалізації [105].

Є чимало літератури, присвяченої проблемам сутності й природи категорії оцінки, зокрема модальної, у мові [111; 167]. Однак модальність є тим явищем, яке залишає лінгвістам багато запитань, таких як точне визначення модальності, можливість та способи її класифікації та встановлення відмінності від інших семантичних категорій (наприклад, розрізнення оцінки модальної та немодальної). Тракткування модальності є надзвичайно широким і відрізняється від автора до автора.

М. Йогансон та Е. Суомела-Салмі вказують на те, що поняття модальності тісно пов'язане з прагматикою, а саме – з її французьким напрямом (прагматикою енанціації («вираження», «висловлення»)) [111, с. 95]. Традиційно, поняття модальності вживалося по відношенню до побудови речення довкола дієслова, а також до його вживання у мовленні, тобто, як до висловлення. Згідно з Ф. Брюно, дія, виражена через висловлення, попри те, чи це ствердження, чи заперечення, є відкритою для нашої оцінки, наших почуттів, бажань, і це висловлення має різноманітні властивості; воно може бути представленим як точне чи можливе, бажане чи сумнівне, воно виражає наказ чи відраджує від чогось. Все це – модальність ідей [111, с. 95].

За іншим визначенням, модальність пов'язана зі суб'єктом мовлення, що знаходимо в Ш. Баллі: «Модальність є душею речення; так як і думка, модальність в основному реалізується через дію мовця. Отже, речення стає висловленням лише через вираження модальності» [111, с. 95]. Також Ш. Баллі стверджує, що модальність може бути виражена через модус дієслів, через прислівники та прикметники [6]. А. Куліолі виділяє чотири типи модальності, кожен з яких виражає окремий вид відношення суб'єкта до предикації: 1) позитивна, негативна, наказова і фіктивна (гіпотетична); 2) впевненість, можливість, необхідність тощо, тобто епістемічна модальність; 3) оцінки (*жаль, на щастя*) і 4) прагматична, або міжсуб'єктна, основними маркерами

якої є деонтичні модальні дієслова, вираження відношення між суб'єктами (співрозмовниками, інтерлокуторами) [111, с. 95-96]. Модальність можна також розглядати як частину ширшого процесу – модалізації, яка, за Ж. Кокетом, означає приписування модальності висловленню, завдяки чому мовець виражає ставлення до співрозмовника і до змісту висловленого [111, с. 96]. Р. Війон визначає модальність як лінгвістичний маркер, який у дискурсі сигналізує про суб'єктивне ставлення мовця, а модалізацію відносить до процесу вираження суб'єктивного ставлення [111, с. 96]. К. Кербра-Орекюні пише про модальність оцінки, яка виражається за допомогою аксіологічних висловів, що імпліцитно належать мовцеві. На відміну від таких суб'єктивних елементів у реченні як модальні дієслова, аксіологічні вирази дозволяють мовцеві зробити оцінку і не представляти себе як джерело цієї оцінки. Модальність оцінки може бути вираженою іменниками, прикметниками, прислівниками та дієсловами. Прикметники тоді поділяються на об'єктивні та суб'єктивні; суб'єктивні – на емоційні та прикметники оцінки; другі, своєю чергою, на не-аксіологічні та аксіологічні; аксіологічні – на позитивні та негативні. Дієслова, які виражають оцінку, слід розглядати з трьох точок зору: 1) хто оцінює (мовець чи агент дії); 2) що оцінюють (процес чи об'єкт); 3) як оцінюють (позитивно чи негативно) [111, с. 97-98]. Класифікація Н. Керле являє собою континуум від суб'єктивної, через міжсуб'єктну до об'єктивної модальності. Суб'єктивна модальність включає епістемічну та модальність оцінки. Міжсуб'єктна відповідає деонтичній. Об'єктивна модальність не залежить від бажання чи оцінки мовця, який зміст пропозиції підпорядковує іншій пропозиції [111, с. 98].

Ф. Кіфер виділяє три підходи до аналізу модальності: 1) модальність пов'язана з необхідністю та можливістю, вона використовується для співвіднесення чинності пропозиції зі всіма можливими світами; тут модальність не є обов'язково пропозиційною, і може включати аспекти речення, які не належать до пропозиції; 2) будь-яка модифікація пропозиції є модальністю, тобто значення бажання, оцінки, емотивні значення також належать до модальності, попри те, що вони не пов'язані з необхідністю та

можливістю; 3) модальність – це те, що мовець робить з пропозицією; це розуміння модальності включає пункт 1 і 2, і, на додачу, ілокуцію, зокрема, мовленнєві акти, які виражають зобов'язання та обіцянку. В останньому випадку немає чіткого розрізнення між семантикою та прагматикою [114, с. 179]. Ф. Кіфер у власних дослідженнях обирає перший підхід і виділяє такі типи модальності:

- 1) Модальність як вираження можливості та необхідності;
- 2) Модальність як вираження пропозиційного ставлення;
- 3) Модальність як вираження ставлення мовця.

Перший тип модальності зазвичай виражається модальними дієсловами та безособовими конструкціями зразка *It is possible, It is necessary...that*. Оскільки вони стосуються істинності висловлення, то належать до пропозиції. Другий тип модальності пов'язаний із такими дієсловами як *know, believe, doubt* та ін. Ці дієслова виражають стан, що стосується знання, відчуття, бажання. Пропозиційне ставлення в цьому контексті означає, що саме ставлення, позначене дієсловом, є носієм пропозиції речення. Наприклад, речення *He knows that the earth is round* (Він знає, що Земля кругла) є істинним за умови, що *він це знає*, а не що Земля справді кругла. Третій тип модальності виражається модальними дієсловами у значенні, як у наступному прикладі: *He must be there* (значення «він, мабуть, там», а не «він мусить (це його обов'язок) бути там»). Цей тип модальності не стосується пропозиційної структури речень і не впливає на їх істинність/неістинність [134, с. 75-78].

У традиції Львівсько-Варшавської школи логіки і лінгвістики С. Балей класифікує судження на модальні та відносні. До модальних він відносить (подібно до І. Канта [112]) асерторичні, які констатують якийсь факт: «Шевченко народився у 1814 році»; аподиктичні – вказують на те, що зв'язок між суб'єктом та предикатом є не лише фактичним, але також повинен бути: «Кожне явище має свою причину»; проблематичні – стверджують чи заперечують можливість: «Камінь, що є на горі, може скотитися донизу» [5].

Поки що ми розглянули лише декілька теорій та підходів до аналізу модальності, але вже стає очевидним не лише те, що їх багато, але й те, що всі вони у більшій чи меншій мірі різняться. У різних авторів модальність постає на межі досліджень логіки, психології, філософії та лінгвістики, тому, щоб обрати якусь парадигму для власного дослідження, слід звернутися до витоків поняття модальності, тобто, до логіки.

Визначення модальності в логіці ґрунтуються на поняттях необхідності та можливості, і модальні значення повинні співвідноситись з логічними поняттями необхідності та можливості [114, с. 179]. Пропозиція обов'язково є правдивою, якщо стверджується значенням речення, яке виражає цю пропозицію. Така пропозиція є правдивою в усіх можливих світах, вона не ґрунтується на досвіді і не може ним модифікуватися: *A triangle has three angles*. Взаємозв'язок необхідності та можливості можна пояснити через заперечення: якщо пропозиція p є обов'язково правдивою, тоді її заперечення, $\neg p$ не може бути правдивим; якщо p можливо правдива, тоді її заперечення не обов'язково правдиве [114, с. 180].

У логіці розрізняють алетичну, деонтичну та епістемічну модальність. Алетична модальність стосується обов'язкової чи можливої істинності пропозиції. Епістемічна модальність ґрунтується не так на змісті пропозиції, як на знанні, тобто «особа a знає, що p ». Посилання на особу a зазвичай упускається: *In light of what is known, it is necessary/it is possibly the case that p* . У такому формулюванні немає ніякого посилання на особу, а лише на свідчення, що визначає епістемічну необхідність чи можливість. Тому це свідчення сприймається як щось об'єктивне [114, с. 180]. Епістемічна модальність, однак, дуже часто є радше суб'єктивною, ніж об'єктивною. Власне, кожного разу, коли модальне речення не є пропозиційним, воно виражає суб'єктивну модальність. Отже, модальні прислівники вказують на суб'єктивну модальність. Модальні дієслова *can, may, must* – багатозначні, можуть виражати як суб'єктивну, так і об'єктивну модальність; у більшості випадків їх трактування залежить від контексту [114, с. 182]. Деонтична модальність

пов'язана з логікою зобов'язання та дозволу. Епістемічна модальність ближча до алетичної. Алетична та епістемічна модальність стосуються істинності пропозицій, деонтична – необхідності та можливості актів, виконуваних морально відповідальними агентами. Це означає, що деонтична модальність стосується майбутнього стану речей. Крім того, зобов'язання та дозвіл походять від джерела чи причини (інституції, органів влади, моральних принципів чи законів), а істинність пропозиції від них не залежить [114, с. 181]. Алетична модальність не відіграє важливої ролі в лінгвістиці, на відміну від епістемічної та деонтичної, хоча вони й трактуються в лінгвістиці дещо інакше, ніж в логіці [114, с. 181].

У лінгвістиці модальність визначається як семантично-прагматична перспектива, яка в ширшому розумінні означає спосіб вираження мовцем своєї точки зору та ставлення до висловлюваного [97]. Модальні відмінності у значеннях речень розуміють як альтернативні можливості відношення до реального світу. Модальність означає спосіб відношення речення до умов істинності та реальної ситуації. Попри різноманітність визначень та інтерпретацій модальності у лінгвістичній літературі, всі вони сходяться у двох пунктах: 1) модальність не належить до змісту речення (чи описаної в ньому ситуації), а є чимсь додатковим до мовленнєвого вираження цього змісту (ситуації), і 2) виділяють різні види модальності [97].

Поняття модальності часто відносять до значень модальних дієслів. Семантично, однак, складно відрізнити модальні та немодальні дієслова, тобто дієслова, які фактично не належать до модальних, можуть також вживатися у модальному значенні. Це, наприклад, можна проілюструвати тим, що в реченні із тим самим значенням в англійській мові вживається немодальне дієслово (48a)-(48b), тоді як в німецькій – модальне (49a)-(49b) [114, с. 189]:

(48) (a) The house is to be sold.

(b) He wants to come.

(b) The film is said to be good.

- (49) (a) Das Haus muss verkauft werden.
 (б) Er will kommen.
 (в) Der Film soll gut sein.

Інший погляд на модальність визначає її як оцінку ситуації мовцем [6]. Кожне речення складається з двох частин: того, *що* сказано (диктум), семантичного ядра, та того, *як* це сказано (модус) [16]. Модус може виражатися різними способами [114, с. 189].

- (50) (a) I think it is raining.
 (б) It is probably raining.
 (в) It must be raining.
 (г) I hope it will be raining.

У наведених вище реченнях *It is raining* – диктум, все інше – пов'язане з модальністю (модус). Модальність, отже, може бути визначена як когнітивне, емотивне чи вольове ставлення до дійсності. Коли модус виражений предикатом вищого рівня, тоді нескладно відділити модус від диктума. Це завдання є важчим, коли модус є частиною простого речення. Тоді модус може проявлятися через різні форми: обставину (*It is probably raining*), модальне дієслово (*It must be raining*), спосіб і час дієслова (*He would never have left us*) [114, с. 189].

Модальність можна також розглядати як будь-яку модифікацію пропозиції [114, с. 189]. Суть модальності полягає у співвіднесенні дійсності пропозиції з можливими світами. Можливі світи слід розуміти як різні способи розуміння чи сприйняття світу [114, с. 192]. Мовець не знає, яким є справжній світ, але він може робити висновки на основі доступних йому підстав. Ці підстави можуть бути сумісними з певними світами, які також можуть виявитися справжнім світом [114, с. 192-193]. Таке розуміння модальності

включає також поняття очевидності (*евіденційності*) із різними її рівнями можливості (від *it is certain* і нижче) [114, с. 193].

У деяких дослідженнях, які ми вже розглянули вище, немає чіткого розділення між модальністю та просто оцінкою, чи, точніше, оцінка розглядається як частина/різновид модальності. Втім, не будь-яка оцінка є модальною, що доводить Ф. Кіфер: «Модальність як співвіднесеність із дійсністю пропозиції щодо можливих світів виключає декілька речей, які часто пов'язують із модальністю. Наприклад, у виразах типу *fearing that p*, *be astonished that p*, *hoping that p* предикат вищого порядку не обмежує дійсності *p*, оскільки емотивні предикати не належать до модальності. Фактивність у такому разі теж не належить до модальності. Отже, такі фактивні оціночні предикати, як *it is good*, *it is bad*, *it is amazing*, *it is fantastic* тощо виражають характеристику мовцем дійсності. Оскільки первинна функція фактивних предикатів – коментувати чи оцінювати певне явище світу, який є, а не міг би бути, то оцінки також не належать до модальності» [114, с. 193].

Отже, модальність в англійській мові може бути виражена:

- a. Модальними дієсловами, такими як *can*, *may*, *must*, *will*, *shall*;
- b. Модальними прислівниками, такими як *certainly*, *maybe*, *perhaps*, *probably*, *supposedly*;
- c. Модальними прикметниками, такими як *possible*, *necessary*, *sure*, *probable*, *certain*;
- d. Модальними іменниками, такими як *possibility*, *necessity*, *probability*, *likelihood*;
- e. Модальними дієсловами, такими як *believe*, *think*, *presume*, *suppose*, *suspect*;
- f. Способом дієслова
- g. Різноманітними деагентивними формами (пасив, модальний інфінітив) [138, с. 193; 92].

Питання модальності часто розглядалося у семантичному зрізі, зосереджуючись, здебільшого, на модальних дієсловах [138, с. xvi],

дослідженням не вистачало систематичності в аналізі модальності, яка б об'єднала всі структурні та семантичні властивості цієї категорії. Загальновідомо також, що інтерпретація модальних термінів залежна від контексту. Для речення, в якому слова «можу», «маю можливість», «міг би», «повинен», «мені слід» вживаються для того, аби неоднозначно обумовити висловлення, слід конкретизувати, щоб точно визначити сферу «всіх можливих світів». Речення, що містять модальні слова, повинні зазвичай тлумачитися стосовно всіх можливих світів, що узгоджуються зі знанням мовця або з певною множиною пресупозицій, або з тим, що вважається морально чи юридично правильним, або нормальним, чи з тим, що перебуває в межах чийось можливостей. Виражене висловлення є невизначеним, якщо контекст відповідної сфери можливих світів незрозумілий [63, с. 46].

Модальність є не тільки лінгвістичною категорією, вона стосується способу сприйняття світу та мислення, наших розумових здібностей, здатності аналізувати власні знання, тому вона має особливе значення саме в наукових текстах, і наукові тексти є найкращим матеріалом для аналізу модальності, оскільки відношення висловлення до реальності та до думки є (чи, принаймні, має бути) чітко вираженим, а способом вираження такого відношення є саме модальність. Виходить, що з одного боку, науковий текст є матеріалом для аналізу модальності, бо в ньому ця модальність найяскравіше виражена, а з іншого – за критеріями, кількістю та якістю модальних висловлень можна судити про якість самого наукового тексту. Структура мови є тим, що найлегше піддається аналізу, тому що вона не є чимсь прихованим, а чимсь регулярним, чимсь, що можна спостерігати (що наближає лінгвістику до точних наук). І так само, як можна спостерігати структуру мовлення, можна спостерігати функційний вимір цих структур, те, для чого вони вживаються, тобто, їх прагматичний аспект. Дослідження мовлення (а науковий текст є саме мовленням, а не мовою) обов'язково включає його комунікативну функційність. Функційний аспект мови відіграє визначну роль у вивченні

когнітивного аспекту [138, с. 4], адже для останнього потрібна повна інформація про всі функції, яким служать ті чи інші структури, і всі відношення між цими структурами та функціями. У цьому сенсі «прагматика» стосується також методів дослідження когнітивної сфери.

Для дослідження ми обрали саме безособові синтаксичні структури, і завдання полягало в тому, аби з'ясувати особливості функцій таких конструкцій; і особливістю, як стало очевидно, є те, що всі вони (крім виділяючих конструкцій) пов'язані із вираженням оцінки – або модальної, або аксіологічної. Модальність у безособових синтаксичних структурах є так званою модальністю *de dicto*, яка стосується всього висловлення, на відміну від модальності *de re*, яка стосується лише об'єкта, а чимало науковців (серед них – І. Кант і В. Куайн) вважали, що лише перший з цих видів модальності має право на існування, бо модальність можна приписувати лише висловленням, судженням, і аж ніяк не самим об'єктам.

3.1.1. Модальна оцінка в реченнях з безособовими синтаксичними структурами в англomовному науковому тексті гуманітарного спрямування. Досліджений матеріал із попереднього підрозділу засвідчує, що класифікацій модальності є не менше, ніж самих трактувань поняття модальності, тому вибрати якусь одну було складно. Найповнішою, однак, видається класифікація Ф. Палмера, яка в своїй основі в багатьох питаннях збігається з класифікацією Ф. Кіфера, але є більш деталізованою, і, як показала практична розвідка, всі випадки модальності в наукових текстах можна розділити саме на такі види.

На рис. 3.1. подано схему всіх видів модальності (за Ф. Палмером).

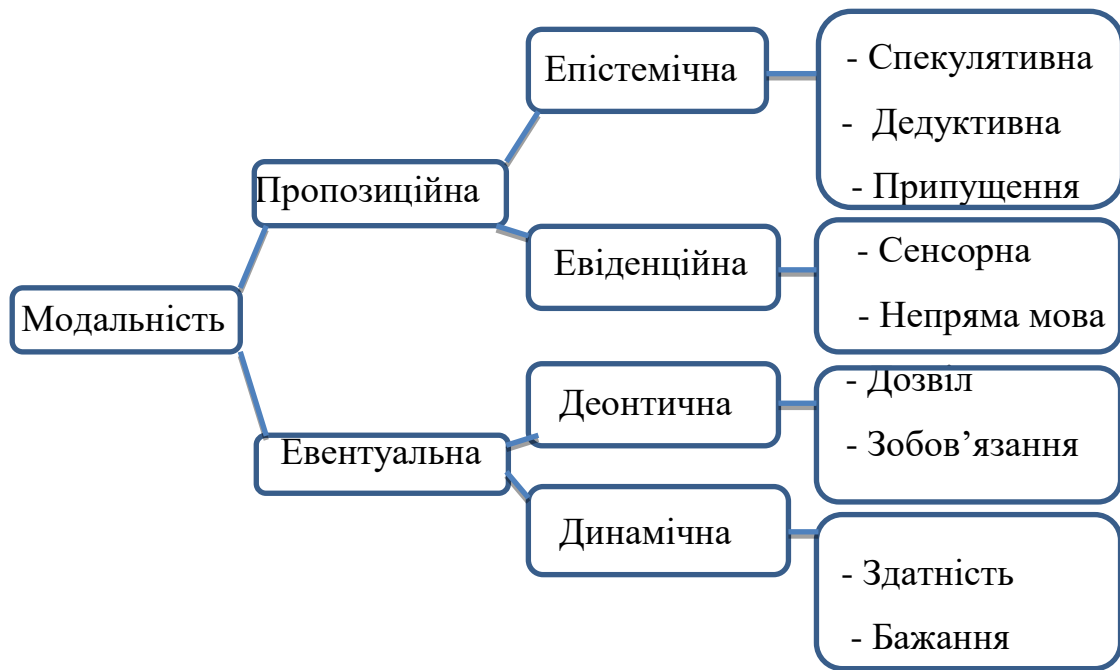

Рис. 3.1. Види модальності за Ф. Палмером

Отже, Ф. Палмер (а також і Ф. Кіфер) передусім розрізняють епістемічну (*It is possible (possibly the case) that Kate is at home now. It is necessary the case that Kate is at home now*) та деонтичну (*It is possible for Kate to come in. It is necessary for Kate to come in*) модальність, як прийнято не лише в лінгвістиці, а й у логіці. В першій парі прикладів (до епістемічної модальності) видно, що мовець робить судження щодо пропозиції «*Kate is home*», тоді як у другій – мовець висловлює ставлення щодо потенційної майбутньої події – «*Kate coming in*» [138, с. 7]. До цих двох видів модальності Ф. Палмер додає ще два – евіденційну та динамічну. Епістемічна та евіденційна модальність пов'язані зі ставленням мовця до істинності чи фактичного статусу пропозиції, тому цих два види модальності він називає “пропозиційною модальністю”. На відміну від них, деонтична та динамічна модальність стосуються нереалізованих дій, подій, які ще не відбулися, а є тільки потенційними (“евентуальна модальність”). Ф. Кіфер ці два основні види модальності називає епістемічними та корневими, а різницю між ними пояснює синтаксично – епістемічні

модальності моделюють все речення, а кореневі – тільки предикати [114, с. 186].

Два основні види пропозиційної модальності – епістемічна та евіденційна. Різниця між ними полягає в тому, що у випадку епістемічної модальності мовець виражає судження щодо фактичного статусу пропозиції, а за евіденційної ще вказується свідчення на користь цього фактичного статусу. Епістемічні судження далі розділяють на спекулятивні – можливий висновок, дедуктивні – єдиний можливий висновок та припущення – розумно необхідний висновок [104, с. 6, с. 9]. У випадку евіденційної модальності джерелом модального судження є доведений або очевидний факт, й істинність пропозиції тоді, за Кіфером [134, с. 75-78], стосується самого джерела модального судження. Тобто все судження базується на чийхось словах (англійською цей тип модальності називається ‘reported modality’, тобто за своєю природою він близький до непрямой мови, хоча коли ми тут говоритимемо про непряму мову, то термін вживатиметься саме у значення цього виду модальності, а не в класичному розмінні) чи відчуттів (сенсорна модальність). У німецькій мові евіденційна модальність значно ближча до епістемічної, ніж в англійській, і виражається модальними дієсловами. Наприклад: *He is said to be extremely rich* (англ.) – *Er soll steinreich sein* (нім.); *He claims to have shot down a Mosquito* (англ.) – *Er will eine Mosquito abgeschossen haben* (нім.) [139, с. 9].

Що стосується форм їх вираження, то вони бувають різними, хоча і прослідковується зв'язок між формою вираження та видом модальності. Перше, що слід зауважити, це те, що модальність виражається не лише модальними дієсловами, про що вже говорилось раніше (див. ст. 113-114). Основні форми вираження, крім модальних дієслів, це прикметники, іменники, прислівники, дієслова, а також спосіб дієслова. Пропозиційна епістемічна модальність виражається всіма цими формами, хоча це залежить від різновиду: випадки епістемічної спекулятивної та епістемічної дедуктивної, виражених способом дієслова, не зустрічалися, так само як і дедуктивної, вираженої дієсловом (крім

деяких винятків); припущення ж в основному виражається способом дієслова (все це детальніше ми розглянемо трохи нижче). Наведемо декілька прикладів:

- Спекулятивна:

(51) (a) Much work is needed to tease out the subtle differences between these three deft types but *it may be* that this distinction between degrees of accessibility of background assumptions, together with the effects on processing which the different orderings of focus and background have, play a central role in the explanation [183, с. 312].

(б) Although O’Connell did not make the connection himself, *it is also possible* that the king saw the fact that the CIA station chief had advance information about Israeli intentions as further evidence of some degree of American collusion [188, с. 897].

(в) Despite the naturalness of the final position for focus *it seems* that in some circumstances it appropriately falls elsewhere [183, с. 311].

- Дедуктивна:

(52) (a) ...*it must be* the case that the policy benefits of the bill are sufficiently large to outweigh the cost of letting the president increase his approval rating [192, с. 507].

(б) *It is also true* that, through what is known as the expressive function, laws express norms in an attempt to create or curb them [201, с. 106].

- Припущення:

(53) (a) This reinforces the long established centrality of the prime minister as *it is now assumed* he or she will be more than ‘primus inter pares’ and have more authority, influence and power than other governmental actors [179, с. 786].

(б) Even if it were true (or it could somehow be shown to be at least likely) that projections like those alleged to occur on Feuerbach's psychological theory have been the causes of all our actual attachments to religious belief, *it still would not follow* that the statements expressed in such beliefs could have absolutely no truth or possible justification [177, с. 235].

(в) Given the timing of the call, *it is a reasonable assumption* that the topic was Amit's message [178, с. 896].

Евіденційна ж модальність виражається лише дієсловами:

- Сенсорна:

(54) *It will be seen* that the forms have a different effect according to the semantics of the verb [185, с. 278].

- Непряма мова:

(55) (a) More recently, however, *it has been suggested* that in the second tetralogy Antiphon has the distinction between causal and moral responsibility in full view [190, с. 8].

(б) What a culture regards as potent may not coincide with our notions: *it is reported*, for instance, that Yagua, an Amazonian language, uses the same classifier for humans, animals, the moon and stars, rocks, brooms, and fans, while the sun, spoons, and other inanimates have a different classifier [185, с. 273].

Двома основними видами евентуальної модальності є деонтична та динамічна. Відмінність між ними в тому, що зумовлюючі обставини за деонтичної модальності є зовнішніми, такими як зобов'язання та дозвіл; а за динамічної – внутрішніми, як здатність і бажання: *John may/can come in now* (дозвіл); *John must come in now* (зобов'язання); *John can speak French*

(здатність); *John will do it for you* (бажання) [139, с. 10]. Евентуальна модальність у безособових структурах у проаналізованих текстах виражається модальними дієсловами, прикметниками, іменниками. Наприклад:

- Деонтична:

(56) (a) *It should be noted* that Rusk had already effectively diluted the written commitment contained in O’Connell’s memorandum by omitting the word “minor” before “boundary adjustments” [178, с. 900].

(б) Perhaps *it is necessary* to forestall a certain objection here on Kant’s (and, indirectly, the Stoics’) behalf [188, с. 6].

- Динамічна:

(57) (a) In both cases, however, *it may be possible* to structure the environment in a way that produces desirable behavior [201, с. 75].

(b) The case for the desirability of party reform used to rest on the assumption that American political parties were identical, that this was confusing and frustrating to American voters, and that *it was undesirable* to have a political system where parties do not disagree sharply [196, с. 238].

Більше прикладів різних способів вираження модальності подано в таблиці 3.1. Нескладно зауважити, що ті самі структури служать для вираження різних видів модальності, отже, їхнє значення залежить від контексту, тому розглядати модальність лише із семантичної точки зору неможливо, важливим є прагматичний аспект, особливості її вживання, контекст; також очевидно, що помилковим є пов’язувати модальність лише з модальними дієсловами.

Таблиця 3.1.

**Приклади різних видів модальності в проаналізованих текстах з
гуманітарних наук**

Вид Модальності \ Форма вираження модальності	Vm	A/N/V(/+Adv)	Умовний спосіб дієслова	V
Пропозиційна				
Епістемічна				
Спекулятивна	it could be that, it might be, it may not be, it could turn out	it is possible, it is (supposedly) impossible, it is (not) plausible, it is not clear, it is doubtful, it is unclear, it is feasible, it is more plausible, it remains unclear, it is not impossible		it seems, it appears, it is not difficult to <i>suppose</i>
Дедуктивна	it must be, it should be	it is true, it is clear, it is beyond doubt, it is certain, it is certainly true, it is not true, it is unthinkable, it is a fact, it is probably true, it is likely, it is very likely, it was unlikely,		it does seem
Припущення	it will be	it is a reasonable assumption, it is reasonable	it would be	it is assumed, it follows

Евіденційна				
Сенсорна				it can be <i>seen</i>
Непряма мова				it has been suggested, it is agreed, it is said, it is argued, it is concluded, it is claimed, it was promised, it was reported, it is hypothesized, it was realized
Евентуальна				
Деонтична				
Дозвіл	it may be	it is permissible, it was not necessary, it was (not) possible		let it be
Зобов'язання	it should be, it must be	it is necessary, it was strictly forbidden, find it instructive,		
Динамічна				
Здатність	it might be, can it be	it is possible, it is impossible, it is in our power,		
Бажання		it was (un)desirable		

Окрім того, зустрічаються випадки, коли в одній безособовій конструкції використано відразу декілька способів вираження модальності, як, наприклад, у реченні в (58), де вжито і два дієслова з модальним значенням, і прислівник, і прикметник. Ф. Палмер стверджує, що модальні дієслова, такі як, наприклад, *must*, стосуються висновку, який випливає із доступної інформації, тоді як

прислівники, скажімо, *certainly*, стосуються впевненості автора в повідомлюваному. Однак, різні форми вираження модальності можуть поєднуватися між собою, маркери впевненості додають до маркерів логічних висновків, утворюючи комбінації, які або посилюють, або знижують впевненість мовця у власних судженнях [139, с. 35].

(58) *It certainly seems plausible to assume* that processing-related variables are most relevant under real-time constraints [199, с. 19].

Взагалі модальність у безособових синтаксичних структурах зустрічається 0,7 разів на 1000 слів, при цьому найчастіше – в текстах з філософії (1,4), найрідше – з літературознавства (0,4), в інших дисциплінах частотність їх вживання не сильно відрізняється і коливається в межах від 0,5 до 0,8 на 1000 слів (Табл. 3.2).

Для зручності дослідження і для аналізу форм вираження спочатку ми розділили всі модальні конструкції за способом вираження. Передусім, тут варто зазначити – чіткого зв'язку між усіма типами безособових конструкцій, виділених у попередньому розділі, та видами модальності немає. В деяких випадках він простежується: так, власне безособові речення, якщо служать для вираження модальності, то лише епістемічної спекулятивної; пасивні конструкції – для евіденційної. Всі інші безособові конструкції виражають різні модальні значення, яке саме – залежить від контексту.

У всіх дисциплінах у безособових синтаксичних структурах модальність в основному виражається прикметниками та іменниками (типу *possible/possibility*), які також можуть поєднуватися з прислівниками (*certainly possible*), тільки в літературознавстві найчастіше модальність виражена дієсловами, які в решті дисциплін займають друге місце за частотністю (Табл. 3.3). Найрідше модальність виражена власне модальними дієсловами і способом дієслова. Вже раніше було з'ясовано, що найчастіше в наукових гуманітарних текстах у безособових синтаксичних структурах зустрічаються

такі модальні дієслова, як *can* та *may*. Тепер ми бачимо, що вони в основному служать для вираження спекулятивної модальності.

Таблиця 3.2.

**Частотність речень з безособовими синтаксичними структурами із
модальною оцінкою**

Назва дисципліни	Загальна к-сть слів у проаналізованих текстах	Всього випадків вживання	В середньому на 1000 слів	В середньому на 1 текст
Історія	110800	53	0.5	4.8
Лінгвістика	115000	96	0.8	9.6
Літературознавство	110000	45	0.4	3.8
Мистецтвознавство	114000	63	0.6	5.3
Політологія	136800	79	0.6	7.2
Соціологія	104000	69	0.7	4.1
Філософія	107000	149	1.4	13.5
Разом	797600	554	0.7	6.6

Що стосується способу вираження і виду модальності, зв'язок між ними можна простежити в Табл. 3.4. Тут ще варто зазначити: якщо деякі числа в табл. 3.3 і 3.4 не збігаються, то це тому, що іноді в першій з них подано всі випадки вираження модальності тим чи іншим способом, а в другій ми відштовхувалися саме від видів модальності, і в деяких випадках той самий вид модальності може бути виражений двома різними способами водночас (*may seem*). Отже, в проаналізованих текстах модальні дієслова найчастіше служать для вираження епістемічної модальності (71%), а саме – спекулятивної (79,7%), або ж для евентуальної деонтичної (83,3), а саме – зобов'язання (95%). Прикметники та іменники найчастіше служать для вираження епістемічної

модальності, або спекулятивної, або дедуктивної; рідше евентуальної (29%), тоді найчастіше – динамічної здатності. Спосіб дієслова виражає виключно модальність припущення. Дієслова (у дійсному способі) в 98,7 % випадків виражають пропозиційну модальність, з них 62,5 % – епістемічну, в основному – спекулятивну, 57% – евіденційну, частіше – так звану модальність непрямої мови, що зрозуміло для текстів гуманітарного спрямування (важко уявити, в якому контексті в них мала б зустрічатися сенсорна, крім випадків типу *it can be seen*).

Таблиця 3.3.

Частотність різних форм модальності у безособових синтаксичних структурах

Форма вираження модальності Назва дисципліни	Vm			A/N/V(/+Adv)			Спосіб дієслова			V		
	Всього	На 1000 слів	%	Всього	На 1000 слів	%	Всього	На 1000 слів	%	Всього	На 1000 слів	%
Історія	5	0.05	8.8	31	0.23	54.4	8	0.07	14	13	0.12	22.8
Лінгвістика	14	0.12	14.6	50	0.43	52.1	3	0.03	3.1	29	0.25	30.2
Літературознавство	3	0.03	6.4	13	0.12	27.7	6	0.05	12.8	25	0.23	53.2
Мистецтвознавство	10	0.09	16.1	22	0.19	35.5	9	0.09	14.5	21	0.18	33.9
Політологія	12	0.09	14.1	43	0.31	50.6	21	0.15	24.7	9	0.07	10.6
Соціологія	8	0.08	11.4	30	0.23	42.9	4	0.04	5.7	28	0.27	40
Філософія	35	0.33	22.7	68	0.64	44.2	17	0.16	11	34	0.32	22.1
<i>Разом</i>	87	0.12	15.2	257	0.32	45	68	0.09	11.9	159	0.2	27.8

Якщо не говорити про форми вираження і зосередитись на видах модальності у безособових структурах, то на Рис. 3.2. видно, що пропозиційна модальність у текстах з гуманітарних наук вживається частіше, ніж евентуальна. У пропозиційній епістемічна переважає над евіденційною, а в епістемічній найменшу частку складає припущення, найбільшу – спекулятивна; в евіденційній частка сенсорної складає всього 14%. Щодо евентуальної,

деонтична та динамічна приблизно рівномірно поширені; в деонтичній основну частку складає модальність зобов'язання, в динамічній – здатності.

Графіки на Рис. 3.2, 3.3 та 3.5 ілюструють відмінності в цьому питанні між різними дисциплінами. Всі дисципліни об'єднує співвіднесення пропозиційної щодо евентуальної модальності (перша всюди переважає) (Рис. 3.4).

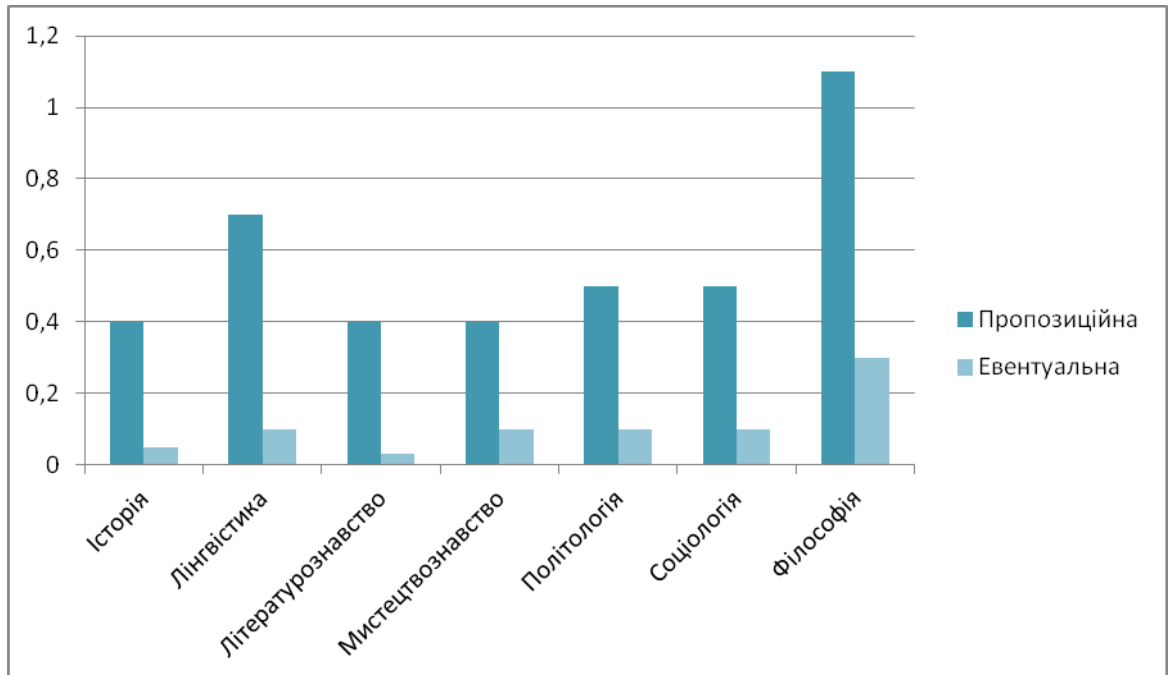

Рис. 3.2. Частотність пропозиційної та евентуальної модальності в безособових синтаксичних структурах у текстах із різних гуманітарних дисциплін

Але що стосується їхніх підвидів, то тут вже є деякі відмінності.. Наприклад, сенсорна модальність зустрічається тільки в текстах з лінгвістики та соціології. Частка модальної непрямої мови в літературознавстві більша, ніж усіх інших видів модальності в безособових синтаксичних структурах у текстах з цієї дисципліни, і більша, ніж в інших дисциплінах, де її частка є однією з найбільш незначних. Можливо, причина в тому, що для літературознавства більш властивою є непряма мова. Але загальною тенденцією є переважання спекулятивної модальності в текстах зі всіх дисциплін, на другому місці після

якої – дедуктивна (Рис. 3.3) Якщо говорити про евентуальну модальність, то тут співвіднесення в кількості між різними видами модальності в усіх дисциплінах є подібним (Рис. 3.5). Ми залишили абсолютні величини, бо для розрахунку частотності на тисячу слів числа були б дуже малими для графічного зображення, оскільки деякі види модальності вживаються okazіонально, або взагалі не вживаються. Отже, у текстах зі всіх дисциплін найчастіше в безособових конструкціях зустрічається динамічна модальність здатності, на другому місці – деонтична зобов'язання (в політології – навпаки); на третьому – дозвіл. Тільки в літературознавстві на першому місці – деонтична модальність дозволу. Динамічна модальність бажання зустрічається лише в текстах з політології та соціології.

Відкритим залишається питання несистематичності властивостей епістемічної модальності, особливо що стосується її граматичних, синтаксичних особливостей, та їх зв'язку із семантикою модальних конструкцій [138, с. 23]. Ми зробили спробу її емпіричного дослідження, але очевидним залишається той факт, що все ж є такі форми вираження модальності (наприклад, *can, may, it is possible, it is necessary*), які нічого не говорять про її вид і можуть означати як епістемічну, так і деонтичну, і значення можливо з'ясувати лише з контексту. Водночас, між деякими видами модальності в безособових синтаксичних структурах та формами її вираження простежується чіткий зв'язок та систематичність.

Як стверджує Й. Нуйтс, лінгвістичне дослідження не може обійтися без функціоналізму, але надмірне його спрощення і встановлення прямого зв'язку між функцією та формою також приречене на невдачу. Комунікація є складним процесом, який включає багато різних рівнів аналізу, кожен з цих рівнів ставить свої вимоги до структури та її використання, і ці вимоги не завжди поєднуються одна з одною, тому «лінгвістична система постійно між ними розривається, в постійному динамічному процесі адаптації» [138, с. 271]. Отже, якщо відійти від структурно-семантичних зв'язків у модальних висловленнях,

залишається ще великий пласт їх прагматичних властивостей, які є досить цікавими та різнобічними.

Таблиця 3.4.

Види модальності та її форми у безособових синтаксичних структурах у проаналізованих текстах з гуманітарних наук

Форма вираження модальності	Vm		A/N/V		Спосіб дієслова		V		Разом (за видом)	
	Всього	%	Всього	%	Всього	%	Всього	%	Всього	%
Вид модальності										
Пропозиційна	59	71	176	71	67	100	152	98.7	454	82.2
Епістемічна	59	100	176	100	67	100	95	62.5	397	87.4
Спекулятивна	47	79.7	87	49.4	0	0	78	82.1	212	53.4
Дедуктивна	8	13.6	85	48.3	0	0	2	2.1	95	23.9
Припущення	4	6.8	4	2.3	67	100	15	15.8	90	42.5
Евіденційна	0	0	0	0	0	0	57	37.5	57	12.6
Сенсорна	0	0	0	0	0	0	8	14	8	14
Непряма мова	0	0	0	0	0	0	49	86	49	86
Евентульна	24	29	72	29	0	0	2	1.3	98	17.8
Деонтична	20	83.3	25	34.7	0	0	2	100	47	48
Дозвіл	1	5	8	32	0	0	1	50	10	21.3
Зобов'язання	19	95	17	68	0	0	1	50	37	78.7
Динамічна	4	16.7	47	65.3	0	0	0	0	51	52
Здатність	4	100	45	95.7	0	0	0	0	49	96
Бажання	0	0	2	4.3	0	0	0	0	2	4
<i>Разом (за формою)</i>	<i>83</i>	<i>100</i>	<i>248</i>	<i>100</i>	<i>67</i>	<i>100</i>	<i>154</i>	<i>100</i>	<i>552</i>	<i>100</i>

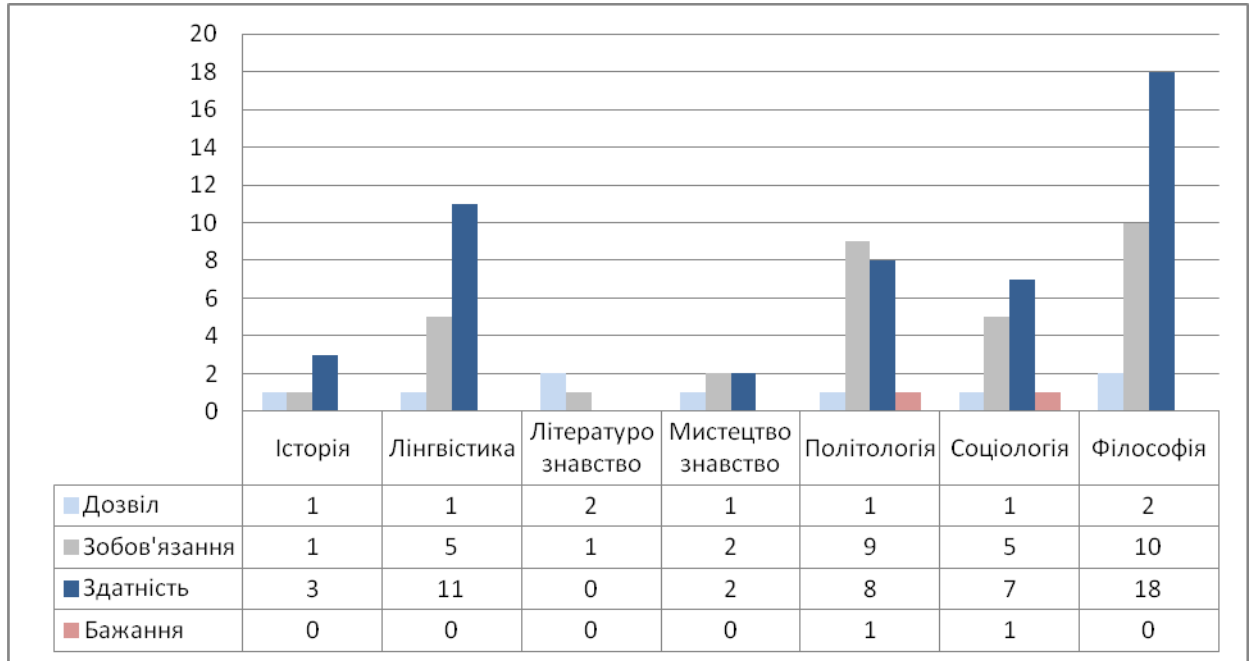

Рис. 3.5. Частотність вживання різновидів евентуальної модальності в безособових синтаксичних структурах у різних гуманітарних дисциплінах (абсолютні величини)

Перше, на що хочеться звернути увагу, це статус пропозиції щодо істинності в таких типах речень, оскільки ми маємо справу із науковими текстами, де істинність має не просто важливе, а ключове значення, особливо зважаючи на те, що це тексти із саме гуманітарних дисциплін, для яких емпіричне дослідження не завжди є можливим, і дискурс цих наук часто є всім полем дослідження.

Одним із завдань написання наукового тексту є з'ясування істини. Модальність для цього має важливе значення у двох сенсах. По-перше, для з'ясування істини потрібно сформулювати щодо неї проблему, питання, які ще не є вирішеними, ще не є фактами чи знанням; тому не дивно, що найпоширенішою є саме спекулятивна модальність, яка служить для висунення гіпотез. По-друге, науковець – автор наукового тексту – не завжди має всі свідчення для якогось судження, і епістемічна модальність у такому разі служить для вираження його рівня впевненості у власних судженнях: (*It may be*

that some assignment of reference raises a relevant question in the hearer's mind і *Some assignment of reference raises a relevant question in the hearer's mind*). Модальність вказує на низький (чи нижчий) рівень зобов'язання щодо істинності пропозиції [140, с. 1689]. Щодо ролі в цьому безособових конструкцій, як вже було сказано раніше – вони виражають модальність щодо всього судження. Вони також дистанціюють особу автора від висловленого судження. Тут потрібно сказати про інше завдання наукового тексту – це передавати знання; науковий текст є формою наукового діалогу; більше того, автор наукового тексту і його читач можуть бути науковими опонентами, тому для наукової комунікації властива об'єктивність викладу з метою аргументованого переконання адресата в правоті викладеної концепції [39, 21]. Безособові конструкції дозволяють автору усунутися від модальної оцінки, а самому висловленню додають об'єктивності та авторитетності, в разі якщо для нього немає достатніх підстав, аби обійтися взагалі без модальності.

На початку розділу, в розгляді різних теорій модальності, вже згадувались три типи модальності за Ф. Кіфером [134, с. 75-78]. Один із них – модальність як вираження пропозиційного ставлення, у Палмера це в основному – евіденційна модальність. Пропозиційне ставлення в цьому контексті означає, що саме ставлення, позначене дієсловом, є носієм пропозиції речення. Наприклад, речення *It is said that the earth is round* є істинним за умови, що так справді кажуть, а не що Земля справді кругла, і для істинності всього висловлення зовсім не потрібно, щоб Земля була круглою. Проте можливою є ситуація, коли особа має обґрунтоване переконання щодо істинності певного висловлення, яке фактично є хибним [25, с. 32]. Такі речення знімають з автора відповідальність за сказане, бо фактично він не робить власного твердження, хоча в цей же час важливою є саме та частина речення, яка йде після модальної оцінки, і справжня пропозиція втрачає свої пропозиційні властивості – вже не можна говорити про її істинність. Схоже на те, що таких речень у науковому тексті бажано уникати, бо вони є способом уникнення відповідальності автором за істинність висловленої пропозиції.

За Ф. Планком, у реченнях з модальною оцінкою вираження відносності істинності утворює тематичний центр повідомлення; як правило, інформація на передньому плані мала б знаходитись вище пропозиції, проблема істинності/неістинності якої есплікується в модальних епістемічних зворотах [142, с. 67]. З іншого боку, не до кінця коректно повністю виключати епістемічну модальність зі змісту пропозиції висловлення. По-перше, тоді стає недоречним говорити про істинність висловлення в принципі. По-друге, модальність таки впливає на зміст пропозиції [140, с. 1692]. Наприклад, якщо модальні дієслова нічого не додають до значення пропозиції, то три наступні висловлення (59а)-(59в) виражають одну й ту саму пропозицію.

- (59) (a) My father must be sick;
 (б) My father may be sick;
 (в) My father is sick.

Звідси випливає, що якщо батько насправді здоровий, то всі три висловлення є однаково хибними. Але важко не погодитись, що мовець у такому разі сказав неправду лише у висловленні (53в), бо в попередніх двох він тільки висловив припущення, що батько міг би бути хворим, на основі того, що йому відомо [140, с. 1693]. Тобто, модальність у якомусь сенсі є частиною пропозиції.

Однак те, що в деяких випадках модальність ніби стає частиною змісту пропозиції – поспішний висновок, як і те, що різні види модальності, які виражають різні ступені впевненості автора щодо пропозиції, можна відповідно розглядати як такі, для яких є більше чи менше підстав, і, відповідно, більш чи менш суб'єктивні. Не слід вважати, що дедуктивна модальність є об'єктивнішою, аніж спекулятивна. Для цього детальніше розглянемо епістемічну модальність можливості та необхідності, які відповідають спекулятивній (*it is possible the case that p*) та дедуктивній (*it is necessary the case that p*).

- p is epistemically possible iff p is compatible with the epistemic background B
 - p is epistemically necessary iff p follows from the epistemic background B
- [115, с. 60].

У випадку епістемічної модальності мовець робить певний висновок щодо дійсності твердження на основі того, що він знає. Кожне твердження активізує певну частину знань мовця. Такі фонові знання мовця складаються з пропозицій, які мовець вважає істинними, і які стосуються оцінки зробленого ним судження [115, с. 59]. Мовці можуть робити висновки не лише на основі твердих знань, але й на основі припущень, переконань. Ф. Кіфер називає такі фонові знання «слабкими» [115, с. 66]. Тоді щодо такої епістемічної модальності напрошується висновок, що відмінність між епістемічною можливістю та необхідністю полягає в рівні впевненості мовця щодо змісту пропозиції, але ця відмінність є глибшою. Ф. Кіфер стверджує, що ці два види модальності відіграють різну роль у семантиці модальності, і відмінність між ними також стосується об'єктивності і суб'єктивності [115, с. 68]. Епістемічна модальність можливості, наприклад, як у реченнях (60а) – (60б), є описовою щодо реальності, і можна спитати, чи такий опис є істинним чи хибним. Тому Ф. Кіфер ще називає таку модальність об'єктивною. З іншого боку, епістемічна модальність необхідності виражає ставлення, вона є оператором оцінки пропозиції. Пропозиція, оцінена таким чином, вже не є пропозицією, не є описом світу, і її не можна розглядати як істинну чи хибну. Це видно, коли трансформувати висловлення (61а) в аналогічне йому за значенням (61б).

(60) (a) Peter may be writing a letter;

(б) It is possible that Peter is writing a letter

(61) (a) Peter must be writing a letter.

(б) Peter is probably writing a letter/ Perhaps, Peter is writing a letter/ Peter is surely writing a letter.

Отже, речення складається з пропозиції *Peter is writing a letter* і вираження ставлення мовця до змісту пропозиції (суб'єктивна модальність) [115, с. 69]. Щодо таких висловлень не можна спитати, істинні вони чи хибні, не можна заперечити чи поставити питання до ставлення мовця, як у (62).

(62) *It is not true that perhaps Peter is writing a letter./ *It is not true that Peter probably is writing a letter. /* It is not true that Peter is surely writing a letter.

Те ж саме стосується питань (порівняйте (63а) і (63б) в епістемічному значенні) [115, с. 70-71].

(63) (а) Can Peter be writing a letter?
(б) *Must Peter be writing a letter?

Отже, об'єктивна епістемічна модальність є пропозиційним оператором, у випадку використання якого ми отримуємо ще одну пропозицію, яку можна перевіряти на істинність/хибність. З іншого боку, суб'єктивна епістемічна модальність є оператором ставлення, і перетворює пропозицію на суб'єктивно оцінену пропозицію, яка вже не дає описання світу, і немає сенсу щодо неї ставити питання про істинність [115, с. 72]. Така модальність у класифікації Ф. Палмера є дедуктивною. Вона, на відміну від спекулятивної, вживається щодо висновків, а не гіпотез. Але в такому разі, цей висновок, принаймні в лінгвістично-логічних рамках, неможливо розглянути щодо істинності. Таким чином, спекулятивна модальність дає можливість формулювати наукові проблеми і творити нові знання, тоді як дедуктивної, на наш погляд, варто уникати, особливо що стосується висновків досліджень.

Й. Нуйтс розрізняє дескриптивні та перформативні випадки вживання епістемічної модальності [138, с. 40]; перформативні – коли мовець виражає власне ставлення до істинності пропозиції, дескриптивні – чиєсь. У реченнях з безособовими синтаксичними структурами таке розрізнення у більшості

випадків було б неможливим, що добре видно в безособових реченнях із ментальним предикатом. До прикладу, в реченнях типу *It is thought that p* неможливо сказати, чи *it is thought* самим автором, чи кимсь іншим, хіба що це буде вказано поряд у тексті, але як показує практичне дослідження, агент дії в безособових реченнях із предикатом у пасивному стані (а це єдиний спосіб вживання ментальних предикатів у безособових конструкціях) вказаний лише у 3 з 69 таких речень (Табл. 2.5). Ф. Палмер подібним чином відділяє евіденційну модальність від епістемічної. Слід, однак, зауважити, що евіденційна модальність у Ф. Палмера, виражена ментальними предикатами, за Й. Нуйтсом, крім обмеженої кількості випадків, є перформативною (як, наприклад, у реченні *John thinks, they have run out of fuel*, де думка самого мовця ніяк не представлена [138, с. 129]). З іншого боку, якщо контекстуально в окремих випадках, як у реченнях, де модальність виражена дієсловом, можливо з'ясувати, перформативна це модальність чи дескриптивна, в реченнях, де модальність виражена, наприклад, прикметником (*It is possible that p*) можна лише вважати чи припускати, що джерелом цієї модальної оцінки є сам автор/мовець, але це ніяк не виражено.

Модальність пов'язана із реалізацією Принципу Кооперації. Максима Якості каже нам 1) не говорити того, що, на нашу думку, не є правдою, і 2) не говорити того, для чого нам бракує відповідних свідчень [130, с. 152]. Отже, за допомогою модальності ми можемо виразити думку, для якої поки бракує свідчень, підстав. Згідно із Максимою Кількості нам не слід давати більше інформації, ніж потрібно [130, с. 152]. Безособові конструкції дають можливість уникнути посилання на джерело модальної оцінки, яке контекстуально може бути непотрібним і тільки б обтяжувало дискурс. Ф. Кіфер пропонує наступний Постулат Кооперації щодо модальності: «Виражай те модальне ставлення, яке вказує на максимальну впевненість, для якої у тебе є підстави» [130, с. 77].

Ще слід зазначити, чим відрізняється функціонування евентуальної модальності від пропозиційної. Деонтична та динамічна модальність ніяк не

пов'язані з проблемою з'ясування істини, їхня функція в наукових текстах – організація дискурсу, забезпечення послідовності викладу, розставлення логічних наголосів та пріоритетів, як у наступних реченнях в (64а)-(64д):

- (64) (а) It will also be necessary to consult Hegel's treatment of Persian, Greek, and Christian religion in the relevant chapters of the Phenomenology [181, с. 86].
- (б) It should be noted, however, that fully one-quarter of "Sense Certainty" is taken up by the two concluding paragraphs in which the allusion is embedded [181, с. 85].
- (в) By what argument can it be proved, that the perceptions of the mind must be caused by external objects..? [193, с. 69].
- (г) But it might now be asked: what's it like for him to come? [184, с. 96]
- (д) However, before we consider the gendered implications of Berlioz's technological future, it is necessary to clarify the autobiographical context of Euphonia [198, с. 271].

Тобто, хоча мова йде про зобов'язання чи здатність, вони є радше вказівкою до прочитання тексту. Можна припустити, що у текстах з природничих дисциплін, де більше місця відведено описанню емпіричних досліджень, практичних експериментів, деонтична та динамічна модальність функціонували б дещо по-іншому, в своєму першому значенні – фізичної здатності чи необхідності. В гуманітарному дискурсі вони ж рідко вживаються в такому значенні і просто організують дискурс. До прикладу, хоча деонтична модальність визначається ззовні, якимись правилами чи законом, часто джерелом цієї модальності є сам мовець, який щось дозволяє чи до чогось зобов'язує або адресата, або самого себе. Дж. Серл говорить про «директиви», які він визначає як наші намагання зробити так, щоб хтось (інший) виконав певну дію [139, с. 10]. Хоча в проаналізованих текстах такі висловлення більше схожі на комісиви (мовець бере на себе відповідальність за якусь майбутню дію чи дотримання певної лінії поведінки; пропозиційний зміст – адресант виконає

майбутню дію) [50, с. 122]. Наприклад, у вже згаданому вище реченні (64e) *However, before we consider the gendered implications of Berlioz's technological future, it is necessary to clarify the autobiographical context of Euphonia* автор «обіцяє» далі в тексті спробувати пояснити автобіографічний контекст «Евфонії» Берліоза («*it is necessary to clarify the autobiographical context of Euphonia*»).

Безособові конструкції з модальною оцінкою також допомагають авторові представити різні точки зору на питання чи сформулювати суперечливі питання (гетероглоссія), оскільки вони «моделюють», дають оцінку якомусь судженню, допомагають авторові ввести його в текст, особливо якщо судження не співпадає з авторовим, є проблемним щодо своєї істинності чи ще має бути розглянутим. Наприклад, як у (65a) – (65b).

(65) (a) More recently, however, *it has been suggested* that in the second tetralogy Antiphon has the distinction between causal and moral responsibility in full view. *I maintain, pace Barnes*, that Antiphon was capable of making the distinction, *but I accept also that Antiphon's defense* fails to make the argument Barnes thinks he should have [190, с. 8].

(b) *It is then apparently concluded* that since affirming the existence of things in themselves — whether as the bearers of intrinsic properties (Langton) or the sources of sensory affection (Westphal)—does not involve the determinacy of empirical cognition or knowledge of intrinsic properties, it is permitted within use of the unschematized categories. *However, I am not quite convinced that this conclusion follows*, for the ‘indeterminacy’ at issue here seems equivocal, and neglect of the category of existence may be to blame [193, с. 57].

Отже, можна зробити такі висновки. Для розвитку науки є необхідним формулювання проблем та висування гіпотез з метою з'ясування істини (як у наступному прикладі: «*Scientist X in 2006: There may be life on other planets. Scientist Y in 42006: There is no life on other planets*» [140, 1700]). Мовно це є

можливим завдяки модальності. Тому особливе місце в науковому тексті займають модальні безособові синтаксичні структури, які допомагають авторові уникати неістинних суджень, формулювати їх як проблемні, а також вибудовувати діалогізм тексту: представляти різні точки зору на питання і давати їм свою оцінку, при цьому уникати суб'єктивності, принаймні експлікованої. Також, як показало дослідження корпусу текстів, у наукових текстах з гуманітарних дисциплін безособові синтаксичні структури найчастіше вживаються для вираження епістемічної модальності, а якщо конкретніше – для формулювання гіпотез та уникання тверджень, для яких немає достатньо свідчень. Модальна оцінка є також хеджем; металінгвальна за природою, вона є нейтральною щодо умов істинності і не належить до пропозиції, але впливає на пропозицію (хоча А. Кратцер вважає, що модальна оцінка належить до пропозиції [117]). Дж. Ліч пропонує не розглядати висловлення з такими безособовими конструкціями як істинні чи хибні, а тільки як шкалу ймовірності [127]; Б. Фрейзер розглядає їх як хеджі, через які автор не береться стверджувати щось як категорично істинне, а тільки як близьке до істини [95], що часто є достатнім з точки зору релевантності [131, с. 2011]. Немодальна оцінка функціонує щодо істинності пропозиції по-іншому.

3.1.2. Немодальна оцінка в реченнях з безособовими синтаксичними структурами в аналізованих текстах. Крім модальної оцінки в безособових синтаксичних структурах існують ще випадки оцінки, вираженої фактивними предикатами, як в прикладах (47в) – (47г) в частині 3.1.1. цього розділу; наведемо їх ще раз.

- (47) (a) *It is possible to present matters as if there are only these basic three stages for Kierkegaard, but he makes such a deep distinction between two types of religious attitudes, 'A' and 'B', that it is more accurate to speak of four main stages on life's way [177, с. 249].*

(б) *It therefore seems unlikely* that Kant means to refer here to degrees of transcendental-practical freedom (which would be of doubtful coherence anyway) [188, с. 29].

(в) Camus also thinks that *it is absurd* that even our greatest achievements and most memorable experiences often begin in extremely mundane situations [195, с. 118].

(г) *It is nonetheless unfortunate* that often in his portrayal of Romanticism Schaeffer himself, like his arch-enemy Hegel, remains all too much in the grip of the standard account and an overly negative relation to the context of earlier thought [177, с. 229].

Такі фактивні оціночні предикати, як *'it is absurd'*, *'it is unfortunate'* виражають характеристику дійсності. Якщо згадати про відмінності між модальною оцінкою та немодальною, коли висловлення (а конкретніше, його частина у підрядному реченні), за І. Кантом [112], є проблематичним (можливим) чи аподиктичним (необхідним), то оцінка в головному реченні є модальною; якщо ж воно є асерторичним, тобто, про нього можна судити, чи воно є дійсним/істинним чи недійсним/хибним, то оцінка не є модальною. Наприклад, в (47а)-(47б), оцінка є модальною, не належить до пропозиції, і про висловлення не можна судити щодо істинності. В (47в)-(47г) оцінка є немодальною (аксіологічною), з фактивним предикатом (предикативом), у підрядному реченні закладена пресупозиція, що те, про що йде мова, є дійсним (не може бути *'unfortunate'* те, чого немає), і пропозиція всього висловлення є дійсною чи недійсною.

Конструкції, що виражають як модальну, так і немодальну оцінку, є досить поширеними в наукових текстах з гуманітарних наук (Табл. 3.5), найбільш поширеними вони є в текстах з філософії, найменше – з літературознавства. Як бачимо на Табл. 3.5. та на Рис. 3.6, у всіх дисциплінах, крім історії, модальна оцінка переважає.

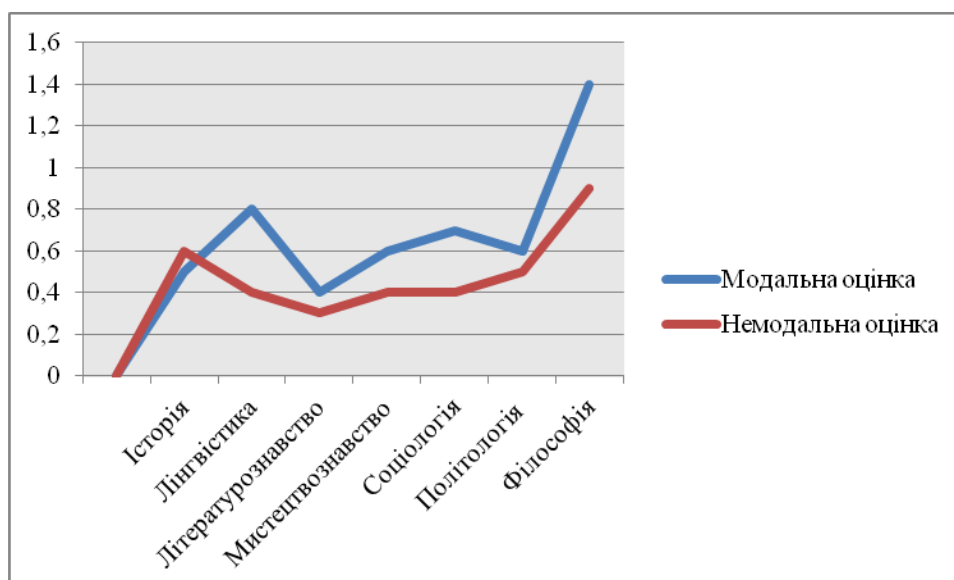

Рис.3.6. Поширеність модальної і немодальної оцінки в безособових синтаксичних структурах у текстах із різних гуманітарних наук

Таблиця 3.5

Частотність безособових синтаксичних структур, які виражають модальну і немодальну оцінку.

Назва дисципліни	Всього випадків		На 1000 слів	
	Модальна	Немодальна	Модальна	Немодальна
Історія	53	69	0.5	0.6
Лінгвістика	96	49	0.8	0.4
Літературознавство	45	29	0.4	0.3
Мистецтвознавство	63	45	0.6	0.4
Політологія	79	57	0.6	0.5
Соціологія	69	37	0.7	0.4
Філософія	149	97	1.4	0.9
<i>Разом</i>	<i>554</i>	<i>383</i>	<i>0.7</i>	<i>0,5</i>

Функціонування немодальної (аксіологічної) оцінки відмінне від модальної. На перший погляд, висловлення з немодальною оцінкою можна

судити щодо істинності. Та насправді щодо істинності розглядати можна лише головне речення, хоча основний зміст висловлення міститься в підрядному, щодо якого фактивний предикат у головному реченні містить вказівку на те, що мовець вважає його істинним. Зазвичай у цьому разі вважається, що доповнення фактивного предиката є пресупозицією цілого речення [35, с. 306]. Тобто те, що мало б бути пропозицією (не може пропозицією бути «*it is important*» тощо), перетворюється на пресупозицію. Може здатися, що така пресупозиція є семантичною, а не прагматичною, тобто регулярною для всіх висловлень з фактивним предикатом, незалежно від контексту. Але це не зовсім так, що можна проілюструвати, якщо (66a)-(66b) підставити у структурну схему на Рис. 3.7. (де РН – placeholder – *it*; Comp_{pred} – predicative complement) – без врахування прагматичних значень вона буде для них однаковою, але значення висловлень, однак, відрізняються. У мовленні фактивні предикати можуть сприйматися не як фактивні [103, с. 79].

- (66) (a) Such controversies have unquestionably extended and deepened the concept of art, and except with reference to such work as Chicago's, *it is difficult* to imagine how the vaguely grasped concept can have been made more explicit [186, с. 136].
- (б) And since they are art, *it is difficult* to say that Duchamp was interested in "unique appearances" [186, с. 133].

У кожному реченні повторюється предикатив «*difficult*», але якщо в (66a) «*how the vaguely grasped concept can have been made more explicit*» тягне за собою пресупозицію, що «*vaguely grasped concept was made very explicit*», то в (66б) «*it is difficult to say*» імплікує значення «*it is hardly possible*», і оцінка, власне, є модальною, а висловлення – проблематичним. Помилкою буде також пояснити

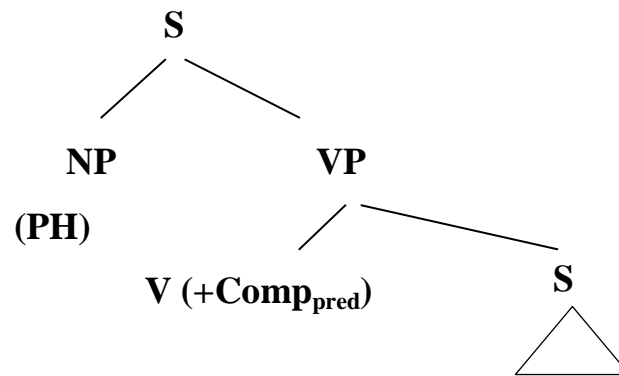

Рис. 3.7

це частиною предиката «*to say*», адже нескладно побачити, що якщо поміняти *imagine* на *say* і навпаки, то пропозиції, пресупозиції та імплікатури обох висловлень залишаться незмінними. Отже, значення ми отримуємо з контексту, а пресупозиції в цих висловленнях є прагматичними. Такі оцінювальні конструкції є своєрідними нішами в структурі, які дозволяють говорити неправду. Тобто, якщо взяти до уваги поверхневу структуру висловлення, то можна припустити, що воно є істинним, але це лише ореол, під яким ховається ще одна, справжня структура висловлення, щодо якої зовнішня є лише відображенням, до того ж викривленим [133, с. 2011]. Розглянемо приклади (67а) та (67б).

- (67) (a) For Spain, for Europe, and for the world, *it is a good thing that Spain did not enter the war* [180, с. 61].
 (б) In summary, *it was a very good thing for Spain that Franco and Hitler never worked out their differences* [180, с. 62].

В обох випадках фактивний предикатив *good* вимагає істинності в підрядному реченні, тобто в (67а) пресупозиція така, що *Spain did not enter the war*, а в (67б) – *Franco and Hitler never worked out their differences*, в іншому разі все висловлення не має жодного сенсу і не може бути успішним. Адресат може припустити, що мовець вважає вартим ствердження того, що він стверджує, що він вірить у це, і що він чекає, що й адресат у нього повірить. В іншому разі,

навіщо б мовець взагалі робив це твердження [76]? Семантично те, що слідує за фактивним предикатом, має бути істинним (крім деяких винятків, як в умовних реченнях [35]). Але прагматично у науковому тексті слід бути обережним із тим, що здається «істинною пресупозицією», бо якщо в (3а) *Spain did not enter the war* є об'єктивною істиною, то в (67б) те, що *Franco and Hitler never worked out their differences* є суб'єктивним твердженням автора, але оскільки оцінка виражена безособовою конструкцією, то немає жодного посилання на особу автора, а фактивний предикат у цьому висловленні тягне за собою пресупозицію, що зміст підрядного речення є правдою. Також у реченнях з фактивним предикативом модальне дієслово в предикаті впливає на значення підрядного речення. Розглянемо речення(68а) і (68б).

(68) (a) It is important for the analysis we are about to present that Applicative head licenses a normal structural Case, not inherent or quirky dative case [187, с. 111].

(б) Indeed, given what we know about political information levels in the electorate (Delli Carpini and Keeter 1996), it may be amazing that even the most spectacular vetoes, like Truman's of the Taft-Hartley Act, could seriously impinge on the consciousness of many voters and move their beliefs about the President [182, с. 523].

У (68а) маємо фактивний предикатив «*important*». У (68б) до фактивного предикатива додається ще модальне дієслово *may*, яке стосується не тільки предикатива «*amazing*», але і всієї пропозиції, і вся оцінка стає модальною.

Отже, те, що складає враження подібних структур, зовсім по-різному функціонує в тексті (дискурсі). Тобто тоді, як модальна оцінка в безособових синтаксичних структурах дозволяє авторам наукових текстів уникати тверджень, для яких у них бракує підстав, немодальна дозволяє їх приховувати, і в науковому тексті здається небажаною. Безособові конструкції з ввідним *it* виражають предикацію вищого порядку, яка впливає на умови істинності та

успішність усього висловлення; вони є своєрідною шкалою істинності.

3.1.3. Безособові конструкції як евіденційна стратегія в науковому тексті з гуманітарних дисциплін. Термін «евіденційність» вперше був вжитий Ф. Боасом і далі поширений через працю Р. Якобсона «Shifters, verbal categories and the Russian verb» [109], і остаточно затвердився в лінгвістиці після публікації матеріалів конференції під назвою «Evidentiality: The linguistic coding of epistemology». Якщо спочатку його застосовували до граматичної категорії [90; 72; 73], то з часом він став досить популярним у лінгвістичних дослідженнях і поняття евіденційності поширилося на будь-які вираження значення, що стосуються джерела інформації, невпевненості мовця в істинності інформації, включно з модальністю.

За різними визначеннями, евіденційність – це: лінгвістична категорія, першорядне значення якої – джерело інформації [73, с. 3], при цьому мовець міг бути свідком події, про яку повідомляє, робити висновки зі свідчень інших, передавати чужі слова тощо [72, с. 320]; свого роду свідчення, яке має особа для твердження фактів [74, с. 273]; інформація чи джерело знання за асерціями [90, с. 340]. За Р. Якобсоном, евіденційність – орієнтовна назва для вербальної категорії, яка враховує три події – наративну (пропозиція *p*), мовленнєву (мовленнєвий акт), і наративну мовленнєву (джерело інформації в *p*). Мовець здійснює висловлення, доповідає про події/стан справ на основі чийогось висловлення, здогадки, попереднього досвіду, спогаду тощо [109, с. 135].

Категорія евіденційності має особливе значення для наукового тексту, зважаючи на важливість для нього істинності, яка, своєю чергою, пов'язана з джерелом інформації, хоча безпосередньо пов'язувати евіденційність з умовами істинності не зовсім коректно. Евіденційність є самостійною (дієслівною) граматичною категорією, і вона не мусить бути прямо пов'язаною з істинністю, так само як і не є підкатегорією епістемічної чи іншої модальності. Модальність може вживатися поряд з евіденційністю [72, с. 320].

Є мови, в яких природа свідчення, на якому ґрунтується твердження, визначається для кожного твердження – мовець бачив те, про що говорить, чув про це, може зробити про це опосередковані висновки, дізнався від когось іншого тощо. Всі ці свідчення становлять окрему граматичну категорію в деяких мовах. До прикладу, в мові вінту «ніколи не кажуть «це хліб». Кажуть, це виглядає-для-мене-як-хліб, я чув-що-це-хліб, це на-дотик-як-хліб...чи я-думаю-що-це-хліб, чи, навіть, згідно-з-моїм-досвідом-може-бути-хлібом» [126, с. 137]. І хоча не в усіх мовах евіденційність є граматичною категорією, вона може виражатися лексичними чи синтаксичними (чи обома водночас) засобами; такі евіденційні свідчення називають «евіденційними стратегіями» [73, с. 2], щоб відрізнити від граматичної евіденційності; вони є прагматичним продовженням (чи розширенням) терміна. Ми надалі говоритимемо саме про евіденційні стратегії.

Серед евіденційних стратегій розрізняють безпосереднє свідчення (наприклад, візуальне, звукове, яке є знанням першої особи) і опосередковане – з чужих слів, (знання других/третіх осіб) [168, с. 1988]. Така структура включає лексичний маркер евіденційності, а підрядне речення в плані змісту посилається на третьорядне джерело. Однією з реалізацій евіденційних стратегій в англійській мові є безособові синтаксичні структури, як у прикладах (69а) – (69б), де “*it is said*”, “*it has been suggested*” – непрямий дискурс, введений за допомогою безособового підмета.

(69) (a) *It is said* that under the two-aspect view of transcendental idealism ‘we know real, mind independent objects (although not considered as they are in themselves)’ [193, с. 62].

(б) Recently *it has been suggested* that modality can insightfully be regarded as a form of deixis with a spatial basis, with modals indicating the extent to which the speaker associates with or distances themselves from the proposition [185, с. 289].

Якщо мова реалізує два типи непрямих свідчень, найчастіше розрізняють свідчення без вказування на джерело інформації і цитування (пряме чи непряме) із точно вказаним автором [72, с. 177]. Другий тип у безособових реченнях можливий лише в пасивних конструкціях з експлікованим агентивом, і зустрічається в проаналізованих текстах вкрай рідко (всього три випадки з 60 на 797600 слів), тому можна стверджувати, що мотивом до використання евіденційних безособових конструкцій є усунення джерела інформації зі змісту висловлення. В німецькій мові такий тип евіденційності реалізовується також через модальні дієслова, як, наприклад, в (70а) та (70б).

(70) (a) Er will in den letzten Tagen viel gearbeitet haben.

(He says/he maintains that he has worked a lot recently)

(б) Er soll in den letzten Tagen viel gearbeitet haben

(They say/he is said to have worked a lot recently)

Щоправда, такі речення в німецькій несуть інформацію про те, чи джерелом знання є друга (70а), чи третя особа (70б). Поширеним способом маркування інформації, джерелом якої є третя особа, в романських мовах є дієслова мовлення, за якими слідує додаткове підрядне речення, введене за допомогою комплементатора. В італійській мові евіденційна стратегія може реалізовуватися дієсловом «*dicere*» в безособовій формі – «*si dice*» з комплементатором «*che*», як в (71а). У сицилійському діалекті італійської евіденційність, де дієслово злилося із комплементатором у формі «*dicica*», є граматичною категорією і має значення, подібне до англійського «*apparently*», «*allegedly*», як, наприклад, у (71б) [86, с. 95].

(71) (a) Si dice che sarebbe malato.

(It is said/Apparently he is ill)

(б) Dicica ci avivanu finutu i grana.

(Apparently they have run out of money)

Отже, якщо джерело свідчення не вказане взагалі, як у безособових структурах, це не означає, що це вже не евіденційна стратегія (до такого висновку можна прийти, якщо взяти до уваги те, що свідчення як такого немає), адже в такому разі евіденційна конструкція вказує принаймні на те, що джерелом знання пропозиції є не автор висловлення, або ж виносить у фокус інформацію про те, що автор намагається дистанціювати себе від пропозиції.

Повертаючись до наукового дискурсу, кожна реалізація категорії евіденційності приховує чи вказує на джерело інформації, а оскільки метою будь-якого наукового дискурсу є встановлення реальної картини світу, то джерело інформації має для нього велике значення як інструмент інтерпретації його істинності. Автор наукового тексту може маніпулювати евіденційними конструкціями, коли сам не є джерелом знання, і або вказує його з посиланням на інших, або стверджує лише, що джерелом інформації не є він сам, тобто оминає референції на інші свідчення. Оскільки в англійській мові однією з форм вираження евіденційності є безособові конструкції, то постають також питання, чому безособовість свідчення (фактично, відсутність реального джерела інформації) опиняється у фокусній позиції, і чи справді англійські безособові евіденційні структури мотивовані інформаційною структурою (зокрема, фокусом), чи обмеженнями граничної системи мови, де форми дієслова не дозволяють обійтися без такої синтаксичної структури. З іншого боку, пересування цілком дозволяє утворити граматичне речення з тією самою пропозицією, як в (72a)-(73a).

- (72) It is claimed that the transcendental object...is proffered as that unified thing [193, с. 71].
- (72) (a)It is claimed [_{CP} that the transcendental object is proffered as that unified thing].
- (73) (a)[_{CP} that the transcendental object is proffered as that unified thing] _ is claimed.

Тепер розглянемо їх структуру, зокрема інформаційну, на Рис. 3.8 і 3.9 відповідно:

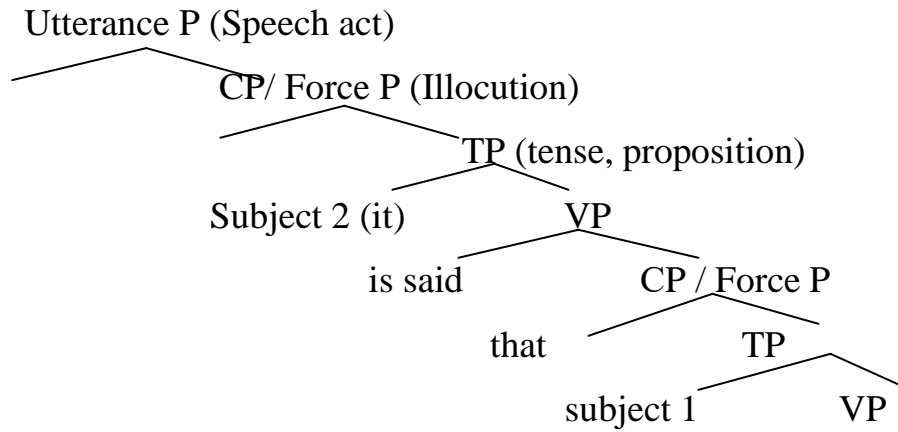

Рис. 3.8

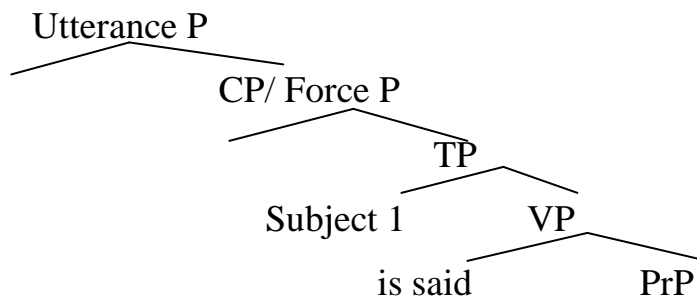

Рис. 3.9

Або як на наступних схемах, у термінах картографічного синтаксису, 74 (а) для (72а), і (74б) для (73а).

(74) (а) Force XP Foc/Mod(?) YP

(б) Force Top Fin

Як видно зі структурних схем, у пересуванні евіденційний маркер втрачає іллокутивну силу і статус окремої пропозиції, разом із втратою позиції у лівій периферії висловлення. Тому з точки зору інформаційної структури обидва

висловлення не є тотожними, і їх інтерпретацію не можна обмежувати термінами граматики.

Окремим питанням залишається зв'язок між евіденційністю та епістемічною модальністю [158; 159]. У багатьох мовах посилення на джерело інформації позначає також ставлення мовця до надійності цієї інформації, а в деяких має ще й граматичне вираження [90, с. 342-343]. В безособових конструкціях в англійській мові це особливо помітно. Так, речення з конструкцією типу «It is said that...» мають одночасно три значення; вони говорять про те, що 1) мовець посилається на інших осіб як джерело інформації; 2) мовець невпевнений в істинності інформації (модальне значення) – про це, зокрема, писав Ф. Палмер, який евіденційність розглядає як один із підтипів модальності [139]; 3) ухилення мовця від відповідальності за істинність інформації (що вказує на функціонування такої конструкції як хеджа). Однак такий зв'язок евіденційності з модальністю в англійській мові стосується тільки евіденційної модальності в класифікації Ф. Палмера, яка є підкатегорією пропозиційної, відмінною від епістемічної, що, своєю чергою, нагадує про нетотожність цих двох лінгвістичних категорій. А ось евіденційна модальність опиняється на межі категорій модальності та евіденційності, і за Л. Ріцці, їх вираження в англійській мові через безособову конструкцію висуває їх у пріоритетну позицію в лівій периферії речення (висловлення), де вони функціонують як *Mod head* і проектують структуру речення як на Рис. 3.10:

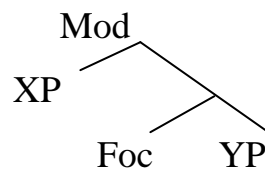

Рис. 3.10

де XP=modifier (модифікатор), YP=complement (додаток) (який виражає пропозицію).

Цим безособові конструкції, які виражають модальність та евіденційність відрізняються від тих, які виражають немодальну оцінку (у формі фактивного предикату), а також від виділяючих конструкцій. Їх структура матиме вигляд як на Рис. 3.11:

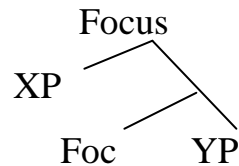

Рис. 3.11

де XP=focus, YP=presupposition.

Ще одна проблема, яку треба взяти до уваги, це розрізнення цитатності та інших евіденційних стратегій, адже в багатьох випадках обидва варіанти вираження пропозиції є можливими. Попри це, автором надається перевага одному над іншим, і він може як додавати лапки, з опертям на чийсь прями слова, так і забирати, повністю інтегрувати їх у власне висловлення. Очевидно, що це має свої причини, гіпотетично – прагматичні. Однак, ми обмежуємося в своєму аналізі прагматичними властивостями безособових синтаксичних структур, і питання цитатності поки що залишається поза полем цього дослідження.

3.2. Інформаційна структура речень з безособовими конструкціями в англomовному науковому тексті гуманітарного спрямування

Як вже говорилося раніше, чимало дослідників стверджують, що граматичні і комунікативні властивості речень з безособовими синтаксичними структурами дозволяють помістити важливу інформацію, яка також є «новою», в кінець речення, де читачам, імовірно, буде легше її засвоїти (Г. Грін, Дж. Ліч,

Г. Ворд і Б. Бернер, Г. Веккер і Л. Гегеман); основна інформація знаходиться в екстрапозиції, а отже і вся структура використовується для акцентування того чи іншого її елемента. Окрім того, вона дозволяє авторові висловити ставлення з приховуванням самого джерела оцінки з допомогою безособового підмета, що, своєю чергою, підвищує фактивність твердження. З іншого боку, інформаційна структура (ІС) речення, поняття топіка і коментаря, як і самого безособового речення, є одними із проблемних та неоднозначних у лінгвістиці. Вони охоплюють поле дослідження як граматики, так і прагматики. Їхнє трактування різниться від однієї лінгвістичної теорії до іншої. Тому далі ми спробуємо пояснити природу речень з безособовими конструкціями через їх інформаційну структуру (ІС), з увагою до різних їх типів, а саме, власне безособових, з ввідним *it* та виділяючими конструкціями, як у реченнях (75а), (75б) та (75в) відповідно:

- (75) (а) It might seem that this objection, like Feuerbach's, is entirely inappropriate because, as was noted above, Hegel's 'owl' represents the view that philosophic thought has its 'base' precisely in society, rather than vice versa [188, с. 42].
- (б) It is nonetheless unfortunate that often in his portrayal of Romanticism Schaeffer himself, like his arch-enemy Hegel, remains all too much in the grip of the standard account and an overly negative relation to the context of earlier thought [177, с. 229].
- (в) ...it was Feuerbach who developed the most influential philosophical reaction to idealism [177, с. 232].

Вже давно встановлено зв'язок між порядком конститuentів у реченні та функцією в дискурсі тієї частини інформації, яку вони представляють [100, с. 416]. Мовець може переміщати певний конститuent у кінець речення, так щоб найдовший та комунікативно найважливіший конститuent був останнім, і використовує для цього екстрапозицію, як в (75а) та (75б). Поки незрозуміло,

чи це вмотивовано артикуляційною зручністю, чи акомодациєю до потреб адресата у сприйнятті дискурсу [100, с. 420]. Такі конструкції іноді трактують як лінгвістичні форми, що позначають зв'язок висловлення з попереднім контекстом, який є необхідним для когерентності дискурсу. Мовці використовують різноманітні синтаксичні конструкції, щоб позначити інформаційний статус того чи іншого елемента пропозиції, і водночас, ці конструкції сприяють сприйняттю інформації; тобто, вибір мовця служить інформаційній плавності дискурсу [165, с. 153]. Згідно з цією теорією, за допомогою екстрапозиції підрядне речення переміщається з позиції підмета у постпозицію, тоді як його канонічну позицію займає безособове *it*. Те саме висловлення без екстрапозиції може бути успішним, тільки якщо підметове речення виражає знайому інформацію; якщо інформація є новою, речення має бути в екстрапозиції [165, с. 167]. І справді, чимало мов схильні структурувати дискурс за принципом старої/нової інформації, тобто, в будь-якому реченні та інформація, яка вважається відомою, опиниться радше на його початку, перед інформацією, яка для адресата є новою [165, с. 154]. Але пояснювати ІС речень з безособовими конструкціями лише з такої точки зору є некоректним, бо насправді в текстах інформація в екстрапозиції не обов'язково є новою, як наприклад, в (76). Речення взяте зі статті *Commitments And Speech Acts* [189], і інформація в підрядному реченні аж ніяк не є новою, бо вже згадувалася у тексті раніше, на тій самій сторінці, а речення (76) подане внизу в примітках; отже, інформація, представлена в екстрапозиції, не є новою ані для читача, ні для дискурсу.

(76) It is not clear how a “factive entity with a direction of fit” can also be “the adoption of a course of action or policy” [189, с. 25].

Отже, постпозиція тієї чи іншої частини речення не може пояснюватися лише за принципом старої/нової інформації. Для з'ясування особливостей ІС

безособових речень слід детальніше розглянути поняття топіка та коментаря (теми та реми).

Тема і рема знаходять застосування в різних сферах діяльності – від навчання іноземної мови та професійного письма (офіційного, політичного, журналістського, наукового тощо) до автоматизованого аналізу тексту та штучного інтелекту. Попри те, що між різними спробами визначити та охарактеризувати ці поняття є щось спільне та прослідковується певна послідовність, відмінності залишаються – в основному через різні традиції, напрями лінгвістичних досліджень та зміну наукового тексту, наукової парадигми [156, с. 1089].

Актуальне членування речення тісно пов'язане з проблемою словопорядку. Ш. Бато розрізняв граматичний і ораторський порядок слів. Ораторський – розмовне та поетичне мовлення, це – природний порядок слів. Граматичний – властивий чіткому науковому мовленню; він характеризується штучністю, емоційною нейтральністю; кероване слово знаходиться в постпозиції до головного; це – порядок пізнання, від причини до наслідку, від субстанції до якості. Монбоддо дію порядку слів пов'язував з узгодженням і керуванням. Ці форми зв'язку вимагають, щоб стрижневе слово стояло перед залежним. Це особливо важливо щодо мов, в яких немає керування. Окрім того, думка, що видається для мовця найважливішою, зосереджує увагу мовця, і щоб підкреслити це, він ставить слово, що виражає цю думку, на перше місце. За А. Вейлем, підмет позначає те, про що говориться в реченні (вихідний пункт висловлення), а присудок щось повідомляє про нього (присудок – власне висловлення). Суб'єктна функція – тематична, предикатна – рематична [30, с. 152-153].

З погляду американського структуралізму [152; 106] топік визначають як те, про що говориться, а коментар – що говориться про те, про що говориться [152]. К. Ламбрехт наголошує, що не слід представляти референта і говорити про нього в один і той самий час. Він стверджує, що відношення топік-чогось «виражає прагматичне відношення того, що говориться про щось, і це

відношення між референтом та пропозицією в межах певного дискурсу» [123, с. 254]. «Референт трактується як топик, тема пропозиції, якщо в будь-якому конкретному дискурсі пропозиція сприймається як така, що дає інформацію про цього референта, тобто, виражає інформацію, яка стосується референта і збільшує знання адресата про цього референта» [123, с. 254]. З позиції європейської функціональної лінгвістики та текстової лінгвістики (М. Голлідей) опозицію Тема:Рема (Т:Р) (Топік:Коментар (Т:К)) визначають згідно з функціональними принципами, які ґрунтуються на потребах мовця та комунікативній меті [156, с. 1090]. За В. Матезіусом, «Будь-яке двоскладне висловлення містить у собі два компоненти, перший з яких виражає щось відносно нове, те, що стверджується в реченні ... а другий – основу висловлення, або тему ... логічний суб'єкт у ранній термінології, щось, що є відносно знайомим, початкова точка висловлення» [131, с. 102].

Слова «перший» та «другий» вказують на деяку ієрархію, різний ступінь важливості, а не лінійну синтагматичну структуру. Категорії, описані Празькою школою, є класичними засобами аналізу дискурсу, які попередньо розроблялися у філософії герменевтики [153]. Насправді, жоден аналіз тексту не є можливий, якщо не припускати, що між частинами тексту існує певна ієрархія важливості для учасників спілкування повідомлюваної інформації. І також відмінності між празькою та американською школами не такі великі, чи, точніше, не є нездоланими [156, с. 1090].

У багатьох підходах розглядається відповідність або зв'язок між парами Топік-Коментар та Підмет-Присудок, хоча це питання залишається проблемним, оскільки попри очевидну подібність (члени обох пар залежать один від одного і обоє є необхідними для більшої структури, яку утворюють; в обох парах одна частина виражає референта, а інша – предикацію), залишаються й відмінні риси. Зокрема, Т:К (Т:Р) розташовуються радше на риторико-прагматичному, аніж на синтаксичному рівні. Тут потрібно нагадати відмінність між поняттями «висловлення», «пропозиція» та «речення», яка в загальних рисах полягає в тому, що вони належать до трьох різних галузей

лінгвістики: прагматики, семантики та синтаксису відповідно. Т:К (Т:Р) пов'язані із висловленням. Висловлення визначається комунікативною метою, чи, іншими словами, бажанням мовця щось сказати. Такий компонент не входить ані до складу синтаксичної структури речення, ні до його пропозиційної схеми. Висловлення *John loves sea* можна розширити наступним чином: *as for John, I am telling you, that John loves sea*. Як бачимо, у прагматичній репрезентації з'являється декларативне твердження, яке не стосується пропозиційного предиката – значення '*I am telling*', не закладене ані у властивостях предиката '*love*', ані у його відношенні до аргументів '*John*' та '*sea*', отже, '*I am telling*' має бути предикатом вищого рівня. Відмінності між пропозиційною, синтаксичною та прагматичною структурами пов'язані з відмінностями між модусом та диктумом. Предикат вищого рівня '*I am telling*' є модусом висловлення [156, с. 1091]. Якщо ж взяти висловлення зразка (1) *John is coming* або (2) *JOHN is coming* (з неперехідним присудком), то їх можна проаналізувати двома шляхами, з опертям на те, що є у фокусі висловлення. В першому випадку, у фокусі є все висловлення (прагматичну пресупозицію можна виразити питанням «що відбувається?», «*what is happening?*»), в другому – у фокусі – Джон (пресупозиція, що хтось має прийти), іншими словами: (1) (*as for what is happening*) *I'm saying that what is happening is that John is coming*; і (2) (*as for who is coming*) *I'm saying that the person who is coming is John*. Така традиція в лінгвістичній думці зазнала впливу І. Канта: Кант розрізняв апіорі аналітичні судження й апостеріорі синтетичні, які зазвичай є двоскладними, та екзистенційні судження, які не мають предиката. В пізніших інтерпретаціях їх розглядали як «категоріальні» двоскладні і «тематичні» односкладні судження [156, с. 1092]. Відповідно до цього, існує два різні тлумачення другого типу висловлення. Згідно з першим, у висловленні немає пари тема-рема, згідно з другим – темою є дієслово '*to come*' [156, с. 1092].

Якщо відкласти питання про тему в тому вигляді, як воно розробляється в рамках проблеми функціональної перспективи речення (членування речення на тему, *theme*, *topic* – те, що вже відомо, і рему, *propos*, *comment* – те, що

висловлюється як нова інформація), то доведеться визнати, що лінгвістичний аспект теми – предмета висловлення, розмови, виступу, точніше, саме її розуміння, з точки зору закономірностей відбору тих чи інших мовних засобів вираження, досліджено недостатньо [57, с. 67]. Одним із цікавих об'єктів для розгляду питання теми та мовних засобів її вираження є наукові тексти. Це пов'язано з рядом різних причин. Тема може реалізовувати певний діапазон оціночного підсилення, в межах якого зливається квантифікація (встановлення ступеня наявності ознаки) й оцінка. Оцінка може мати як індивідуальний, так і колективний характер, тобто бути однаковою в певній групі людей, об'єднаних спільними професійними, світоглядними чи іншими особливостями. Нарешті, тема специфічним чином реалізує текстові і позатекстові ретроспективні/перспективні зв'язки [57, с. 82]. Більша частота повторення теми в наукових текстах (один і той самий предмет по-різному висвітлюється у великій кількості робіт різних авторів), розгорнутість тематичного фактора (порівняно з розмовним мовленням, де для визначення теми буває досить незначної деталі, натяку), аргументованість наукової думки, показ лише того, що виступає закономірним, об'єктивним, спільним; наявність визначеної методологічної концепції в розробці теми – все це водночас обмежує варіативність наукової прози і робить її цікавим об'єктом дослідження.

3.2.1. Інформаційна структура речень з виділяючими конструкціями.

Відштовхуючись від опозиції Т:К, розглянемо спочатку речення з виділяючими конструкціями, оскільки їхня ІС здається простішою. Згідно з О. Єсперсеном, розбиття речення за допомогою виділяючих конструкцій служить для виділення певного елемента речення, таким чином спрямовує на нього увагу і робить його фокусом висловлення, щоб позначити контраст [110]. Це контраст між пропозицією та пресупозицією, старою та новою інформацією, топіком та коментарем – як пояснює К. Ламбрехт [122, с. 470]. У складнопідрядних

реченнях з виділяючими конструкціями самі виділяючі конструкції є фокусом, предикатом, а підрядне речення – пресупозицією [68, с. 89].

Виділяюча конструкція не належить до пропозиційної композиції речення; основною характеристикою такого речення є те, що воно виражає одну пропозицію через синтаксично складнопідрядне речення, де предикат підрядного речення є носієм семантичного значення їхнього спільного аргументу, тоді як предикат у головному реченні (виділяючій конструкції) – його прагматичного значення (тобто – фокуса) [122, с. 463]. К. Ламбрехт запропонував схему аналізу структури речень з виділяючими конструкціями, де тема/топік/стара інформація/ є прагматичною пресупозицією – набором пропозицій, які мовець вважає вже відомими для адресата, чи вірить, що адресат готовий їх сприйняти як належне на момент сприйняття висловлення; рема/коментар/нова інформація є прагматичною асерцією – пропозицією, вираженою в реченні, яку адресат, згідно з очікуваннями мовця, знатиме після сприйняття висловлення; фокус – прагматична категорія, компонент висловлення, в якому воно стає асерцією, а пропозиція відхиляється від пресупозиції. Крім цього, К. Ламбрехт розділяє пресупозицію на пресупозицію знання (З-пресупозиція) – її визначення приблизно співпадає із поняттям пресупозиції в широкому значенні, згаданому вище; пресупозиція свідомості (С-пресупозиція) – пресупозиція, що пропозиція стосується саме поточного дискурсу і вже є активованою, і топікальності (Т-пресупозиція) – що пропозиція виражає релевантну інформацію і є потенційним локусом предикації [122, с. 470-473; 143; 144]. Слідуючи цій теорії, ми можемо вивести ІС речення (47в) (*...it was Feuerbach who developed the most influential philosophical reaction to idealism* [177, с. 232]) наступним чином:

Речення: *it was Feuerbach who developed the most influential philosophical reaction to idealism*

Пресупозиції:

З-пресупозиція: *X developed the most influential philosophical reaction to idealism*

С-пресупозиція: пропозиція З-пресупозиції була активована

Т-пресупозиція: пропозиція З-пресупозиції становить у цей момент інтерес для дискурсу

Фокус: *Feuerbach*

Асерція: *X= Feuerbach*

Однак, якщо спробувати застосувати ту саму схему аналізу ІС до (47Г) (*It is nonetheless unfortunate that often in his portrayal of Romanticism Schaeffer himself, like his arch-enemy Hegel, remains all too much in the grip of the standard account and an overly negative relation to the context of earlier thought* [177, с. 229], з ввідним *it*, то важко визначити, що є фокусом (X) – чи все підрядне речення – *X is nonetheless unfortunate*, чи предикат – *that often in his portrayal of Romanticism Schaeffer himself, like his arch-enemy Hegel, remains all too much in the grip of the standard account and an overly negative relation to the context of earlier thought* is X, і стає очевидним, що безособова конструкція в ньому не виконує тієї ж дискурсивної функції, що і виділяюча – тобто, усунути неоднозначність фокуса пропозиції [122, с. 495].

Це, однак, не означає, що вона в ІС не виконує роль фокуса, хоча в цьому випадку функцією фокуса є представити асерцію як оцінку мовця. Відразу слід зазначити, що говорячи про асерцію, ми маємо на увазі конструкції з ввідним *it*, предикат яких не виражає модальної оцінки. Детальніше до цього ми повернемося пізніше. Що ж стосується виділяючих конструкцій, то, як бачимо, інформація в підрядному реченні має бути істинною, щоб усе висловлення мало сенс. Виділяюча конструкція, як і фактивний предикат(ив) проектує

пресупозицію, яка вимагає істинності інформації у підрядному реченні, тому для наукового тексту важливо, щоб у позиції підрядного речення після виділяючої конструкції не з'являлася інформація, для якої в автора бракує свідчень.

3.2.2. Інформаційна структура речень з ввідним «it». Дискурсивна функція фокуса в реченнях з конструкціями з ввідним *it* відрізняється від речень з виділяючими конструкціями. Повернемося до опозиції Т:К. Т:К (Т:Р), які пов'язані із висловленням. Воно визначається комунікативною метою (ілокутивною силою), чи, іншими словами, бажанням мовця щось сказати. Такий компонент не входить ані до складу синтаксичної структури речення, ні до його пропозиційної схеми. Так, висловлення, про яке мова вже йшла раніше, *John loves sea* можна розширити: *as for John, I am telling you, that John loves sea*. Як бачимо, в прагматичній репрезентації з'являється декларативне твердження, яке не стосується пропозиційного предиката – ‘*I am telling*’, яке є предикатом вищого рівня [156, с. 1091]. Безособові конструкції можуть бути таким експлікованим предикатом вищого рівня.

Ідею про те, що будь-яке декларативне речення містить у своїй структурі перформативне дієслово, нехай і не експліковане, висловив Дж. Росс. Він висунув гіпотезу, що в розповідному реченні є ще один верхній шар, спроектований синтаксичною структурою, з фонетично відсутнім дієсловом, яке бере на себе нульовий підмет (мовець, адресант) і додаток (адресат). Дж. Росс стверджує, що до складу глибинної структури декларативних речень входить перформативне речення з дієсловом говоріння/ствердження. Кожна глибинна структура має одну перформативну предикацію вищого рівня. Те, що в традиційних граматиках називали «зрозумілим» або «імпліцитним», насправді є присутнім у глибинній структурі речення, що в генеративній граматиці називають абстрактною презентацією в основі поверхневої структури [150, с. 258-259]. Тобто, декларативні речення слід також розглядати як імпліцитні перформативи. Згідно з Дж. Россовою теорією, ввідні безособові

конструкції в окремих випадках, як наприклад в (5), можна розглядати як предикати вищого рівня, які також є топіком в ІС висловлення. Згідно з цією теорією, структура безособового речення в (77) мала б виглядати як на Рис. 3.12 (де РС – ‘placeholder’ – формальне *it*):

(77) it is reported, for instance, that Yagua, an Amazonian language, uses the same classifier for humans, animals, the moon and stars, rocks, brooms, and fans, while the sun, spoons, and other inanimates have a different classifier [185, с. 273].

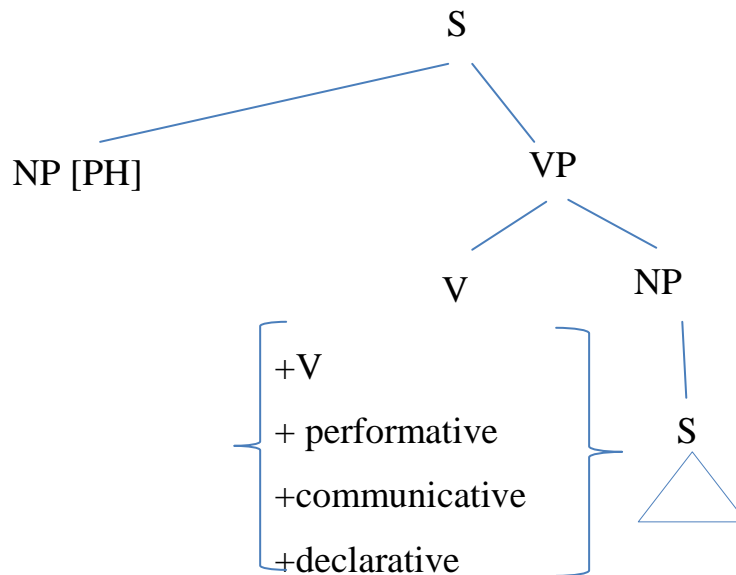

Рис.3.12

Перформативна гіпотеза була спробою представити прагматичний аспект речення через його синтаксичні елементи. Її недолік – неможливість відрізнити речення *John laughed* (можливий факт) та *I claim that John laughed* (істинний факт, якщо висловлено) в плані істинності пропозиції [98, с. 1056]. Так само дивним буде додати до речення в (78а) ще один, такий самий, перформативний предикат, як в (78б).

- (78) (a) it must certainly be said that from the artistic standpoint, the new banners borne by the lodges are an improvement on those of bygone days [200, с. 5].
- (б) **I say that it must certainly be said that from the artistic standpoint, the new banners borne by the lodges are an improvement on those of bygone days.*

Окрім того, оцінка пропозиції, яку завжди виражають безособові конструкції з ввідним *it*, не завжди може узгоджуватися з перформативним предикатом вищого рівня, зокрема, модальна. Якщо ми можемо сказати «*I say/claim it is important that...*» (тобто, коли оцінка немодальна), то семантичний зміст висловлення *«*I claim it might be the case that/I claim it is necessary the case that*» був би, щонайменше, незрозумілим. Також Ф. Кіфер стверджує, що деякі типи модальності є об'єктивними [115], і тоді ми не можемо додати суб'єкт до такої модальної оцінки, як це було у випадку з предикатом вищого рівня.

Пізніше перформативна гіпотеза була переглянута та доповнена П. Спіз та К. Тенні, у рамках неперформативної гіпотези. Згідно з неперформативною гіпотезою, структура розповідного речення проектується мовленнєвим актом [157]. Прагматичні ролі, Мовець (агентив), Зміст Висловлення (тема), Адресат (мета) окреслені, визначені структурно: в розповідному реченні Мовець володіє, розпоряджається знанням, що робить його локусом точки зору. В питальному ж реченні цей локус переміщається на адресата. Особливістю таких проєкцій є те, що власне мовленнєвим актам не завжди відповідають конкретні структури, синтаксично оформлені мовленнєві акти [98, с. 1057]. Прагматична сила речення і прагматичні ролі учасників дискурсу традиційно розглядалися як периферійні щодо синтаксичних компонентів у граматиці. Останнім часом з'явилося чимало пропозицій про синтаксичні проєкції, які кодують інформацію про зв'язок синтаксису і прагматики, міру того, наскільки прагматична інформація є синтаксично представленою [157, с. 315]. Точка зору, суб'єктивність відіграють цікаву роль у граматиці, але базові синтаксичні принципи обмежують проєкції прагматичної сили, як і перелік прагматичних ролей [157, с. 315]. Водночас,

ролі мовця та адресата певним чином представлені і в синтаксисі, а синтаксичні структури включають проєкції, які кодують іллокутивну силу, вказують, чи речення є твердженням, чи питанням тощо. [157, с. 317]. Розрізняють три логофоричні ролі – (1) джерело інформації; (2) особа, чия думка виражається (не обов’язково співпадає з мовцем); (3) джерело фізичного сприйняття/особа, яка виконує дію. Наявність трьох логофоричних ролей спричинена різними шляхами, якими джерело знання може індексуватися з іншими аргументами [157, с. 334]. Відомо, що мови не граматикалізують більше трьох ролей: мовця/адресанта, адресата та однієї логофоричної ролі. На їх основі П. Спіз та К. Тенні виводять різні проєкції прагматично-синтаксичної структури речення, на яких до ролі мовця вони ще додають роль суб’єкта оцінки чи свідчення (*Evaluative Phrase* та *Evidential Phrase*). Якщо ж говорити про речення з безособовими конструкціями з ввідним *it*, то автор, очевидно, усуває власну особу як джерело знання/свідчення, хоча насправді, у більшості випадків, за винятком безособових пасивних конструкцій з вказаним аргументом дії та цитувань, особа автора та джерела свідчення співпадають (чи можуть співпадати), хоча автор їх структурно розділяє, тим самим знімає частину відповідальності за істинність пропозиції. Якщо застосувати структурні схеми П. Спіз та К. Тенні із зазначенням прагматичних ролей до речень з безособовими синтаксичними структурами в (79а) та (79б), то отримаємо проєкції, як на Рис. 3.13 та Рис. 3.14.

(79) (a) ...*it is said* that under the two-aspect view of transcendental idealism ‘we know real, mind independent objects (although not considered as they are in themselves)’ [193, с. 61].

(б) *It is a separate question* whether I am in control of willing the end that I do [188, с. 9].

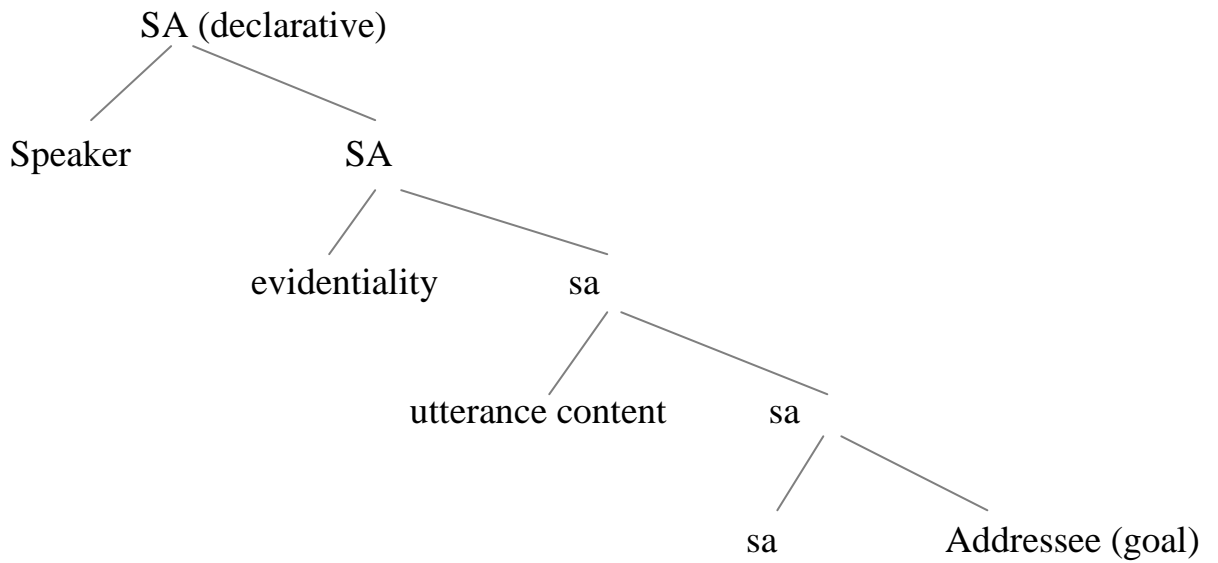

Рис. 3.13.

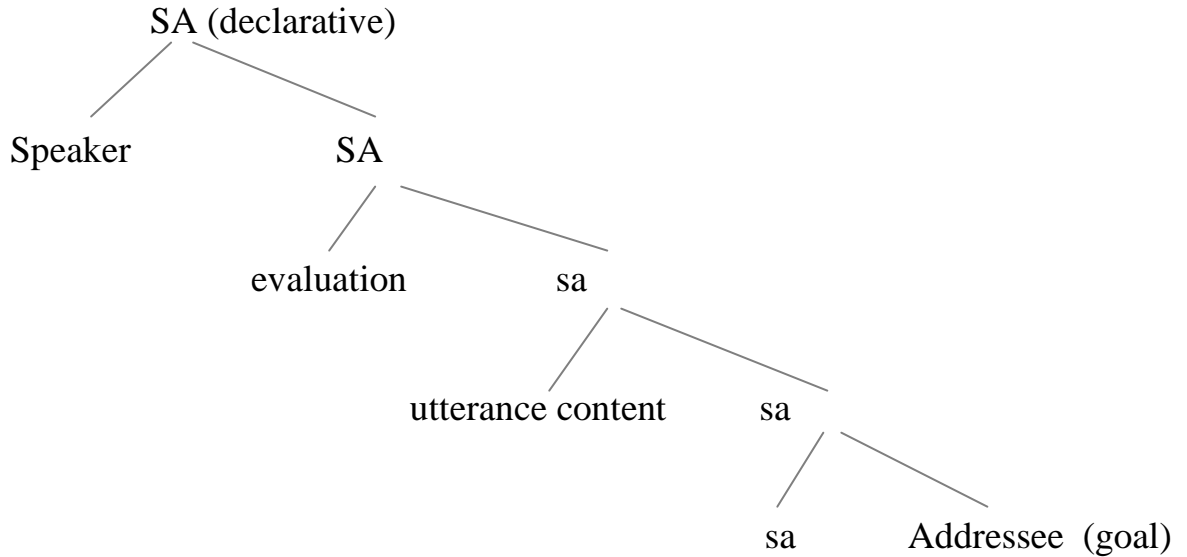

Рис. 3.14.

До цього слід додати, що трансформувати таке висловлення в подібне, але без безособової конструкції, без зміни прагматичного значення неможливо, оскільки оцінка втрачає свою фокусну позицію, що впливає на умови істинності пропозиції. Кожного разу, коли речення вимовляють чи записують,

це відбувається в певному контексті, і адресат, щоб правильно проінтерпретувати наміри мовця, має інтерпретувати речення саме в цьому контексті. Але оскільки цей контекст може виходити далеко за межі безпосереднього лінгвістичного контексту (що особливо властиво для наукових текстів, розуміння яких потребує широкого розуміння тієї галузі знань, до якої він належить, чи навіть ширшого загальнонаукового контексту) і включає багато інших можливих висновків та припущень, ідентифікація вірного контексту є не завжди можливою для адресата, і можуть відбутися непорозуміння. Щоб знизити ймовірність виникнення таких непорозумінь, мовець у творенні речення пристосовує форму цього речення, так щоб адресат міг відтворити відповідний контекст для інтерпретації із мінімумом зусиль. Адресат, своєю чергою, вважає, що речення буде пристосованим відповідним чином до його потреб, і сприймає першу пропозицію, що спадає йому на думку, як таку, яку мовець хотів йому передати, і набір перших припущень, який вибудовується в нього в голові – як заплановані фонові припущення [163, с. 99]. У випадку евіденційної оцінки, без неї, вираженої безособовою синтаксичною структурою, таке висловлення не буде прагматично успішним і не узгоджуватиметься з принципом Кооперації, оскільки адресат очікує що мовець вважає вартим уваги те, що він стверджує, що він вірить у це, і що він чекає, що і адресат в нього повірить, якщо не вказано протилежного, в іншому разі, навіть б мовець взагалі робив це твердження [76, с. 2]. Тому, якщо трансформувати (47a) у (80), то у випадку (80) протягом сприймання всієї інформації адресат вважатиме її достовірною, тільки щоб в кінці висловлення дізнатися, що це не так; це пов'язано з ІС та відсутністю фокуса, який би вказував на зв'язок пресупозиції з пропозицією та зміною позицій топика та коментаря у висловленні.

(80) **That this objection, like Feuerbach's, is entirely inappropriate ... might seem.*

Із перспективи генеративної граматики та картографічного синтаксису можна встановити подібність прагматичної ролі безособової конструкції з ввідним *it* та виділяючої конструкції в ІС речення. Оціночні та епістемічні фрази можуть переміщатися в ліву периферію, де вони структурно виділяються та набувають статусу фокуса [84] :

[XP [Foc YP]],

де XP у лівій периферії стає фокусом, а YP – пресупозицією [84, с. 52]. Такий фокус, зокрема, епістемічні та евіденційні фрази в лівій периферії, мають особливе значення для наукового письма, адже стосуються істинності пропозицій, а також дозволяють авторів наукового тексту виражати чужі або проблематичні судження.

Якщо фокальний елемент у лівій периферії надає значення фокуса своєму специфікатору, і значення пресупозиції – своєму додатку (комплементу),

[XP [Foc YP]]

Focus Presupp.

тоді б рекурсія спричинила протиріччя: YP виражала б пресупозицію і при цьому містила б фокальний елемент. Отже, рекурсія є забороненою (обмеженою). Так само, модальність займає вищу позицію в ієрархії структури речення, ніж час: ймовірно, модальність має стояти вище пропозиції, включно з часовою специфікацією.

Отже, ми повертаємось до питання із другого розділу про те, який тип функціонального елемента приписувати безособовим конструкціям у лівій периферії, тепер очевидно, що виділяючі конструкції (які також належать до лівої периферії) становлять Foc. Оцінка, яка не вимагає пресупозиції (модальна) – Mod. А у тих випадках, коли пропозиція набуває статусу пресупозиції (після немодальної оцінки, вираженої фактивним предикатом/предикативом), оцінка

також виступає у ролі Фос, бо інакше пресупозиція міститиме фокальний елемент, що викликає суперечність. Однак, на відміну від виділяючих конструкцій, такий фокус є інформаційним, а не контрастивним. Ще одне питання щодо останнього випадку вживання безособових синтаксичних структур – чи вживання безособової синтаксичної структури викликає пресупозицію, чи навпаки – пресупозиція мотивує вживання безособової конструкції. Схоже, що перший варіант (з опертям на значення фактивних предикатів). Тоді такий фокус видається небажаним у науковому дискурсі, оскільки він проектує псевдо-пресупозиції.

Висновки до розділу 3

Безособові синтаксичні структури становлять предикацію вищого порядку, яка впливає на значення істинності всього висловлення. Вони є вираженням оцінки пропозиції, яка може бути як модальною, так і немодальною, та виносять цю оцінку у фокус висловлення.

Оцінка автора є одним із найважливіших аспектів наукового тексту, адже показує його позицію в науковому товаристві, а водночас стимулює подальшу дискусію щодо твердження в підрядному реченні. Таким чином думка, точка зору автора є відокремленою від того, щодо чого висловлюється, і водночас виділеною та акцентованою. Конструкції, що виражають як модальну, так і немодальну оцінку є досить поширеними в наукових текстах з гуманітарних наук (її частотність – 1.2 разу на 1000 слів), і в усіх дисциплінах, крім історії, частотність модальної оцінки переважає.

Модальна оцінка в безособових синтаксичних структурах дозволяє авторам наукових текстів уникати тверджень, для яких у них бракує підстав, немодальна може їх приховувати, і в науковому тексті здається небажаною. Висновки, зроблені в дисертації щодо модальності, стосуються лише

модальності в безособових синтаксичних структурах. У цих випадках модальність виражається лише предикатами підвищення. Це залишає відкритим питання, чи можуть модальними бути предикати контролю, які не стосуються безпосередньо безособових синтаксичних структур, хоча їх дослідження відкриває іншу перспективу на це питання. Оцінка в безособових конструкціях функціонує також як евіденційна стратегія, що виражає, чи навпаки, приховує, джерело знання пропозиції.

Фактивні предикати в безособових конструкціях проектують пресупозиції. Адресат припускає, що мовець вважає вартим ствердження того, що він стверджує, і що він чекає, що й адресат у нього повірить, в іншому разі, навіщо б мовець взагалі робив це твердження. Семантично те, що слідує за фактивним предикатом, має бути істинним, тому такі висловлення не можна судити за умовами істинності. Слід також зазначити, що така пресупозиція є саме прагматичною, тобто не регулярною для всіх висловлень з фактивним предикатом, оскільки у мовленні фактивні предикати можуть сприйматися не як фактивні.

Що стосується інформаційної структури речень з безособовими синтаксичними структурами, дослідження показало, що вона пов'язана не так із принципом опозиції старої і нової інформації, як фокусом висловлення. З'ясовано, що безособова конструкція в лівій периферії служить або для усунення неоднозначності фокуса пропозиції висловлення, або стосується логофоричних ролей та евіденційності. Слід також зазначити, що дискурсивна функція фокуса в реченнях з конструкціями з ввідним *it* відрізняється від речень з виділяючими конструкціями. Однак, будь-яка безособова синтаксична структура – виділяюча, з власне безособовим чи ввідним формальним *it* – служить винесенню певної частини інформації у фокус висловлення, з тією відмінністю, що у виділяючих конструкціях фокус є контрастивним, а в реченнях з ввідним формальним *it* – інформаційним.

Основні результати розділу опубліковані у трьох статтях [44; 45; 46] та були представлені на двох конференціях (*Linguistics Beyond And Within International Linguistics Conference 2014*, Люблін, та 7. *Österreichische Studierendenkonferenz der Linguistik, 2014*, Зальцбург), що відображено у тезах доповідей [120; 121].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дослідженні проаналізований зв'язок між синтаксисом та прагматикою на основі безособових синтаксичних структур, граматичні властивості названих структур та встановлені комунікативні особливості їх функціонування в англomовному науковому тексті гуманітарного спрямування.

Важливість мовних параметрів наукових текстів пояснюється метою наукового дискурсу – з'ясування та поширення істини. Характерною для академічного письма є безособовість, спрямована на об'єктивність викладу. Водночас, гуманітарні науки відрізняються від природничих, хоча б предметом дослідження: для гуманітарних наук це в основному унікальні та невідтворювані явища (історичні події, твори мистецтва), для природничих – загальні принципи явищ, які завжди повторюватимуться за дотримання тих самих умов. Тому в текстах з гуманітарних наук у меншій мірі відображений хід емпіричних досліджень, але важливішим є сам дискурс, що позначається і на їхніх мовних параметрах.

Це перше комплексне дослідження безособових синтаксичних структур, яке бере до уваги і формальний, і функціональний підходи. Саме поєднання цих двох підходів вичерпно розв'язує проблему природи речень з безособовими синтаксичними структурами. Раніше в працях з теоретичної граматики питання безособових речень розглядалося поверхнево, їх глибинна структура та зв'язок із реченнями з тією самою пропозицією, але без безособової конструкції, залишалися нез'ясованими. Змістовим підметом у таких реченнях вважалися інфінітивні чи герундіальні конструкції, предикативний комплекс або підрядне речення, а функціонування їх мотивували необхідністю винесення в екстрапозицію частини речення з новою інформацією, що не відповідає дійсності.

Грамматичне дослідження речень з безособовими синтаксичними структурами в термінах генеративної лінгвістики показує, що предикат у безособових конструкціях завжди є предикатом підвищення, головною ознакою

якого є те, що він не бере на себе жодних аргументів у реченні, тобто його підметом не може бути жоден елемент речення, і він стосується всієї пропозиції, яка і є його єдиним аргументом, тому, власне, такі синтаксичні структури і є безособовими. Для з'ясування поширеності явища безособових конструкцій у текстах з гуманітарних наук ми здійснили їх кількісний аналіз на матеріалі наукових текстів із семи гуманітарних дисциплін загальним обсягом 2000 сторінок (797600 слів) – статей, частин підручників та монографій, який показав, що частотність їх досить висока (1,5 на 1000 слів). Матеріал дослідження становлять 85 текстів, кожен – іншого автора. Отже, отримані результати можна вважати такими, які стосуються текстів з гуманітарних наук, незалежно від індивідуального стилю письма автора. Водночас, тексти для аналізу були розділені за дисциплінами, щоб уникнути узагальнених висновків, тоді як вони були б різними для різних галузей гуманітарного знання. Відмінності в поширенні безособових конструкцій у різних дисциплінах не є значними, хоча найчастіше вони зустрічаються в працях з філософії. Також ми здійснили їх класифікацію щодо різних типів: по-перше, для розрізнення конструкцій з так званим ввідним *it* і виділяючих конструкцій, бо, як можна бачити із третього розділу, попри деякі спільні властивості (функціонування як фокуса висловлення), їх комунікативні функції відрізняються. Ми розділили їх за структурою всередині кожного типу (безособові конструкції в простих та складних реченнях, об'єктних комплексах, із різними видами присудка, у пасивних конструкціях) для зручності подальшого аналізу, щоб перевірити, чи є відмінності між різними дисциплінами за їх структурними особливостями, чи залежать їх прагматичні властивості від структурних, та встановити зв'язок між останніми. Той факт, що до предиката в таких конструкціях найчастіше входить іменник або прикметник, вказує на функціонування їх як оцінки.

Дослідження комунікативно-прагматичних параметрів вживання безособових синтаксичних структур показало, що названі структури з ввідним *it* завжди виражають оцінку, модальну або немодальну, і таким чином характеризують всю пропозицію і впливають на її значення істинності.

Модальна оцінка обмежує відповідальність автора (мовця) за істинність висловлених ним пропозицій, у той час як немодальна проектує пресупозиції і вимагає істинності висловлення. Ми також здійснили кількісний аналіз цих двох типів оцінки, а також кількісний аналіз різних видів модальності в безособових синтаксичних структурах та форм їх вираження. Аналіз засвідчив, що найчастіше безособові конструкції виражають епістемічну модальність, необхідну для висловлення припущень та формулювання гіпотез. У випадку модальної оцінки безособові синтаксичні структури функціонують також як хеджі, коли для твердження немає достатньо підстав, що важливо для наукового тексту. Деякі інші значення мають конструкції з деонтичною модальністю, вони функціонують як директиви чи комісиви. Окрім того, безособові синтаксичні структури є евіденційною стратегією, вказують, що джерелом інформації може бути не сам мовець, і приховують його. Що стосується інформаційної структури, то і безособові конструкції з ввідним *it*, і виділяючі конструкції є фокусом у висловленні, з тією відмінністю, що фокус у виділяючих конструкціях є контрастивним, а з ввідним *it* – інформаційним. Безособові синтаксичні структури займають позицію в лівій периферії висловлення, де, в термінах картографічного синтаксису, виконують роль головного функціонального елемента – фокуса у випадку немодальної оцінки або модифікатора у випадку модальної (модифікатор також є фокальним елементом), який, з позиції неперформативної гіпотези, виконує прагматичну роль оцінки чи свідчення. Таким чином, безособові синтаксичні структури дозволяють мовцеві вказати на те, які свідчення він має для своїх тверджень, а їх розташування в лівій периферії у фокусній позиції не дозволяє адресатові сприймати висловлення за істинне, якщо у мовця є свідчення проти пропозиції, і він не хоче, щоб адресат додавав його до спільних знань (без безособової конструкції це свідчення не могло б з'явитися у фокусній позиції на початку висловлення). Водночас, безособовість таких синтаксичних структур дозволяє авторові приховати джерело свідчення чи оцінки.

Безособові синтаксичні структури в лівій периферії висловлення організовують дискурс: вони завжди пов'язані з пропозицією і виражають її оцінку. Вони переміщують фокус у висловленні до предиката вищого рівня, який функціонує як модус (поряд зі змістом, диктумом), і таким чином і для авторів наукових текстів, і їх читачів служать сигналом, який вказує на те, чи судження є істинним, чи можливим або проблематичним, що допомагає авторам представити невирішені питання та різні точки зору. Крім того, безособові, вони усувають особу автора з висловлення, виносять його позицію щодо істинності пропозиції у фокус цього висловлення, що важливо для наукових текстів, для досягнення їхньої комунікативної мети.

Функціонування та структурні параметри вираження кожного типу фокуса становлять перспективу дослідження. Ще одна проблема, яку треба взяти до уваги – це розрізнення цитатності та інших евіденційних стратегій, адже в багатьох випадках обидва варіанти вираження пропозиції є можливими. Попри це, автором надається перевага одному над іншим, і він може як додавати лапки, наводячи чийсь прямі слова, так і забирати, повністю інтегруючи їх у власне висловлення, чи надавати їм безособовості через конструкції з формальним *it*. Окрім того, безособові конструкції, з опертям на те, що вони виражають модальність і до їх структури входить предикат підвищення, привертають увагу до дослідження питання двох типів предикатів – підвищення і контролю, їх зв'язку з модальністю в реченні та місця модальності в ієрархічній структурі речення (що є вищим, модальність чи час) у термінах генеративної лінгвістики. Безособові синтаксичні структури гіпотетично відкривають іншу перспективу для дослідження інформаційної структури висловлень та прагматичних ролей, зокрема, що стосується автора висловлення (мовця) та джерела інформації, поняття топика та фокуса.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук залишає коробку / [за наук. ред.. А. С. Синиці]. – Л. : Літопис, 2014. – 374 с.
2. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка : (стилистика декодирования) : [учебное пособие] / И.В. Арнольд. – Москва : Просвещение, 1990. – 300 с.
3. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы / Н. Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1976. – 383 с.
4. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
5. Балей С. Нарис логіки / С. Балей // Збір. пр. : у 5 т., 2 кн. – Л. ; О., 2002. – Т. 1. – С. 354–389.
6. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли/ – М.: Изд-во иностранной литературы, 1955. – 416 с.
7. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство і культурологія / П. Баррі; пер. з англ. О. Погинайко. – Київ : Смолоскип, 2008. – 358 с.
8. Бахтін М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування / М. Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів : Літопис, 2002. – С. 310-317.
9. Бахтин М. М. Автор и герой: К философским основам гуманитарных наук / М. М. Бахтин. – СПб.: Азбука, 2000. – 336 с.
10. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф.С. Бацевич. – Київ : Академія, 2009. – 375 с.
11. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М.: Прогресс, 1974. – 446 с.
12. Блох М. Теоретическая грамматика английского языка / М. Я. Блох. – Москва : Высшая школа, 1983. – 382 с.
13. Блумфилд Л. Язык / Л. Блумфилд. – М.: Прогресс, 1968. – 607 с.

14. Богданов В.В. О перспективах изучения семантики предложения / В. В. Богданов // Синтаксическая семантика и прагматика / Сушуов И. П. – Калинин : Калининский государственный университет, 1982. – С. 22-36.
15. Болюх О. В. Семантико-синтактична структура безособового речення : автореферат дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук / О. В. Болюх ; Академія наук України, Інститут української мови. - Київ : [б.в.], 1992. -16 с.
16. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
17. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – Київ : Наукова думка, 1983. – 218 с.
18. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus ; Філософські дослідження = Tractatus Logico-Philosophicus ; Philosophische Untersuchungen / Людвіг Вітгенштайн ; [пер. з нім. Є. Попович]. – Київ : Основи, 1995. – 309 с.
19. Гайдеггер М. Дорогою до мови / Мартін Гайдеггер; [пер. з нім. В. Кам'янець]. - Львів : Літопис, 2007. – 230 с.
20. Гижа А. В. Інтерпретація и смисл : структура розуміння гуманітарного тексту : монографія / А. В. Ганжа. - Харків : Коллегиум, 2005. – 404 с.
21. Ганжа В. С. Предложения структуры IT + глагол-связка + имя существительное + инфинитив (герундий, подчиненное предложение) в современном английском языке : автореф. дис. на соискание уч. степени канд.. філолог. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / В.С. Ганжа. – Львов : [б.в.], 1971. – 21 с.
22. Гончаренко М. В. Логіко-філософські принципи прагматики мови : (аналіз концепції "мовних ігор" Л. Вітгенштейна) : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня кандидата філос. наук : спец. 09.00.06 / М.В. Гончаренко ; Інститут філософії імені Г.С. Сковороди, Національна академія наук України. – Київ : [б.в.], 1999. – 16 с.

23. Гром'як Р. Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX століття) / Р. Гром'як. – Тернопіль : Підручники і посібники, 1999. – 224.
24. Гадамер Г.-Г. Герменевтика II. Істина і метод. Том II. / Г.-Г. Гадамер. – Юніверс, 200. –
25. Гетьє Е. Чи є знанням обґрунтоване та істинне переконання / Е. Гетьє // Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук залишає коробку ; [за ред. А. С. Синиці]. – Л. : Літопис, 2014. – С. 31-34.
26. Деррида Ж. О грамматики / Ж. Деррида ; [пер. вст.. ст. Н. Автономовой]. – М. : Ad Marginem, 2000. – 512 с.
27. Деррида Ж. Структура, знак і гра в дискурсі гуманітарних наук / Жак Деррида // Слово. Знак. Дискурс : Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. ; [за ред. М. Зубрицької]. – Львів : Літопис, 1996. – С. 457 – 477.
28. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен. – Москва : Издательство иностранной литературы, 1958. – 404 с.
29. Жлуктенко Ю. Порівняльні дослідження з граматики англійської, української, російської мов / Ю.О. Жлуктенко. – Київ : Наукова думка, 1981. – 353 с.
30. Загнітко А. Теорія сучасного синтаксису / А. Загнітко // Донецьк : ДонНУ, 2007. – 294 с.
31. Иванов С. Структурно-семантическая организация безличных предложений в английском и французском языках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание. / С. А. Иванов. – Пятигорск, 2004. – 16 с.
32. Иванова И. Теоретическая грамматика современного английского языка : Учебник / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов— М. : Высш. школа, 1981. – 285 с.

33. Игнатюк Ю. С. Безличные предложения и особенности их функционирования в современном английском языке (на материале английского языка Великобритании, США и Австралии) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филолог. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / Ю. С. Игнатюк ; Московский государственный педагогический институт иностранных языков имени Мориса Тореза. – Москва [б.в.], 1978. – 20 с.
34. Ильиш Б. А. Строй современного английского языка / Б. А. Ильиш – Ленинград : Издательство «Просвещение», 1971. – 365 с.
35. Карттунен Л. Логика английских конструкций с сентенциальным дополнением / Л. Карттунен // Новое в зарубежной лингвистике : Сборник статей : Пер. – М. : Прогресс, 1960. – Вып.16 : Лингвистическая прагматика. – 1985. – С. 303-332.
36. Каушанская В. Л. A Grammar of the English Language. / В. Л. Каушанская, Р. Л. Ковнер, О.Н. Кожевникова и др. [под редакцией проф. Е. В. Ивановой]. – Москва : Айрис Пресс, 2008. – 381 с.
37. Кобрина Н. А. Грамматика английского языка: Морфология. Синтаксис / Н. А. Кобрина, Е. А. Корнеева, М. И. Оссовская, К. А. Гузеева. – С.-Петербург : Союз, 1999. – 496 с.
38. Козлова Л. А. The theory of English grammar : [учеб. пособие для лингвист. вузов и фак. иностр. яз.] / Л. А. Козлова. – Барнаул : Изд-во Бгпу, 2005. – 249 с.
39. Колегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации / И. М. Колегаева. - Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одесса, 1991. – 120 с.
40. Корсун О.В. Безсуб'єктні речення в англійській та українській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філолог. наук : спец. 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство / О.В. Корсун ; Міністерство освіти і науки України, Донецький національний університет. – Донецьк [б.в.], 2014. – 20 с.

41. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : Підручник / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 464 с.
42. Кошечая И. Г. Теоретическая грамматика английского языка: уч. / И. Г. Кошечая. – Москва : Академия, 2012. – 320 с.
43. Кун Т. С. Структура научных революций / Томас Кун ; [пер. с англ. И.З. Налетова]. – Москва : АСТ, 2009. – 317 с.
44. Кунець Х. Б. Безособові синтаксичні структури як евіденційна стратегія в англомовному науковому тексті гуманітарного спрямування / Х. Б. Кунець // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : збірник наукових праць. Вип.55. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. - С. 138-140.
45. Кунець Х. Б. Інформаційна структура речень з безособовими конструкціями (на матеріалі англомовних текстів з гуманітарних наук) / Х. Б. Кунець. // Іноземна філологія. Вип. 127 – Львів: Львівський національний університет імені Івана, 2014. – С. 45-53.
46. Кунець Х. Б. Прагматичний аспект безособових конструкцій в англомовному науковому тексті гуманітарного спрямування / Х. Б. Кунець // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»: збірник наукових праць. Вип. 9. – Одеса, 2014. – С. 92-95.
47. Кунець Х. Б. Типологія та частотність вживання безособових речень в англомовному науковому тексті гуманітарного спрямування / Х. Б. Кунець // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна, №1071 (75). – Харків, 2013. – С. 86-93.
48. Мамардашвили М. Стрела познання : набросок естествоисторической гносеологии / М.К. Мамардашвили ; под ред. Ю.П. Сенокосова. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 304 с.
49. Матезиус В. О системном грамматическом анализе / В. Матезиус // Пражский лингвистический кружок. – М. : Прогресс, 1967. – С. 226-339.

50. Мацько Л.І. Стилiстика української мови / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; [За ред. Л. І. Мацько]. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
51. Моррис Ч. У. Основания теории знаков / Ч. У. Моррис // Семиотика. – М. : Радуга, 1983. – С. 37-89.
52. Панфилов Ж. Взаимоотношение языка и мышления / Ж. Панфилов. – М. : Наука, 1971. – 230 с.
53. Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль. – М. : Издательство иностранной литературы, 1960. – 501 с.
54. Полховська М.В. Екзистенційні речення в ранньоанглійській мові: структурно-семантичний та функціональний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філолог. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / М. В. Полховська ; Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. – Харків [б.в.], 2009. – 20 с.
55. Почепцов Г. Г. Проблемы истории английского языка / Г. Г. Почепцов // Избранные труды полингвистике : монография. – Винница : Нова Книга, 2013. – С. 521-539.
56. Приходько А. М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові / А. М. Приходько. – Зпоріжжя : ЗДУ, 2002. – 292 с.
57. Разинкина Н.М. Функциональная стилистика английского языка / Н.М. Разинкина. – М. : Высшая школа, 1989. – 182 с.
58. Сатимов Г. Безличные и неопределенно-личные предложения в современном английском языке (в сопоставлении с узбекским языком) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филолог. наук : 10.02.04 – германские языки / Г. Сатимов ; Министерство просвещения РСФСР, Московский ордена Ленина и ордена Трудового Красного Знамени государственный педагогический институт имени В.И. Ленина. – Москва [б.в.], 1977. – 16 с.
59. Сергеева В. И. Логико-грамматический и номинативный аспекты безличных предложений / В. И. Сергеева // Синтаксическая семантика и

- прагматика ; [ред. Сусов И. П.] – Калинин : Калининский государственный университет, 1982. – С. 75-84.
60. Скибицька Н. В. Епістемічна модальність в англійській мові (діахронний аспект) : автореферат дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук : 10.02.04 – германські мови / Н. В. Скибицька ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ : [б.в.], 1992. – 21 с.
61. Смирницкий А. Синтаксис английского языка. / А. И. Смирницкий. – Москва : Издательство литературы на иностранных языках, 1957 – 285 с.
62. Столнейкер Р. Прагматика / Р. Столнейкер, 1970 // Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук залишає коробку ; [за ред. А. С. Синиці] – Л. : Літопис, 2014. – С. 40-60.
63. Стросон П.Ф. Грамматика и философия / П.Ф. Стросон // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 18. Логический анализ естественного языка. – М.: Прогресс, 1986. – С. 160-172
64. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 272 ст.
65. Татаркевич В. Історія філософії : Т. 3 : Філософія ХІХ ст. і новітня ; [пер. з пол. О. Гірний]. – Львів: Свічадо, 1999. - 568 с.
66. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер. - М. : Прогресс, 1988. – 656 с.
67. Фуко М. Археологія знання = L'Archéologie du savoir / Мішель Фуко ; [пер. з франц. В. Шовкун]. – Київ : Основи, 2003. – 325 с.
68. Хомський Н. Роздуми про мову / Н. Хомський. Львів : Ініціатива, 2000. – 352 с.
69. Шпак В.К. Основы перекладу : Граматичні та лексичні аспекти : навчальний посібник / [В.К. Шпак та ін. ; [за редакцією В.К. Шпака.]. – Київ : Знання, 2007. – 310 с.
70. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник / К. Ф. Шульжук. – Київ: Академія, 2010. – 406 с.

71. Яхонтова Т. В. Лінгвогенологія сучасної науки : (на матеріалі англомовних текстів) : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / Тетяна Вадимівна Яхонтова. - Київ : ПАІС, 2014. – 36 с.
72. Aikhenvald A. Y. Evidentiality in Grammar / A. Y. Aikhenvald // Encyclopedia of Language and Linguistics, 2nd edition ; [ed. by Keith Brown]. – Elsevier : Oxford, 2006, V. 7. – P. 320-325
73. Aikhenvald A. Evidentiality in Typological Perspective / A. Aikhenvald // Studies in Evidentiality ; [ed. by A. Aikhenvald and R. W. Dixon]. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins P. C., 2004. – P. 1-31.
74. Anderson L. B. Evidentials, Paths of Change, and Mental Maps : Typologically Regular Asymmetries / L. B. Anderson // Evidentiality : the Linguistic Encoding of Epistemology / W. Chafe, J. Nicholas. – Norwood : Ablex, 1982. – P. 273-312.
75. Austin J.L. How to do things with words / J.L. Austin ; [ed. by F.O. Urmson and M. Sbisà]. – Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1975. – 168 p.
76. Bach K. Applying Pragmatics to Epistemology / K. Bach // Philosophical Issues, 18(1), 2008. – P. 68 – 88.
77. Busch A., Stenschke O. Germanistische Linguistik. Eine Einführung / A. Busch, O. Stenschke. – Gunter Narr Verlag Tübingen. – 2007. – 256 s.
78. Carnap R. Meaning and Necessity / R. Carnap. – Chicago, Illinois : The University of Chicago Press, 1960. – 210 p.
79. Carnie, A. Syntax : A Generative Introduction / A. Carnie. – Cambridge : Blackwell, 2001. – 544 p.
80. Carston R. The relationship between generative grammar and (relevance-theoretic) pragmatics / R. Carston // University College London Working Papers in Linguistics 11, 1999. – P. 21-39.
81. Gazdar G. Phrase structure grammars and natural language / G. Gazdar // Proceedings of IJCAI83, V. 1, August, 1983. – P. 556-572.

82. Chomsky N. Lectures on Government and Binding Theory. The Pisa Lectures : Foris (Studies in Generative Grammar 9), 1981. – 384 p.
83. Chomsky N. Studies on Semantics in Generative Grammar / N. Chomsky. – The Hague : Mouton, 1972. – 207 p.
84. Cinque G. The Cartography of Syntactic Structures / G. Cinque, L. Rizzi // Studies in Linguistics 2, 2008. - P. 42-58.
85. Cruschina S. Focus Fronting in Sicilian and Sardinian / S. Cruschina, E.-M. Remberger // Studies in Linguistics, 2009, Vol. 9. – P. 118-131.
86. Cruschina S. Hearsay and Reported Speech. Evidentiality in Romance / S. Cruschina, E.-M. Remberger // Selected Proceedings of the 34th Incontro di Grammatica Generativa ; [edited by P. Beninca, F. Damonte & N. Penello]. – Padova : Unipress (Special Issue Rivista di Grammatica Generativa, Vol. 33), 2008. – P. 95-116.
87. Davidson D. On saying that / D. Davidson // Synthese, Volume 19, Issue 1-2 : 1968. – P. 130-146.
88. Delin J. Presupposition and shared knowledge in *it*-clefts / J. Delin // Language and Cognitive Processes, 1995, V. 10(2). – P. 97–120.
89. Delin J., Oberlander J. Syntactic constraints on discourse structure: The case of *it*-clefts / J. Delin, J. Oberlander // Linguistics 33, 1995. – P. 465-500.
90. Dendale P. Introduction : Evidentiality and Related Notions / P.Dendale, L. Tasmowski // Journal of Pragmatics 33, 2001. – P. 339-348.
91. Eisler R. Kant-Lexikon / R. Eisler, 1930 ; [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.textlog.de/33021.html>
92. Fintel K von, and Irene Heim. Lecture Notes on Intensional Semantics / K. von Fintel, I. Heim // Spring 2011. (Massachusetts Institute of Technology: MIT OpenCourseWare) ; [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ocw.mit.edu> ; [License: Creative Commons BY-NC-SA].
93. Fisher O.C. The demise of the Old English impersonal construction / O. C. M. Fischer, F. C. Van Der Leek // Journal of Linguistics Vol. 19, No. 2 (Sep., 1983). – P. 337-368.

94. Fraassen B. C. van. Presupposition, implication, and self-reference / B.C. van Fraassen // *The Journal of Philosophy*, 65(5), 1968. – P. 136-152.
95. Fraser B. Pragmatic Competence: The Case of Hedging / B. Fraser // *New Approaches to Hedging* ; [G. Kaltenböck, W. Mihatsch, S. Schneider]. - Emerald Group Publishing, 2010. – P. 15-34.
96. Frege G. On Sense and Nominatum / G. Frege // *Readings in Philosophical Analysis* / [edited by Herbert Feigl and Wilfrid Sellars]. - AppletonCenturyCrofts, 1949. 85-102.
97. Fries N. Online Lexicon Linguistic / N. Fries. - Berlin, 2006 ; [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fries.anaman.de>
98. Fukushima K. Syntax-Pragmatics Interface: Overview / K. Fukushima // *Concise Encyclopedia of Pragmatics* / [edited by Jacob L. Mey]. - Oxford: Elsevier, 2009. – P. 1055-1061.
99. Givón T. Functionalism and grammar / T. Givon. – Amsterdam : John Benjamins, 1995. – 504 p.
100. Green G. M. Some Interactions of Pragmatics and Grammar / G.M. Georgia // *The Handbook of Pragmatics* ; [edited by Laurence R. Horn and G. Ward]. - Blackwell Publishing, 2006. – P. 407-426.
101. Grice H. P. Logic and conversation / H. P. Grice // [P. Cole & J. L. Morgan (eds.)] / *Syntax and semantics: Speech acts 3*. – New York: Academic Press, 1975. – P. 58-85.
102. Grice H. P. Studies in the way of words / H. P. Grice. – Cambridge : Harvard University Press, 1991. – 406 p.
103. Grundy P. Doing Pragmatics / P. Grundy. – London : Hodder Arnold, 2000. – 287 p.
104. Haegeman L. Introduction to Government and Binding Theory / L. Haegeman. Oxford: Blackwell, 1994. – 728 p.
105. Halliday M. A. K. Some Grammatical Problems in Scientific English / M. A. K. Halliday // *Applying English grammar: Functional and Corpus approaches* ; [C. Coffin, A. Hewings, K. O'Halloran]. – Routledge, 2004. - P. 77-95.

106. Hockett C. A course in modern linguistics / C. Hockett. - Prentice Hall College Div, 1958. – 621 p.
107. Holton, Richard. 24.251 Introduction to Philosophy of Language, Spring 2005. (Massachusetts Institute of Technology: MIT OpenCourseWare) ; [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ocw.mit.edu> [License: Creative Commons BY-NC-SA]
108. Hopper P. Emergent grammar / P. Hopper // Proceedings of the 13th Meeting of Berkeley Linguistic Society. – Berkeley, CA : Berkeley Linguistic Society, 1987. – P. 139-157
109. Jacobson R. Shifters, verbal categories, and the Russian verb / R. Jacobson // Selected Writings, II: Word and Language. – Den Haag : Mouton, 1971. – P. 130-147.
110. Jespersen O. A Modern English Grammar on Historical Principles / O. Jespersen // Part VII, Syntax. – Routledge, 2006. – 704 p.
111. Johansson M., Suomela-Salmi E. Énonciation: French pragmatic approach(es) / M. Johansson, E. Suomela-Salmi // Discursive Pragmatics / [ed. by J. Zienkowski, J.-O. Östman, J. Verschueren]. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins P.C., 2011. – P. 71-101.
112. Kant I. Logik / I. Kant, 1800 ; [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.textlog.de/33021.html>
113. Karttunen L. Presuppositions of Compound Sentences / L. Karttunen // Linguistic Inquiry 4, No. 2, 1973. – P. 169-193.
114. Kiefer F. Modality / F. Kiefer // Grammar, Meaning and Pragmatics / [ed. by F. Brissard et al]. - Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2009. – P. 179-207
115. Kiefer F. Focus and Modality / F. Kiefer // Groninger Arbeiten zur Germanistischen Linguistik 24, 1984. – P. 55–81.
116. Kiparsky P. Fact / P. Kiparsky, C. Kiparsky // In Semantics [ed. by D. Steinberg and L. Jakobovits]. - Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1970. – P.345-369.

117. Kratzer A. The Notional Category of Modality / A. Kratzer // *Formal Semantics: The Essential Readings* / [Portner P. H., Partee B. H.]. – Blackwell, 2002. – P. 38-74.
118. Krzyszczyński J. A diachronic analysis of English impersonal constructions with an experiencer / Krzyszczyński J. – Kraków : Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1990. – 153 s.
119. Kunets Kh. Impersonal Sentences in the English Scholarly Texts in the Humanities: Typology and Frequency (with Some Remarks on Pragmatics) / Kh. Kunets // *Complex Visibles Out There* ; [ed. by L. Veselovská and M. Janebová]. – Olomouc : Palacký University Press, 2014. – P. 545-558.
120. Kunets Kh. Modality in the Impersonal It-Constructions in the Discourse of the Human Sciences / Kh. Kunets // *Linguistics Beyond and Within: Challenging Ideas and Innovative Applications. International Linguistics Conference in Lublin (6-7 November 2014); [Book of Abstracts]*. – John Paul II Catholic University of Lublin, 2014. – P. 66-67.
121. Kunets Kh. Pragmatic Properties and Information Structure of the Impersonal It-Constructions in the English-Language Academic Discourse of the Humanities / Kh. Kunets // *7. Österreichische Studierendenkonferenz der Linguistik (21-22 November 2014); [Conference Booklet]*. – Universität Salzburg, 2014. – P. 32-34.
122. Lambrecht K. A Framework for the Analysis of Cleft Constructions / K. Lambrecht // *Linguistics* 39, 3, 2001. – P. 463-516.
123. Lambrecht K. Information structure and sentence form. Topic, focus and the mental representations of discourse referents / K. Lambrecht. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – 408 p.
124. Lambrecht K. On the status of SVO sentences in French Discourse // *Coherence and grounding in discourse* / [R.S. Tomlin (ed)]. – Amsterdam: Benjamins, 1987. – P. 217-262

125. Langendoen T. D. The projection problem for presuppositions / T. D. Langendoen, H. Savin // *Studies in Linguistic Semantics* / [ed. by Ch.J. Fillmore and D. T. Langendoen]. – Irvington, 1971. – P. 54-60.
126. Lee D. *Freedom and Culture* / D. Lee. – Engelwood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1959. – 179 p.
127. Leech G. *Explorations in Semantics and Pragmatics* / G. Leech. - John Benjamins Publishing Company, 1980. – 141 p.
128. Leech G. *Principles of Pragmatics* / G. Leech. – London, New York: Longman, 1986. – 250 p.
129. Leech G., Svartvik J. *A Communicative Grammar of English* / G. Leech, J. Svartvik. – Moscow : Prosveshcheniye, 1983. – 303 p.
130. Lindblom K. Cooperative Principle / K. Lindblom // *Concise Encyclopedia of Pragmatics* / [ed. by Jacob L. Mey]. – Oxford : Elsevier, 2009. – P. 151-158.
131. Mathesius V. *Functional linguistics* / V. Mathesius // *Praguiana. Some basic and less known aspects of the Prague linguistic school. An anthology of Prague school papers* / [J. Vachek (ed.)]. – Praha: Academia, 1983. – P. 121-142.
132. McCawley N. From OE/ME ‘impersonal’ to ‘personal’ constructions: What is a ‘subject-less’ S’ / N. McCawley // *Papers from the Parasession on Diachronic Syntax, April 22, 1976* / S.B. Steever, A. Carol, S. Salikoko. – Chicago : Chicago Linguistic society. – P. 192-204.
133. Meibauer J. On Lying: Intentionality, Implicature and Imprecision / J. Meibauer. – *Intercultural Pragmatics* 8-2 (2011). – P. 277–292.
134. Meibauer J. *Pragmatik: Eine Einführung* / J. Meibauer. – Stauffenburg, 2001. – 208 s.
135. Miura A. *Middle English Verbs of Emotion and Impersonal Constructions* / A. Miura. – Oxford University Press, 2015. – 312 p.
136. Möhlig-Falke R. *The Early English Impersonal Construction: An Analysis of Verbal and Constructional Meaning* / R. Möhlig-Falke. – USA : Oxford University Press, 2012. – 576 p.

137. Mohr S. Clausal Architecture and Subject Positions: impersonal constructions in the Germanic languages / S. Mohr. – Doctoral dissertation, University of Stuttgart, 2004 ; [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://elib.uni-stuttgart.de/handle/11682/5255>
138. Nuyts J. Epistemic Modality, Language, and Conceptualization / J. Nuyts. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins P. C., 2001. – 428 p.
139. Palmer F. R. Mood and Modality / F. R. Palmer. – Cambridge University Press, 2001. – 236 p.
140. Papafragou A. Epistemic Modality and Truth Conditions / A. Papafragou // *Lingua* 116 (2006). - P. 1688–1702.
141. Peirce C.S. The Essential Peirce: Selected Philosophical Writings / C.S. Peirce. – Indiana University Press, 1998, Vol. 2. – 640 p.
142. Plank F. Modalitätsausdruck zwischen Autonomie und Auxiliarität / F. Plank // I. Rosengren, Hrsg. : Sprache und Pragmatik. Lunder Symposium 1980. CWK Gleerup (= Lunder Germanistische Forschungen ; 50), 1981. – S. 57–71.
143. Prince E. F. A comparison of *wh*-clefts and *it*-clefts in discourse / E. Prince // *Lg* 54, 1978. – P. 883-906.
144. Prince E. F. The ZPG letter: Subjects, definiteness, and information-status / E. F. Prince // *Discourse description: Diverse linguistic analyses of a fundraising text* ; [William C. Mann and Sandra A. Thompson, eds.]. – Amsterdam: John Benjamins, 1992. - P. 295-326.
145. Quine, W.V.O. Quantifiers and Propositional Attitudes / W.V.O. Quine // *From a Logical Point of View* / [W.V.O. Quine]. – Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1980. – P. 139–159.
146. Quirk R. A Comprehensive Grammar of the English Language / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svavik. – London : Longman, 1985. – 1779 p.
147. Quirk R.. A University Grammar of English / R. Quirk, S. Greenbaum. – London : Longman, 1973. – 484 p.

148. Rizzi L. Locality and Left Periphery / L. Rizzi // Structures and Beyond. The Cartography of Syntactic Structures / [ed. by A. Belletti] ; vol. 3. – NY: OUP, 2004. – P. 223-251.
149. Rizzi L. Syntactic cartography and the syntacticisation of scope-discourse semantics / L. Rizzi // Mind, Values, and Metaphysics. Philosophical Essays in Honor of Kevin Mulligan, Volume 2 / [ed. by A. Reboul]. – Springer, 2014. – P. 517-535.
150. Ross J. R. / On Declarative Sentences / J. R. Ross // Readings in English Transformational Grammar ; [ed. by A Jacobs Roderick and Peter S. Rosenbanm]. – Waltham, Mass.: Ginn & Co, 1970. – P. 222-277.
151. Russel B. On Denoting / B. Russel // Mind, New Series, Vol. 14, No. 56 – Oxford University Press, 1905. – P. 479-493.
152. Sapir E. Language: An Introduction to the Study of Speech / E. Sapir. – Book Jungle, 2008. – 224 p.
153. Schleiermacher F. Hermeneutics and Criticism / F. Schleiermacher // Hermeneutics and criticism, and other writings / [A. Bowie (trans. & ed.)]. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – P. 1-224.
154. Searle J. R. Speech acts: An essay in the Philosophy of language / J. R. Searle. – Cambridge, 1969. – 203 p.
155. Soames S. Philosophical Essays, Volume 1 : Natural Language: What It Means and How We Use It / S. Soames. - Princeton: Princeton University Press, 2008. – 440 p.
156. Sornicola R. Topic and Comment / R. Sornicola // Concise Encyclopedia of Pragmatics / J. L. Mey. – Oxford : Elsevier, 2009. – P. 1089-1096
157. Speas P. Configurational Properties of Point of View Roles / P. Speas and C.Tenny // Asymmetry in Grammar ; [ed. by Anne-Marie Di Sciullo]. – John Benjamin Publishing Company, 2003. – P. 315-344.
158. Squartini M. Disentangling evidentiality and epistemic modality in Romance / M. Squartini // Lingua 114, 2004. – P. 873-895.

159. Squartini M. The internal structure of evidentiality in Romance / M. Squartini // *Studies in Language* 25(2), 2001. – P. 297-334.
160. Stalnaker R. “Presuppositions” / R. Stalnaker // *The Journal of Philosophical Logic*, 2, 1973. – P. 447–457.
161. Svenonius P. Subjects, Expletives, and the EPP / P. Svetonius. – New York : Oxford University Press, 2002. – 245 p.
162. Vaidya A. The Epistemology of Modality / A. Vaidya // *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2011 Edition) / [Edward N. Zalta (ed.)] ; [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/win2011/entries/modality-epistemology/>>.
163. Valin R. van. Syntax: Structure, Meaning and Function / R. Van Valin, R. LaPolla. - Cambridge: Cambridge University Press.1997. – 713 p.
164. Vanderveken D. Towards a Formal Pragmatics of Discourse / D. Vanderveken // *International Review of Pragmatics*. – 2013. Vol. 5, No. 1. – P. 34-69.
165. Ward G. Information Structure and Non-Canonical Syntax / G. Ward and B. Birner // *The Handbook of Pragmatics* / L. R. Horn, G. Ward. – Blackwell Publishing, 2006. – P. 153-174.
166. Wekker H. A Modern Course in English Syntax / H. Wekker, L. Haegeman. – Routledge, 1996. – 208 p.
167. White P.R.R. Appraisal / P.R.R. White // *Discursive Pragmatics* / J. Zienkowski, J.-O. Östman, J. Verschueren. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins P.C., 2011. – P. 14-36.
168. Willett Th. A Crosslinguistic Survey of the Gramaticalization of Evidentiality / Th. Willett // *Studies in Language* 12/1, 1988. – P. 51-97.
169. Yus F. Relevance Theory / F. Yus // *Concise Encyclopedia of Pragmatics* / J. L. Mey. – Oxford : Elsevier, 2009. – P. 854-861.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

170. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lingvo.ua/uk>
171. Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://esu.com.ua/>
172. Bussmann H. Routledge Dictionary of Language and Linguistics / H. Bussman. – Routledge, 1999. – 560 p.
173. Encyclopaedia Britannica [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.britannica.com>
174. European Science Foundation: Research Areas [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://web.archive.org/web/20080209125141/http://www.esf.org/research-areas.html>.
175. Oxford English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oed.com>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

176. *The British National Corpus*. Available online at <http://www.natcorp.ox.ac.uk>.
177. Ameriks K. Kant and the Historical Turn: Philosophy as Critical Interpretation / K. Ameriks // Oxford : Clarendon Press, 2006. – P. 209-257.
178. Ashton N. For King and Country: Jack O’Connell, the CIA, and the Arab-Israeli Conflict, 1963–71 / N. Ashton // *Diplomatic History*. – 2012. - Vol. 36, No. 5. – P. 881-910.
179. Bennister M., Heffernan R. Cameron as Prime Minister: The Intra-Executive Politics of Britain’s Coalition Government / M. Bennister, R. Heffernan // *Parliamentary Affairs*. – 2012. – No. 65. – P. 778–801.

180. Bowen W. H. *Spain during World War II* / Wayne H. Bowen. - University Of Missouri Press : 2006. – P. 40-63.
181. Bowman B. *Spinozist Pantheism and the Truth of "Sense Certainty": What the Eleusinian Mysteries Tell us about Hegel's Phenomenology* / B. Bowman // *Journal of the History of Philosophy*. – 2012. – Vol.50, No. 1. - P. 85-110.
182. Cameron Ch. M. *Vetoes, Bargaining, and Boundary Conditions* / Ch. M. Cameron // *Political Analysis*. – 2012, No. 20. – P. 520–524.
183. Carston R. *Syntax and Pragmatics* / R. Carston // *Concise Encyclopedia of Pragmatics* / K. Brown and J. Miller (eds). - 1996. – P. 306-313.
184. Crane T. *Wittgenstein and Intentionality* / T. Crane // *The Harvard Review of Philosophy*. – 2010. – Vol. 17. – P. 88-104.
185. Cruse A. *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics* / A. Cruse. – OUP, 2000. – P. 263-300.
186. Danto A. C. *The End Of Art: A Philosophical Defense* / A. C. DANTO' // *History and Theory*. – 1998, Vol. 37, No. 4. – P. 127-143.
187. Folli R., Harley H. *The Syntax Of Argument Structure: Evidence From Italian Complex Predicates* / R. Folli, H. Harley // *Journal of Linguistics*. – 2013, Vol. 49, Issue 01. – P. 93-125.
188. Forman D. *Kant on Moral Freedom and Moral Slavery* / D. Forman // *Kantian Review*. – 2012, Volume 17, Issue 01. – P. 1-32.
189. Harnish R. M. *Commitments And Speech Acts* / R. M. Harnish // *Philosophica*. – 2005, No. 75. – P. 11-41.
190. Mann J. E. *Causation, Agency, and the Law: On Some Subtleties in Antiphon's Second Tetralogy* / J. E. Mann // *Journal of the History of Philosophy*. – 2012, Vol. 50, No. 1. – P. 7-19.
191. Martin M. G. F. *Sounds and Images* / M. G. F. Martin // *British Journal of Aesthetics*. – 2012, Vol. 52, Number 4. – P. 331–351.
192. Martin G. J. *Testing Theories of Congressional–Presidential Interaction with Veto Override Rates* / G. J. Martin // *Political Analysis*. – 2012, No. 20. – P. 501–519.

193. McWherter D. Transcendental Idealism and Ontological Agnosticism / D. McWherter // *Kantian Review*. – 2012, Volume 17, Issue 01. – P. 47-73.
194. Moore R. T. Multivariate Continuous Blocking to Improve Political Science Experiments / R. T. Moore // *Political Analysis*. – 2012, No. 20. – P. 460–479.
195. Plant B. Absurdity, Incongruity and Laughter / B. Plant // *Philosophy*. – 2009, Volume 84, Issue 01. – P. 111-134.
196. Polsby N. W. Presidential elections : strategies and structures of American politics / N. W. Polsby [et al.]. – USA : Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2012. – P. 209-241.
197. Radford A. English Syntax: an Introduction / A. Radford. – Cambridge University Press, 2004. – 398 p.
198. Van Rij I. (2010). Back to (the music of) the future: Aesthetics of technology in Berlioz's Euphonia and Damnation de Faust / I. Van Rij // *Cambridge Opera Journal*. – 2010, Volume 22, Issue 03. – P. 257-300.
199. Wiechmann D., Kerz E. The positioning of concessive adverbial clauses in English: assessing the importance of discourse-pragmatic and processing-based constraints / D. Wiechmann, E. Kerz // *English Language and Linguistics*. – 2013, Volume 17, Issue 01. – P. 1-23.
200. Wilson T. Ritual and Violence in Upper Silesia and Ulster, 1920 / T. Wilson // *Journal of the Oxford University History Society*. – 2004, No.1. P. 1-24.
201. Woods A. K. A Behavioral Approach to Human Rights / A. K. Woods // *Harvard International Law Journal*. – 2012, VOL. 51, No.1. – P. 51-112.